

L/licht.

JAARGANG 149  
MEI 1980

5

M S P II

II.



KON. MIL.ACADEMIE  
BIBLIOTHEEK  
Postbus 90.154  
4800 RG. BREDA

# militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN  
DE OFFICIËLE  
MEDEDELINGEN VAN  
DE KONINKLIJKE  
LANDMACHT EN DE  
KONINKLIJKE  
LUCHTMACHT



10 mei 1940...

Verlaten kanon  
8-staal, bij Mill,  
Peel- en Raam-  
stelling



# militaire spectator

## MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

## UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

### Secretaris:

DenIJestraat 135, 2551 HJ Den Haag

### Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

## HOOFDREDACTEUR:

**W. Walthuis**

brigade-generaal der infanterie b.d.

## ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

**H. A. Baaj**

commodore van de Koninklijke luchtmacht

## REDACTEUREN:

**P. Huysman**

majoor der infanterie

**ir. G. M. van der Laan**

kolonel van de technische staf

**W. C. Louwerse**

luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht

**drs. J. W. M. Schulten**

luitenant-kolonel van de verbindingdienst

## CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

## ABONNEMENTEN:

f 30,—, buitenland f 40,— per jaar, losse nummers f 2,75

## ADVERTENTIES:

Postbus 139. 21 70 AC Sassenheim. Tel. (02522) 1 90 23

Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

192 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

193 Veertig jaar na „veertig”

195 Nederland neutraal? door drs. J. W. M. Schulten, luitenant-kolonel van de verbindingdienst

203 De grondoperaties tijdens de meidagen van 1940, door dr. C. M. Schulten, hoofd Sectie Krijgsgeschiedenis

211 De Afsluitdijk en de Stelling van Den Helder 10-15 mei 1940, door I. L. Uijterschout

221 De inzet van het Wapen der Militaire Luchtvaart tijdens de meidagen van 1940, door J. van den Berg, hoofd Documentatie Sectie Luchtmachthistorie

227 Zeeuwse toestanden. Bevelvoering en besluitvorming op Zuid-Beveland, 14-15 mei 1940, door drs. H. Amersfoort, sectie Krijgsgeschiedenis LAS

250 Boeken

# OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT



## Uit de landmacht- en luchtmachtorders

**LaO 70023 (55.5/74) / LuO 70515 (55.5/71).** Toepassing Ziekenfondswet

(militairen) (herdruk, december 1979).

**LaO 79022 (55.1/9ai) / LuO 79517 (55.1/9af).** Wijziging boekwerk Regeling inkomsten KL en KLu (37e wijziging).

**LaO 79023 (51.2/112c) / LuO 79518 (51.2/86c).** Derde wijziging districtsbeschikking 1977.

**LaO 79024 (23.1/89) / LuO 79519 (23.1/97).** Organisatie en taken van de directie interne controle krijgsmacht (DICK).

**LaO 77001 (55.12/58).** Gelijkijdig genot van burger- en militaire beloning (herdruk, januari 1980).

**LuO 80501 (78/104d).** Wijziging samenstelling commissie studie sociale wetenschappen beroepsofficieren KLu.

**LaO 56240 (53/20).** Beoordelingsvoorschrift kader landmacht (herdruk, februari 1980).

**LaO 62026 (55.5/55) / LuO 62532 (55.5/53).** Geneeskundige verzorging KL/KLu (herdruk, februari 1980).

**LaO 67022 (81/28) / LuO 67522 (81/26).** Signalering militaire colonnes (herdruk, februari 1980).

**LaO 67051 (51.15/81) / LuO 67550 (51.15/77).** Buitengewoon verlof ten behoeve van jeugdwerk (herdruk, januari 1980).

**LaO 77001 (55.12/58) / LuO 77501 (55.12/61).** Gelijkijdig genot van burger- en militaire beloning (herdruk, januari 1980).

**LaO 80001 (78/468).** Opleiding tot beroepssergeant-muzikant.

**LaO 80002 (51.12/49c).** Administratieve aanwijzingen inzake opzegging tijdens de proeftijd van een verbintenis als technisch specialist.



**LuO 80501 (78/104d).** Wijziging samenstelling commissie studie sociale wetenschappen beroepsofficieren KLu.

**LuO 80502 (78/50s).** Commissie hogere technische vorming KLu.

**LuO 80503 (78/161).** Brevet voor hogere accountantsvorming.

**LuO 80504 (78/162).** Brevet voor hogere vorming in de economische wetenschappen.

**LuO 80505 (78/163).** Brevet voor hogere vorming in de sociale wetenschappen.



**Lamed 074-64 (51.2/74).** Groot-verlofpas (herdruk, februari 1980).

**Lamed 004-80 (78/469) / Lumed 506-80 (78/164).** Opleiding tot adjudant-onderofficier der militaire administratie.

## Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

**VS 11-20** (Afkortingen en tekens verbindingdienst, 1e druk). Dit voorschrift waarvan de uitgifte binnenkort kan worden tegemoetgezien, voorziet in een behoefte aan uniforme documentatie op het gebied van afkortingen en tekens verbindingdienst. Het eerste deel (afkortingen) omvat een uittreksel van de AAP-15, ACP-167 en VS 2-1120/2, het tweede deel (tekens verbindingdienst) houdt een bewerking van Stanag 5042 in.

**VS 11-18** (Telexprocedures, 2e druk, 2e wijziging). Deze wijziging, die binnenkort zal verschijnen, werd noodzakelijk omdat thans de gehele telexapparatuur bij 101 verbindingsgroep is gemodificeerd en de zg. „validation function” is ingevoerd.

**Lf 15905** (Interservice Berichten/Telegramformulier, 1e druk). Thans is verschenen een geheel herzien berichten/telegramformulier dat door de drie krijgsmachtdelen in gebruik is genomen en dat bij de KL het lf 5001 B, 5e druk vervangt. Aangezien van lf 5001 B, 5e druk, t.b.v. de KL nog een kleine voorraad aanwezig is, zal deze eerst worden verbruikt alvorens tot verstrekking van lf 15905, 1e druk, zal worden overgegaan.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijkswege de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

## Veertig jaar na „veertig”

**MS** In de vroege ochtend van 10 mei 1940 werd Nederland op ruwe wijze wakker geschud uit de schone droom die regering en volk zich in zorgeloos optimisme hadden veroorloofd te midden van een wereld die toch al veel eerder had ervaren hoe de doelstellingen van de pas twintig jaar tevoren opgerichte Volkenbond — bevorderen van de internationale samenwerking en verzekeren van vrede en veiligheid onder de volken — door niets ontziende, op macht beluste overweldigers naar de schroothoop waren verwezen. Het betekende het rampzalige echec van het Nederlandse utopisme, dat een moeiteloze herhaling van de in de Eerste Wereldoorlog zo profijtelijk gebleken neutraliteit welhaast als een historische vanzelfsprekendheid had beschouwd en dat in die struisvogelpolitiek steeds krachtig was gesteund door pseudo-wereldverbeteraars die meenden dat een rechtvaardige ordening van de menselijke samenleving het beste kon worden bevorderd indien aan het beveiligen daarvan zelfs „geen man en geen cent” werd besteed. Met die verbijsterende gebeurtenissen, die zich afspeelden in wat de betrokkenen zich steeds zullen blijven herinneren als „de meidagen van veertig”, werd de gepeperde rekening gepresenteerd aan een natie die zonder protest had toegelaten dat haar veiligheid lichtvaardig in de waagschaal werd gesteld, haar verdedigingsstelsel verwaarloosd, haar krijgsmacht verguisd, haar militieplicht tot een farce gemaakt door het fêteren van dienstweigeraars en haar verdedigingsbereidheid geminimaliseerd. Spijtig genoeg waren het níét de ware verantwoordelijken die de rekening betaalden, in eerste instantie was het juist de uitgeholde krijgsmacht die ervoor opdraaide: met verouderde middelen en dito tactieken, onvolgende geoefend en met een over het algemeen twijfelachtig moreel trad zij aan voor de ongelijke strijd en betaalde het gelag met bloed en mensenlevens.

Het is eigenlijk beschamend, hoe daarna een bijna ongebreideld chauvinisme zich kon gaan ontplooiën, gepaard aan een heldencultus die welis-

waar volkomen terecht de nagedachtenis eerde van hen die het offer van hun leven hadden gebracht maar die ontegenzegglijk voor een belangrijk deel voortvloeide uit de behoefte een zelfvoldane nationale trots te stellen in de plaats van wat na eerlijke evaluatie zich had behoren te manifesteren als een onverholen nationaal schuldbesef. Liever dan zich te schamen over de deplorabele toestand waarin men 's lands defensie had doen geraken, beroemde men zich op de geweldige prestaties die het kleine Nederland dan toch maar had geleverd tegen een onvoorstelbare overmacht op punten waar de agressor zijn hoofdinspanning erop had gericht de heldenmoed van de op voorhand zozeer onderschatte Nederlanders met de ene stormloop na de andere te breken. In die gedachtengang paste uiteraard ook het beeld van de bondgenoten die de vruchten hadden kunnen plukken van de door ons bevochten tijdwinst maar die nalatig waren gebleven in het zenden van vliegtuigen en versterkingen die ons een beslissende overwinning hadden kunnen garanderen.

Helaas heeft de Nederlandse geschiedschrijving — of wat daarvoor moest doorgaan — veel bijgedragen tot het opschroeven van dat chauvinisme en die onechte nationale trots waardoor schuld en schaamte werden gemaskeerd. Dat valt te betreuren, want dientengevolge heeft bij velen de mening post gevat dat de aangeboren heldenmoed van de doorsnee Nederlander een alleszins adequate vervulling van zijn defensieve taken zal verzekeren, ook al is de hem ter beschikking gestelde uitrusting en bewapening kwalitatief en kwantitatief ver beneden peil; menigeen heeft uit „veertig” niet de lessen geleerd die bij grondige analyse voor het opscheppen liggen, maar heeft daarentegen uit de juichende beschrijvingen van enthousiaste historievertekenaars kunnen afleiden dat er naar harte-lust mag worden gesnoeid en gesneden tot op het bot van de nationale defensie en dat de landsverdedigers in tijd van vrede mogen tekort schieten in moreel, discipline, geoefendheid en bewapening

maar dat zij desondanks in oorlogstijd „gewoon” doen wat het lieve vaderland van hen mag verwachten.

Het is vooral daarom, dat dit nummer van de Militaire Spectator de lezer nog eens wil bepalen bij hetgeen in '40 gebeurde. Daarbij moet worden bedacht dat de lezer van thans slechts bij hoge uitzondering zal blijken te behoren tot de generatie die tóén de vuurdoop moest ondergaan; de huidige generatie heeft het tot dusverre meestal moeten hebben van verhalen uit de tweede hand, én van het vervormde beeld dat hen werd voorgehouden door kritiekloze schrijvers. In het nu voorliggende nummer wordt een aanzet gegeven tot een objectivering van wat zich in de meidagen van 1940 heeft afgespeeld. Het laat zich begrijpen dat het niet mogelijk is in zó kort bestek te komen tot een volledige herwaardering van de relevante geschiedschrijving, hoogstens kan een kapstok worden aangereikt waaraan kan worden gehangen hetgeen na kritisch onderzoek als juist mag worden aanvaard, ontdaan van alle apologetische opsmuk.

Het streven naar objectivering van het overtrokken relaas zoals dat tot nu toe opgeld deed, heeft ertoe geleid dat de bijdragen in dit nummer voor het merendeel de signatuur dragen van hen die in de hedendaagse krijgsmacht zijn belast met de militaire geschiedschrijving. Een uitzondering op die regel vormt het verslag van de strijd in een sector die als het ware geknipt was voor de mythevorming van de onverzettelijke Nederlandse leeuw op de dijk als zinnebeeld van de nationale onverzaagdheid in de strijd tot het uiterste; dat verslag is — zeker niet in de laatste plaats door de afstandelijke opstelling van de bejaarde schrijver die, uit eigen ervaring puttende, toch een opmerkelijke soberheid wist te betrachten — een waardig pendant van de artikelen van de hand der vorengenoemde historici.

Men kan zich afvragen in hoeverre het Nederlandse volk iets heeft geleerd in de veertig jaren die sinds de schokkende gebeurtenissen van mei 1940 zijn verstreken. Het heeft er maar al te vaak de schijn van dat de zelfvoldane gezapigheid uit de toen zo abrupt afgebroken aanloopperiode opnieuw gemeengoed is bij velen die ook thans weer menen dat de beste waarborg voor een duurzame vrede kan worden verkregen door af te zien van elke reële mogelijkheid tot het geven van tegenweer. Het lijkt erop dat zij die de NAVO de rug willen toekeren de geschiedenis willen ontkennen die bewees dat zelfstandig handhaven van een neutrale positie in de complexe wereld van de twintigste eeuw niet meer mogelijk is. Het is daarom goed die geschiedenis níét klakkeloos te lezen zoals zij ons vertekend wordt gepresenteerd. Wie de juiste lessen wenst te leren en de juiste argumenten wil hanteren, die zij zich bewust van het onweerlegbare feit dat ook de schoonst-gekleurde verhalen de éígen schuld aan het Rampjaar 1672 niet kunnen verdoezelen, evenmin als de éígen verantwoordelijkheid voor het Rampjaar 1940 met de daarop volgende vernederingen.



Veertig jaar na '40. Opnieuw de krijgsmacht in het verdomboekje; opnieuw de bruikbaarheid van onze landsverdediging aan twijfel onderhevig. Er is niets nieuws onder de zon. En de geschiedenis herhaalt zich. Maar het zou getuigen van evenveel zorgeloos optimisme als waarvan in de aanhef van dit editoriaal werd gesproken, als Nederland óók voor wat de bevrijding betreft weer zou willen gokken op het obligate repeteermechanisme dat de historie wordt toegedicht: de winst van deze veertig jaren is dat het bondgenootschappelijke overleg, de coördinatie, de samenwerking, er nu al wél zijn. Het is essentieel zich die winst onder geen beding te laten ontglippen.

## KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP

Op maandag 12 mei a.s. houdt de vereniging een bijeenkomst in de grote vergaderzaal van de Marinestaf, Koningin Marialaan 17, Den Haag, waar kolonel der mariniers A. G. C. Kok en kapitein-luitenant ter zee W. C. Mabesoone een inleiding zullen houden over

### De invloed van de veranderde energiesituatie op maritieme mogelijkheden

De bijeenkomst, waarvoor de leden en verdere belangstellenden worden uitgenodigd, begint om 20 uur.

# Nederland neutraal?

drs. J. W. M. Schulten

luitenant-kolonel van de verbindingdienst

Op 10 mei 1940 kwam met de Duitse inval een einde aan de Nederlandse onafhankelijkheids- en neutraliteitspolitiek. Tot deze fatale datum had de regering getracht door een politiek van ongebondenheid het land buiten de oorlog te houden. Het militaire beleid was, zo dacht zij althans, op deze politieke doelstelling afgestemd. Nadat ook voor Nederland de oorlog was uitgebroken werd contact met Frankrijk, België en Engeland gezocht om het Duitse gevaar te bezweren. In enkele dagen werd het land echter onder de voet gelopen en Koningin en regering moesten naar Engeland uitwijken.

Dat falen van de defensie heeft aanleiding gegeven tot vaak scherpe kritiek op het vooroorlogse politieke en militaire beleid. De nederlaag werd niet alleen geweten aan de onervarenheid, het lage moreel en de verouderde bewapening van de Nederlandse krijgsmacht. Door de neutraliteitspolitiek was een verdediging tegen de overmachtige Duitse aanval bij voorbaat tot mislukking gedoemd. De tijdgenoten zouden dat volgens de critici onvoldoende of niet hebben ingezien.

De vraag is gewettigd of dit verwijt wel terecht is. Nu wij de fatale afloop van het vooroorlogse defensiebeleid kennen, is het natuurlijk gemakkelijk de vinger beschuldigend op te steken. Door dat te doen geven wij eigenlijk aan dat wij heden ten dage onze belangen veel beter behartigen. Kennis van het denken over politiek en oorlogvoering in het verleden kan echter bijdragen tot een beter inzicht in de problematiek van de eigen tijd. Daarom zal in deze beschouwing nader worden ingegaan op enkele opvattingen over de neutraliteitspolitiek en de rol van de krijgsmacht daarbij, die aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog in militaire kring bestonden. Daarbij zal worden getracht een antwoord te geven op de vraag of de door Nederland voorgestane militaire strategie overeenkwam met de politieke doelstellingen.

\* Naast de uitdrukking „zelfstandigheidspolitiek” wordt ook wel de term „onafhankelijkheidspolitiek” gebruikt.

## Zelfstandigheids- en neutraliteitspolitiek \*

Sinds Prins Willem in 1813 in Scheveningen voet aan wal zette, was Nederland gevrijwaard gebleven van directe buitenlandse inmenging. Dat werd bereikt door een politiek van onafhankelijkheid en neutraliteit te voeren. Het „muitziek rot der Belgen” had in 1831 misschien even een bloesje op de wangen van de Nederlandse maagd weten te brengen, zij liet zich echter niet tot internationale avonturen verleiden. Met het geloof in haar eigen deugdzaamheid meende zij door onthouding een constructieve bijdrage te kunnen leveren tot een betere wereld. Een taak, die haar eigen leven inhoud zou geven maar haar verder onberoerd zou laten. De Frans-Duitse Oorlog (1870-'71) en de Eerste Wereldoorlog (1914-'18) brachten weliswaar enige onrust, maar nadat de Nederlandse krijgsmacht de deuren en vensters van ons Koninkrijk goed had vergrendeld, meende de maagd ongerept haar eigen levenswijze te kunnen voortzetten.

Toen door de opkomst van het Derde Rijk zich aan de internationale hemel donkere oorlogswolken begonnen samen te pakken vond in Nederland geen heroriëntatie van de buitenlandse politiek plaats. Met nog grotere hardnekkigheid dan voorheen werd ernaar gestreefd met geen enkel land een verbond aan te gaan. Het lidmaatschap van de Volkenbond was volgens sommigen al een te grote afwijking van de traditionele koers geweest. Met ijver werd door vele auteurs het grote voordeel van de kleine staat, die een onafhankelijkheidspolitiek voerde, uitgemeten. Zo schreef de in Noord-Brabant werkzame journalist M. Verhaak daarover in een brochure:

*Hoe innerlijk-sterk en hoe eervol is daarentegen de positie van den niet-gelieerden kleinen staat! Hij bepaalt zelf zijn handelingen, en heeft tevens de zekerheid, dat, indien en zoodra stappen gezet moeten worden, hierbij op de eerste plaats het eigen, nationale vaderlandsche belang richtsnoer zal zijn. [1]*

De toekomst voor Nederland zag er niet zo somber uit als de spanning in de wereld deed vermoeden.

den. Was Nederland gedurende de Eerste Wereldoorlog ook niet neutraal gebleven en had Hitler niet bij herhaling in het openbaar gezegd dat hij de neutraliteit van de kleine staten zou respecteren? Dat hij binnenskamers tegenover zijn naaste medewerkers stelde: „auf Neutralitäts-Erklärungen kann nichts gegeben werden” kon men niet weten [2]. Geruststellend wist in juni 1939 de Militaire Spectator zijn lezers te berichten dat „alle veronderstellingen betreffende Duitse plannen tot een overval en agressie” tot het rijk der fabelen behoorden [3].

Na de Duitse aanval op Polen (1 september 1939) werd met nog grotere heftigheid gewezen op de Nederlandse wil neutraal te blijven. Evenals dat in 1914 was gebeurd, gaf Nederland een neutraliteitsproclamatie uit. Duitsland en Engeland verklaarden zeer nadrukkelijk dat zij de Nederlandse neutraliteit serieus zouden nemen. In de vaderlandse pers werd de grootste terughoudendheid betracht ten aanzien van het tonen van een voorkeur voor een van de oorlogvoerende mogendheden. Opvallend daarbij is dat de rubriek „Spectatoriale beschouwingen” in de Militaire Spectator, waarin de opinie van de redactie naar voren werd gebracht, uit het tijdschrift verdween. Ook de politieke partijen, met uitzondering van de communisten en nationaal-socialisten, onthielden zich van het uitspreken van een voorkeur. De beraadslagingen in het parlement hadden dezelfde tenor.

Bij de behandeling van de begroting van Buitenlandse zaken werd in het Voorlopig verslag de neutrale positie, die Nederland in het wereldconflict zou innemen, nog eens duidelijk weergegeven. In de memorie van antwoord bracht de minister van buitenlandse zaken op 9 november 1939 naar voren dat „met alle middelen moet worden gestreefd, en wordt gestreefd, naar een krachtige verdedigingsvoorbereiding en naar stipte neutraliteitsbescherming naar alle zijden”. Steeds weer werd betoogd dat met het bevorderen van het nationale belang ook de wereldvrede werd gediend. Men kan zich echter niet aan de indruk onttrekken dat die laatste met de haren erbij werd gesleept om het nationale geweten te sussen. Ook de krijgsmacht pikte daarvan een graantje mee. De Vereniging voor Nationale Veiligheid zag kans ons leger reeds om te bouwen tot een super-UNIFIL, getuige de volgende uitspraak:

*Evenzeer als een militair vacuüm in de zoo belangrijke delta der lage landen een voortdurende bedreiging voor de vrede vormt, is een krachtige en parate Nederlandsche weermacht een vredesfactor van den hoogsten rang.* [4]

Met grote verontwaardiging reageerde de regering op een radiotoespraak van Winston Churchill waarin deze op 20 januari 1940 de kleine staten opriep zich in het geallieerde kamp te begeven. Door onze neutraliteitswil luidkeels van de daken te schreeuwen hoopte men het dreigende oorlogsgevaar te keren. Voor het feit dat in de internationale politiek met Nederland geen rekening werd gehouden sloot men de ogen.

### **De strategische positie van Nederland**

Volgens vele militaire deskundigen had de neutraliteitspolitiek van Nederland een goede kans van slagen door zijn gunstige strategische positie. Nederland was voor alle grote mogendheden van belang. Geen van hen zou kunnen toestaan dat een ander zich van Nederland zou meester maken. In zijn brochure „Het Nederlandsche Leger” schreef luitenant-generaal b.d. H. A. F. G. van Ermel Scherer:

*Een rechtstreeksche aanval uitsluitend op Nederland, waarbij het overige Europa zou toezien, is, gezien onze ligging, vrijwel ondenkbaar.* [5]

Er moest echter ook rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat Nederland contre coeur direct bij een algemeen Europees conflict zou worden betrokken. In 1914 was Nederland weliswaar ternauwernood de dans ontsprongen maar het was de vraag of dat zich zou herhalen. Vooral door de ontwikkelingen die sedert de Eerste Wereldoorlog hadden plaatsgevonden, was de geografische positie van Nederland ten opzichte van de opmarsroutes der belligerenten nog belangrijker geworden. Na de bouw van de Franse Maginotlinie en de Belgische verdedigingslinie met het fort Eben Emaël als pièce de résistance was Duitsland, indien het die linies wilde omtrekken, nog meer dan voorheen gedwongen zijn aanval over Nederlands grondgebied te laten lopen. De kans dat Duitsland in geval van een offensieve oorlog tegen Frankrijk van Nederlands grondgebied gebruik zou maken, was sedert 1914 aanzienlijk groter geworden, schreven Kruls en Staring in 1939. Geruststellend vervolgden zij hun betoog dat het gevaar zou worden voorkomen als:

*... de Duitse legers ook ten Noorden van Aken een krachtig leger en krachtige versterkingen op hun weg zullen vinden, welke voor hen de voordeelen van een schending van ons gebied niet doen opwegen tegen de daaraan verbonden bezwaren.* [6]

Frankrijk werd, indien het tot de aanval wilde overgaan, met een zelfde probleem geconfronteerd als Duitsland; het moest de Westwall ten noorden

van Aken omtrekken en zou daarbij ongetwijfeld gebruik maken van Nederlands grondgebied. Dientengevolge moest de Nederlandse defensie niet alleen naar het oosten maar ook naar het zuiden front maken. Bovendien moest — indien de neutraliteitsopstelling geloofwaardig wilde zijn — ook de kust worden verdedigd. Met de mogelijkheid van een Engelse landing werd echter minder gerekend omdat de voorbereiding van zo'n operatie veel tijd zou vergen, terwijl de noodzakelijke concentratie van troepen en schepen zeker niet onopgemerkt zou blijven. In de toenmalige Nederlandse opvattingen werd dan ook onder „strategische overvalling” verstaan: een onverhoedse aanval door Frankrijk of Duitsland, uitgevoerd op het moment dat in Nederland de mobilisatie en de concentratie — het formeren en opstellen van de gevechtseenheden — nog niet waren voltooid.

Door de ontwikkeling van de luchtoorlog was de situatie, waarin Nederland zich bevond, nog gecompliceerder en gevaarlijker geworden. Met het oog op de beveiliging van het Roergebied kon Duitsland niet toestaan dat Engeland over vliegvelden in Nederland zou beschikken. Integendeel, het zou voor Duitsland voordelig zijn Nederland geheel of gedeeltelijk te bezetten om zodoende het Roergebied beter te kunnen beveiligen. Dat zou Engeland echter weer niet kunnen toestaan aangezien Duitse vliegtuigen dan uit Nederland Engeland zouden kunnen bedreigen. De algemene opvatting in Nederland was dan ook dat in geval van een luchtoorlog een neutraal Nederland voor iedereen het beste zou zijn. Wilde de neutraliteitspolitiek slagen dan moest Nederland, zoals reeds eerder werd opgemerkt, beschikken over een krachtige weermacht.

Die voorwaarde stond zó centraal dat men zich niet aan de indruk kan onttrekken dat alle beschouwingen van militaire deskundigen over de strategische positie van Nederland en de neutraliteitspolitiek slechts tot doel hadden Nederland een sterke en moderne krijgsmacht te bezorgen.

### **De krijgsmacht**

De vorenstaande benadering leidde ertoe dat de gewapende handhaving van de neutraliteit vooral als een verantwoordelijkheid van het leger, in het bijzonder het Veldleger, werd gezien; voor de marine was een hoofdtaak in de Indische wateren weggelegd. In de negentiende eeuw was de verdediging van Nederland voornamelijk gebaseerd op het vestingstelsel. Door een combinatie van vestingen en onderwaterzettingen waren verschil-

lende verdedigingslinies geformeerd om het hart van Nederland, de provincies Zuid- en Noord-Holland, te beveiligen. Wel waren er drie zwakke divisies, maar die waren meer bedoeld om eventuele gaten in het statische verdedigingsstelsel te dichten. Bij alle kritiek die men op het bij de wet vastgestelde vestingstelsel kan hebben, mag niet worden ontkend dat het aan de ook toen gevoerde neutraliteitspolitiek op zeer duidelijke wijze gestalte gaf.

Over de ontwikkelingen op krijgskundig gebied in het buitenland, waar Duitsland de toon aangaf, was men in Nederland goed geïnformeerd. De oorlog speelde zich niet langer rond vestingen af, maar had zich naar het vrije veld verplaatst. Oorlog voeren betekende met legers manoeuvreren en veldslagen leveren. De nadruk kwam te liggen op een beweeglijk gevoerde oorlog waarin het offensief als het ideaal werd beschouwd. Vooral na de Frans-Duitse oorlog gingen in Nederland steeds meer militaire stemmen op die navolging van het buitenlandse voorbeeld bepleitten.

Nadat in 1905 de krijgsmacht was uitgebreid met een vierde divisie, werd in 1907 het Veldleger officieel opgericht. Dat het een juiste beslissing was geweest de militaire (mode)trend te volgen, bewees naar veler mening de Eerste Wereldoorlog. Uijterschout schreef:

*Het bleek voorts spoedig, dat de Nederlandsche neutraliteitspolitiek vóór 1914 door de achtereenvolgende regeeringen met beleid was gevoerd. Zij kenmerkte zich door een voorzichtige, maar tevens krachtige voorbereiding, die de ons omringende landen, welke belang bij onze neutraliteit hadden, eenerzijds waarborgen gaf en hen anderzijds weerhield ons den oorlog te verklaren of ons door neutraliteitschennis met geweld in het Europeesch conflict te betrekken. [7]*

Had men ten tijde van het vestingstelsel de verdediging slechts passief kunnen voeren, nu was een meer offensieve strategie mogelijk. Het Veldleger kreeg daarbij de hoofdrol te vervullen. Na de mobilisatie en concentratie zou het Veldleger gereed moeten staan om, na eventueel kortstondig in de verdediging te zijn geweest, tot de aanval over te gaan. Men rekende erop dat gedurende de verdedigende fase de bondgenoten — wie dat ook mochten zijn — te hulp zouden snellen. Vrijwel alle schrijvers zijn het erover eens dat het Veldleger zijn taak alleen door de aanval en in bondgenootschappelijk verband naar behoren kon uitvoeren.

Deze Nederlandse versie van het offensief à outrance doet wat vreemd aan wanneer men die beschouwt in het licht van onze neutraliteits-



politiek. In hun boek, dat bestemd was om het Nederlandse volk over de landsverdediging voor te lichten, gaven Zeeman en De Vries dat nog eens duidelijk weer; zij schreven:

*Thans staat het vast, dat een schending van onze neutraliteit, bv. door een doormarsch door Limburg, beantwoord zal worden met een aanval op de schenkende macht en dat een aanval op Nederland niet afgewacht zal worden bij Utrecht of Gorinchem, maar tegemoet getreden zal worden op of over onze grens. [8]*

Voorwaar ferme taal! Maar van deze „afschrikkingstheorie” kwam, zoals de loop van de geschiedenis zou laten zien, niets terecht. Met grote nadruk werd steeds meer betoogd dat „de taak van een weermacht — en in verband daarmee ook de samenstelling — geheel en al afhangt van de politiek die men wenscht te voeren” [9]. Ook in politieke kring was men deze mening toegedaan. Pogingen om de legerorganisatie bij de wet te regelen waren echter, evenals de Vlootwet, tot mislukking gedoemd. Daardoor ontwikkelde de legerorganisatie zich in een andere richting dan door de politiek eigenlijk werd bedoeld. Het parlement kon echter, dank zij de Dienstplichtwet, indirect invloed uitoefenen op de omvang van de militaire organisatie door de grootte vast te stellen van de op te roepen contingenten dienstplichtigen, wat volgens de militaire deskundigen de legerorganisatie benadeelde. Tijdens een voordracht op 30 oktober 1936, gehouden voor de Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, zei de toenmalige kolonel jhr. J. Th. Alting von Geusau daarover:

*Het niet bij de wet regelen van de legerorganisatie, maar wel het vaststellen van een bepaald contingent zijn twee volkomen tegenstrijdige maatregelen. [10]*

Deze tegenstrijdigheid zou in hoge mate ertoe bijdragen dat een conflict tussen legerleiding en regering niet kon uitblijven.

### **Gewapende neutraliteit, een illusie?**

Het Nederlandse kriegsbeleid was op de handhaving en bescherming van de neutraliteit gericht. Het moest de zelfstandigheidspolitiek van de regering met militaire middelen gestalte geven. Daarom moest front kunnen worden gemaakt naar alle zijden. In zijn publikatie „De wisseling in het opperbevel van land- en zeemacht in Februari 1940” schreef de voormalige opperbevelhebber generaal b.d. I. H. Reynders daarover:

*Onze vijand zou zijn hij, die het eerst onze grenzen*

*zou schenden; wie dit zou zijn, was niet van te voren uit te maken. [11]*

Was men echter zo neutraal als Reynders wilde doen voorkomen? Was de opstelling van de Nederlandse krijgsmacht dusdanig dat werkelijk naar alle kanten front kon worden gemaakt? Indien men de Nederlandse verdedigingslijnes in ogenschouw neemt, met name de Peel-Raamstelling en de Maasverdediging in Zuid-Limburg, wordt duidelijk dat alleen een aanval uit het oosten werd verwacht.

Op een enkele uitzondering na werd in de militaire literatuur echter vermeden de potentiële aanvaller aan te wijzen. Dat wil niet zeggen dat men geen vermoedens had. In Nederlandse militaire kringen heerste een grote bewondering voor Duitsland. De Duitse herbewapening, de remilitarisering van het Rijnland, de „Anschluss” en de „oplossing” van de Sudetenkwesie werden niet afgekeurd of als een directe bedreiging van de vrede ervaren. Duitsland had, zo meende men, het volste recht de kluisters van Versailles af te schudden. De waardering voor Hitler, als de krachtige leider die Duitsland niet alleen uit het slop had gehaald maar het ook weer een plaats onder de grote mogendheden had teruggegeven, werd niet onder stoelen of banken gestoken. Hoewel er ook kritische geluiden werden gehoord, blijkt uit verschillende uitlatingen dat er in het Nederlandse officierscorps een pro-Duitse stemming heerste. Op zich was dat natuurlijk niet zo verwonderlijk, want het Duitse leger was in die jaren toonaangevend en werd veelal benijd door de officieren van onze sterk verwaarloosde krijgsmacht.

Dat Duitsland op korte of lange termijn tegen Frankrijk en Engeland tot een strategisch offensief zou overgaan, werd door niemand betwijfeld. Men hoopte echter dat, evenals in 1914, Nederland van oorlogsgeweld verschoond zou blijven. Om dat te waarborgen diende men wel te beschikken over een zeer sterke krijgsmacht die door haar preventieve werking de oorlog in eerste instantie buiten de deur zou houden. Van de zijde van Frankrijk, België of Engeland werd geen offensief optreden tegen Duitsland verwacht. België was neutraal en Frankrijks statische conceptie manifesteerde zich in de Maginotlinie; een schending van de Nederlandse neutraliteit door deze landen werd dan ook onmogelijk geacht. Deze opvatting weerspiegelde zich in de inrichting van onze verdedigingslijnes.

Daarenboven moet worden bedacht dat de kern van onze krijgsmacht, het Veldleger, een van zijn hoofdtaken slechts kon vervullen in een bond-

genootschappelijke oorlog. Dat alleen Duitsland in staat werd geacht tot de aanval over te gaan, impliceerde dat in geval van een schending van de Nederlandse neutraliteit Frankrijk, België en Engeland per definitie onze bondgenoten zouden zijn. Bijgevolg was de Nederlandse neutraliteit maar zeer betrekkelijk.

Ondanks deze tegenstrijdigheden kwam men op papier nauwelijks in de moeilijkheden doordat de militair-technische en de militair-politieke beschouwingen volkomen los van elkaar stonden. Men leefde als het ware in twee werelden. De voortgang op militair-technisch gebied in het buitenland werd goed gevolgd. Uit de militaire literatuur blijkt dat men een gedegen kennis van zaken had. Op een zeer juiste en scherpzinnige wijze werden met name de ontwikkelingen in Duitsland en Frankrijk geïnterpreteerd en geëvolueerd. Het Duitse optreden in mei 1940 had derhalve voor onze legerleiding zeker geen verrassing behoeven te zijn: men wist precies wat er militair-technisch zou gaan gebeuren. De ontwikkelingen in Frankrijk en Duitsland werden echter zó afstandelijk beschreven alsof dat alles zich afspeelde op de maan en Nederland daarmee eigenlijk niets van doen had. Dat was uiteraard geboden om niet zelf in conflict te komen met de eigen neutraliteitspositie.

Naarmate de spanning in de wereld toenam, werd met nog grotere behoedzaamheid nagelaten ook maar iets te publiceren dat zou kunnen wijzen op een Nederlands positie kiezen tegen Duitsland. Daarbij kwam men soms tot vreemde constructies. „De Maaslinie”, zo werd betoogd, „had in Zuid-Limburg door de aanleg van het Julianakanaal aanzienlijk aan verdedigende kracht gewonnen. Door de hoge dijklichamen en de daardoor eveneens hoog boven het maaiveld uitstekende bruggen zou het kanaal door het vuur van de Belgische artillerie tot een vrijwel onneembare hindernis worden gemaakt” ([5], blz. 24). Voorwaar een fraai staaltje van Hollandse zuinigheid en dubieuze neutraliteit. Grote beroering wekte een artikel van de hand van luitenant-generaal b.d. W. E. van Dam van Isselt in het boek „Nederland in de branding” waarin deze onverbloemd uitsprak dat Nederland terecht alleen front naar het oosten maakt [12].

Deze opvatting, die eigenlijk alleen maar in duidelijke taal weergaf wat vele andere schrijvers impliceerden, werd in de landelijke en militaire pers scherp veroordeeld. De Maasbode van 13 november 1938 achtte die uitlating „van groot nadeel voor de opofferingsgeest van ons volk, voor onze weermacht zelve en tenslotte ook voor de internationale positie van ons land.” Ook de Militaire

Spectator kwam erop terug; in een editoriaal werd de gewraakte uitspraak „lijnrecht in strijd met de meermalen uitgesproken defensiepolitiek der Nederlandsche Regeering” genoemd [13].

Met de potentiële bondgenoten Frankrijk, België en Engeland werd, op een enkele uitzondering na, geen contact opgenomen, noch op stafniveau overleg gepleegd. Aan de oprechte wil van de Nederlandse legerleiding de militaire strategie af te stemmen op de neutraliteitspolitiek kan niet worden getwijfeld. Het militaire middel dat zij tot haar beschikking had, het Veldleger, was echter niet geschikt om geheel zelfstandig de eerbiediging van die neutraliteit desnoods af te dwingen. De oorzaken van de dramatische wisseling in het opperbevel op 6 februari 1940 moeten dan ook niet zozeer worden gezocht in de persoonlijke antipathie tussen de minister van oorlog Dijkhoorn en de opperbevelhebber van land- en zeemacht Reynders, als wel in de hierboven aangegeven tegenstellingen, die niet alleen het conflict Dijkhoorn-Reynders onvermijdelijk, maar ook de nederlaag in mei 1940 onafwendbaar maakten.

### Vriend en vijand

Een van de uitgangspunten van het Nederlandse defensiebeleid was de gedachte dat Nederland nooit alléén zou worden aangevallen. In Duitsland, Frankrijk en Engeland werd met deze mogelijkheid wel rekening gehouden. In de Duitse bronnen komen aanwijzingen voor dat daarover op het niveau van het Oberkommando der Wehrmacht is gedacht. Tot een concrete uitwerking van een aanvalsplan is het echter niet gekomen. Nader onderzoek is wel gewenst, omdat dit wellicht verhelderend kan werken ten aanzien van een juiste beoordeling van onze neutraliteitspolitiek. De laatste aanwijzingen over een plan alleen Nederland aan te vallen, zijn te vinden in het dagboek van generaal-majoor A. Jodl waarin deze op 1 februari 1940 onder meer schrijft: „Kann man nicht H(olland) allein anpacken, für die Luftkriegführung schon eine gewaltige Verbesserung”. Door Engeland en Frankrijk werd ernstig rekening gehouden met de mogelijkheid dat Duitsland alleen Nederland zou aanvallen.

Een probleem was echter het sinds 1936 neutrale België: mocht men, in geval van een Duitse aanval op Nederland, ongevraagd België binnentrekken om Nederland te hulp te komen? Gezien de Belgische neutraliteitspolitiek was het onwaarschijnlijk dat België daarvoor toestemming zou willen geven, aangezien dat land natuurlijk ook



Mobilisatie 1939-1940. Oefeningen in een loopgraaf en de veldkeuken in bedrijf op het Gevers Deynootplein vóór het Kurhaus te Scheveningen



buiten schot wilde blijven. Zonder Belgische militaire steun zou een dergelijke operatie echter zeer riskant zijn. Vooral uit een oogpunt van flankbeveiliging zouden de Belgische strijdkrachten onontbeerlijk zijn. Frankrijk voelde zich door een mogelijke Duitse bezetting van Nederland minder bedreigd dan Engeland: het neutrale België vormde dan immers toch altijd nog een buffer tussen Les Boches en het land van Marianne. Van Franse zijde werd daarom betoogd dat het meer een Brits belang zou zijn in te grijpen. Dat zou dan moeten geschieden met een landing op de Nederlandse kust of door het verlenen van tactische luchtsteun aan de Nederlandse strijdkrachten. Een landingsoperatie werd door Engeland niet realiseerbaar geacht. Men kwam niet uit het probleem, de zaak werd op zijn beloop gelaten, men zou wel zien wat er kon worden gedaan als Nederland Hitlers volgende slachtoffer zou worden. Binnen het Engelse kabinet overheerste de overtuiging dat men in feite niets kon doen om Nederland te helpen en dat dat land dan maar als verloren moest worden beschouwd. (Zie voor een uitvoeriger beschrijving van de Engelse en Franse politiek [14] en [15].)

Wilde de Nederlandse krijgsmacht haar primaire taak, Nederland buiten de oorlog te houden, naar behoren vervullen dan moest die krijgsmacht in de ogen van het buitenland geloofwaardig zijn. Met deze geloofwaardigheid was het echter slecht gesteld. De slechte geoefendheid en de verouderde bewapening van ons leger waren het buitenland niet ontgaan. De Duitse legerleiding verwachtte dat het Nederlandse verzet — zo het tot meer dan een symbolische tegenstand zou komen — snel zou ineenstorten, en schatte dat Nederland in ten hoogste vier dagen zou worden veroverd. Alleen de mogelijkheid dat de opmars zou worden vertraagd door de vele waterwegen die moesten worden overgestoken en het door inundaties moeilijk begaanbare terrein verontrustten de Duitse planmakers. Het aldus opgelopen tijdverlies zou misschien Engelse eenheden in staat stellen zich binnen de Vesting Holland te nestelen om zo toch voor ongewenste moeilijkheden te zorgen. Ook werd de mogelijkheid niet uitgesloten dat geallieerde troepen Nederland uit het zuiden te hulp zouden snellen. In het verloop van de strijd zou het de Duitsers al snel duidelijk worden dat die vrees ongegrond was. Ook een beter geoefende en bewapende Nederlandse krijgsmacht zou echter weinig kans hebben gehad de loop der gebeurtenissen te veranderen.

De geloofwaardigheid van ons leger speelde in de

Duitse besluitvorming nauwelijks een rol. Het ging Hitlers generaals erom de Franse en Engelse legers te verslaan. Hun, in het najaar van 1939 aanvankelijk geopperde, bezwaren tegen Hitlers plannen in het westen aan te vallen, berustten voornamelijk op militair-technische overwegingen. Toen de Duitse troepen aan het Westfront waren georganiseerd en zo opgesteld dat een militaire overwinning op Frankrijk en Engeland binnen bereik lag, wijzigden zij hun houding. De beslissing, aan te vallen werd door hen zeer krachtig gesteund. Aan het oprechte voornemen van Nederland neutraal te blijven werd door de Duitse bevelhebbers en hun stafofficieren niet getwijfeld. De militaire noodzaak, Nederland te bezetten als onvermijdelijke fase op de weg naar het uiteindelijke doel, de militaire overwinning op Frankrijk en Engeland, was voor hen zó evident dat zij niet het minste bezwaar hadden tegen het schenden van Nederlands neutraliteit.

Ook Frankrijk en Engeland hadden weinig vertrouwen in de kracht van de Nederlandse krijgsmacht. Dat gebrek aan vertrouwen heeft in hoge mate ertoe bijgedragen dat er bitter weinig terecht kwam van effectieve Franse en Engelse steun toen op 10 mei 1940 Nederland als gevolg van de gebeurtenissen inderdaad tot een geallieerde werd. Een gezaghebbende deskundige als B. H. Liddell Hart had, na in 1938 een reis te hebben gemaakt door België en Nederland, in tal van geschriften gewezen op de zwakte van de Nederlandse defensie. Deze kritiek werd hem overigens niet in dank afgenomen [16].

In de Nederlandse naoorlogse militair-historische literatuur wordt vaak verwezen naar de rol die de ongeloofwaardigheid van onze krijgsmacht gedurende het interbellum heeft gespeeld. Daarbij gaat het dan vaak niet zozeer om de bestudering van een historisch probleem als wel om een poging met behulp van een historisch voorbeeld de positie van de krijgsmacht in de eigen tijd te versterken. (Zie o.m. het oeuvre van L. de Jong.) Of dergelijke oogmerken dan moeten worden bestempeld als ge- of als misbruik van de geschiedenis wordt hier in het midden gelaten.

#### Slot

Als reactie op de falende defensie werden de onafhankelijkheids- en neutraliteitspolitiek na de Tweede Wereldoorlog van de hand gewezen. Nederland werd een, zij het in opspraak geraakte, trouwe bondgenoot van de NAVO. Tijdens de

verhitte discussies over het al dan niet invoeren van de kruisraket, die in het najaar van 1979 plaatsvonden, werd door de Nederlandse minister-president Van Agt bij herhaling gesteld dat het lidmaatschap van de NAVO de hoeksteen is van het Nederlandse veiligheidsbeleid. Een beleid dat erop is gericht met militaire middelen een oorlog te voorkomen of, zo dat niet mocht gelukken, die niet-gewenste oorlog te winnen. In hoeverre dat een juist beleid is, ligt nog in de schoot van de toekomst verborgen. Een vergelijking met de problematiek waarmee Nederland aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog werd geconfronteerd,

dringt zich echter op. Het voorkomen of winnen van de oorlog was ook één de belangrijkste doelstelling van het veiligheidsbeleid. De dominerende rol die de neutraliteitspolitiek speelde, verhinderde de tijdgenoten een juist inzicht te krijgen in het doelmatig functioneren van de legerorganisatie in het kader van het defensiebeleid. De vraag kan worden gesteld of de heden ten dage exclusieve gerichtheid op het bondgenootschap geen belemmering vormt voor het juist beoordelen van de wijze waarop onze krijgsmacht moet zijn georganiseerd om gestalte te kunnen geven aan de nationale veiligheidspolitiek.

#### Literatuur

1. M. Verhaak — *De positie van Nederland*. Lieshout (1935)7.
2. H. A. Jacobsen — *1939-1945 Der Zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten*. Darmstadt (1961)11.
3. *Mil. Spect.* **108**(1939)(6)238.
4. *Nederland en het oorlogsgevaar*. Ver. v. Nationale Veiligheid, Den Haag (zj)28.
5. H. A. F. G. van Ermel Scherer — *Het Nederlandsche Leger*. Maastricht (zj)9.
6. H. J. Kruls en H. Staring jr. — *Op de bres voor Nederlands onafhankelijkheid*. Amsterdam (1939)236.
7. T. L. Uijterschout — *Beknopt overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Nederlandsche krijgsgeschiedenis van 1568 tot heden*. Kampen (1938)494.
8. H. Zeeman en C. W. de Vries — *Onze landsverdediging*. Alphen/Rijn (1939)61.
9. Jhr. J. Th. Alting van Geusau — *De strategische positie van Nederland in Europa*. Amsterdam (zj)22.
10. *Org. Ver. beoef. Krijgswetenschap* (1938-39).
11. I. H. Reynders — *De wisseling in het opperbevel van land- en zeemacht in Februari 1940*. Den Haag (1945)23.

12. W. E. van Dam van Isselt — *Onze landsverdediging*; in: *Nederland in de branding*. Baarn (1938)71 e.v.
13. *Mil. Spect.* **108**(1939)(1).
14. B. Bond — *France and Belgium 1939-1940*. Londen (1975).
15. J. R. M. Butler — *Grand strategy*, dl 2. Londen (1957).
16. B. H. Liddell Hart — *Memoirs*, dl 2. Londen (1965) 199 e.v.

#### Voorts:

- Jhr. J. Th. Alting van Geusau — *Nederland is paraat!* Amsterdam (zj).
- S. I. P. Campen — *The quest for security*. Den Haag (1958).
- J. S. van Santen — *De verdediging van Nederland en Nederlandsch-Indië*. Zwolle (1936).
- J. J. G. baron van Voorst tot Voorst — *De Duitse herbewapening*. Den Haag (1936).
- Wetensch. Jaarber. Ver. beoef. Krijgswetenschap* (1936) ... (1939).
- Handelingen Staten-Generaal*, zittingsjaren 1938-1939, 1939-1940.



# De grondoperaties tijdens de meidagen van 1940

**dr. C. M. Schulten**

hoofd Sectie Krijgsgeschiedenis

Bij zijn benoeming tot opperbevelhebber op 6 februari 1940 had generaal H. G. Winkelman van de regering de opdracht gekregen allereerst het hart van het land, waarmee in ruime zin Noord- en Zuid-Holland werden bedoeld, te verdedigen en vervolgens een zo groot mogelijk gebied te vrijwaren voor een vijandelijke agressie. Daarvoor had hij de beschikking over een krijgsmacht van ongeveer 250.000 man, deels uitgerust met een verouderde bewapening en voor een groot deel onvoldoende geöfend. De krijgsmacht vertoonde dus aanzienlijke tekortkomingen op personeel- en materieelgebied. Daarbij kwam dat gevechtservaring ontbrak waardoor het moreel niet opgewassen was tegen de spanningen van een moderne oorlogvoering, zoals later zou blijken.

## Het verdedigingsstelsel

Uitgangspunt van generaal Winkelman was een dusdanige opstelling van troepen dat het streven naar neutraliteit aan het buitenland werd duidelijk gemaakt, en een concentratie van troepen in het hart van het land op het moment dat de mogelijke Duitse agressie een feit zou zijn geworden. Dat betekende onder andere dat dan het 3e Legerkorps en de Lichte Divisie, die in concentratiegebieden achter de Peel-Raamstelling lagen, op de Vesting Holland zouden worden teruggetrokken.

Op 9 mei 1940 waren de troepen als volgt opgesteld. Langs de oostgrens lag een waarschuwingslijn die bestond uit wachtdetachementen en vernielingsploegen. Daarachter kwam in de drie noordelijke provincies een weerstandslijn. Aan de Friese kant van de Afsluitdijk bevond zich de Wonsstelling die bestemd was om de terugvloeiende troepen op te vangen. Het gehele noorden viel onder het bevel van de Territoriale Bevelhebber Friesland, kolonel J. Veenbaas. Hij had als opdracht: het Algemeen Hoofdkwartier op de hoogte stellen van grensoverschrijdingen, het doen uitvoeren van vernielingen en het voeren van het verdragend gevecht.



Generaal H. G. Winkelman (1876-1952)

De IJsselverdediging was opgedragen aan de Territoriale Bevelhebber Overijssel, kolonel J. Dwars. Hij moest vijandelijk optreden ten oosten van de IJssel signaleren en vertragen en ten slotte langs de IJssel meer verdragende weerstand bieden. De IJssellinie, die was voorzien van kleine bunkers (kazematten en zg. stekelvarkens) fungeerde min of meer als strategische voorpostenstelling voor de Valleistelling (de Grebbelinie).

De lijn Arnhem—Huissen—Nijmegen en het Maas-Waalkanaal werden beveiligd door respectievelijk de Groep Betuwe en de Groep Maas-Waal. Daarop sloot de Peel-Raamstelling aan. De Territoriale Bevelhebber van Noord-Brabant, kolonel L. J. Schmidt, trad tevens op als commandant Peel-Divisie. Zijn opdracht was het voeren van een tijdelijke hardnekkige verdediging om het terugnemen van het 3e Legerkorps en de Lichte Divisie mogelijk te maken.

Met de verdediging van Zuid-Limburg was belast de Territoriale Bevelhebber Zuid-Limburg, luitenant-kolonel A. Govers. Voor het onderhouden van de verbindingen met het Algemeen Hoofd-

kwartier beschikte hij niet alleen over telex-, telegrafische en telefonische verbindingen, maar ook sinds 8 mei over een tiental postduiven. Met geringe middelen moest hij waarschuwend, vertragende en verdedigende taken uitvoeren.

De vitale gedeelten van het land werden beschermd door:

a. de afgrenzing van de Afsluitdijk (o.a. door Kornwerderzand met zijn zestien betonnen kazematten) en de stelling Den Helder;

b. de Valleistelling, de Betuwestelling, de Waal-Lingstelling en het Zuidfront van de Vesting Holland. Daar zou de hardnekkige verdediging worden gevoerd.

De in Zeeland aanwezige eenheden stonden onder bevel van de Commandant Zeeland, schout-bij-nacht H. J. van der Stad.

De gebeurtenissen in Noorwegen op 9 april hadden aangetoond dat vliegvelden in het achterland het doelwit van luchtlandingstroepen konden zijn. Daar waren dus speciale beveiligingsmaatregelen getroffen. Pantserwagens stonden opgesteld bij de vliegvelden Schiphol en Ypenburg die, zoals Waalhaven, bovendien door een bataljon infanterie werden beveiligd. Het vliegveld Ockenburg was daarentegen beveiligd door een honderdtal vrijwel ongeoeffende en licht bewapende militairen. Op verschillende wegen die zich leenden voor landingen door vijandelijke transportvliegtuigen waren begin mei nog obstakels (o.a. auto's) geplaatst. Valkenburg, dat voor vliegtuigen nog niet geschikt was, had eveneens een veiligheidsbezetting. Met een zeer grote aanval uit de lucht werd echter geen rekening gehouden, omdat onbekend was over welke mogelijkheden de Duitsers beschikten.

### De toestand op 9 mei

Wat wist generaal Winkelman eigenlijk van de vermoedelijke tegenstander en, vooral, was de inlichtingendienst van het Algemeen Hoofdkwartier goed geïnformeerd? Bij het uitbreken van de vijandelikheden zijn de archieven van de militaire inlichtingendienst — de Sectie III van het Algemeen Hoofdkwartier — verbrand, zodat het onmogelijk is een juist beeld van de toen beschikbare gegevens van deze sectie te verkrijgen.

De personeelslijst van de Sectie III telde weliswaar 42 namen, maar de vraag is wat precies de activiteiten van deze leden waren; vooral wanneer men bedenkt dat op de avond van 9 mei slechts twee subalterne officieren van deze sectie op het Algemeen Hoofdkwartier aanwezig waren. Wanneer

men zich de luxe permitteert, in isolement een politiek van gewapende neutraliteit te voeren, moet de inlichtingendienst kwantitatief en kwalitatief op een zeer hoog peil staan. Hoe het ook zij, de Sectie III beschikte over zeer belangrijke gegevens. Een van de bronnen was de militaire attaché te Berlijn, majoor G. J. Sas, die dank zij de Duitse kolonel H. Oster de Duitse aanvalsdatum wist te melden.

Op 9 mei werd het voor generaal Winkelman duidelijk dat de bom elk ogenblik kon barsten. Er kwamen berichten binnen van Duitse troepenverplaatsingen. In de avond hoorden grensposten bevelen, geschreeuw en het geronk van motoren. Tussen 20.00 en 21.00 uur gaf majoor Sas de waarschuwing door dat de Duitsers op 10 mei zouden aanvallen.

De van verschillende kanten binnenkomende berichten waren voor generaal Winkelman aanleiding, te 20.45 uur aan zijn onderbevelhebbers de volgende waarschuwing te geven: „Van de grens komen zeer verontrustende berichten binnen, weest dus zeer op uw hoede”.

Toen de toestand bleef verergeren, beval hij te 23.15 uur dat de graad van volledige strijdvaardigheid met ingang van 03.00 uur 10 mei zou ingaan voor de troepen belast met de strategische beveiliging. De genomen maatregelen gingen verder dan ooit het geval was geweest. De troepen in de eerste lijn, zo nam het Algemeen Hoofdkwartier aan, stonden gereed voor het uitvoeren van hun opdrachten.

### Het Duitse aanvalsplan

Het Duitse offensief in het Westen, dat de code-naam „Fall Gelb” droeg, beoogde de snelle uitschakeling en vernietiging van het Franse leger en de Britse Expeditionaire macht.

In grote lijnen was het Duitse aanvalsplan als volgt.

a. *Heeresgruppe B* onder Generaloberst F. von Bock had tot opdracht de Fransen en de Engelsen naar zich toe te trekken. Daarbij moest tevens Nederland worden bezet en een samengaan van het Nederlandse leger met de geallieerden worden verhinderd.

b. *Heeresgruppe A*, waar het zwaartepunt lag, moest onder Generaloberst G. von Rundstedt doorstoten naar de beneden-Somme en de Fransen en Britse strijdmacht een vernietigende slag toebrengen. Daarbij zou *Heeresgruppe B* het aambeeld en *Heeresgruppe A* de hamer zijn.

c. *Heeresgruppe C* onder Generaloberst Ritter von Leeb moest de Franse troepen op de zuidelijke flank (de Maginotlinie) binden en onder druk zetten.

Dat betekende dat Heeresgruppe A door de Ardennen België en Frankrijk zou binnentrekken, met als noordelijke scheidingslijn Keulen, Eupen, Verviers, ten zuiden van Luik en verder langs de Maas.

Het noordelijke operatiegebied was bestemd voor de Heeresgruppe B onder Generaloberst F. von Bock. Deze legergroep bestond uit de 18. Armee onder General der Artillerie G. von Kuchler, de 6. Armee onder Generaloberst W. von Reichenau, en reserve-eenheden. De opdracht van deze Heeresgruppe was: 1. het naar zich toetrekken van sterke vijandelijke eenheden, 2. het doorbreken van Belgische grensversterkingen van de vijand over de lijn Antwerpen-Namen, 3. het bezetten van Nederland. Het zwaartepunt lag bij de 6. Armee.

Nederland kreeg vooral te maken met de 18. Armee, die ons land moest bezetten en de mogelijke samenwerking tussen de Nederlandse krijgsmacht en de Belgisch/Britse strijdkrachten verhinderen. Tevens moest luchtoverwicht worden verkregen door snelle uitschakeling van de luchtsrijdkrachten van de tegenstander. Het offensief tegen Nederland moest langs de volgende aanvalsassen verlopen: doorstoten via Noord-Brabant naar de Moerdijkbruggen om zo de Vesting Holland binnen te dringen en hulp uit het zuiden onmogelijk te maken (het zwaartepunt); doorstoten ten noorden van de Rijn en doorbreking van het oostfront van de Vesting Holland; oprukken naar het oostelijke uiteinde van de Afsluitdijk.

Een bijzondere rol was toebedeeld aan het luchtlandingskorps van Generalleutnant K. Student. Een gedeelte van zijn troepen zou de as Moerdijk—Dordrecht—Rotterdam bezetten en die ten minste drie dagen vasthouden (zwaartepunt Moerdijk), waarna contact tot stand zou komen met de Duitse troepen die door Noord-Brabant optrokken. Andere luchtlandingseenheden hadden opdracht zich meester te maken van de vliegvelden Ypenburg, Valkenburg en Ockenburg om vervolgens de Koninklijke Familie, de regering en het opperbevel, die zich in Den Haag bevonden, gevangen te nemen. Voor het veroveren van Nederland, zo meende het Duitse opperbevel, waren vier tot vijf dagen voldoende, hoewel de kans groot was dat de tegenstand in één dag zou worden gebroken. Schril steekt daartegen af de opvatting van de

Nederlandse autoriteiten die meenden, in afwachting van geallieerde hulp, twee tot drie weken te kunnen stand houden.

Over de aanvang van de „Westfeldzug” zegt het standaardwerk „Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg” het volgende.

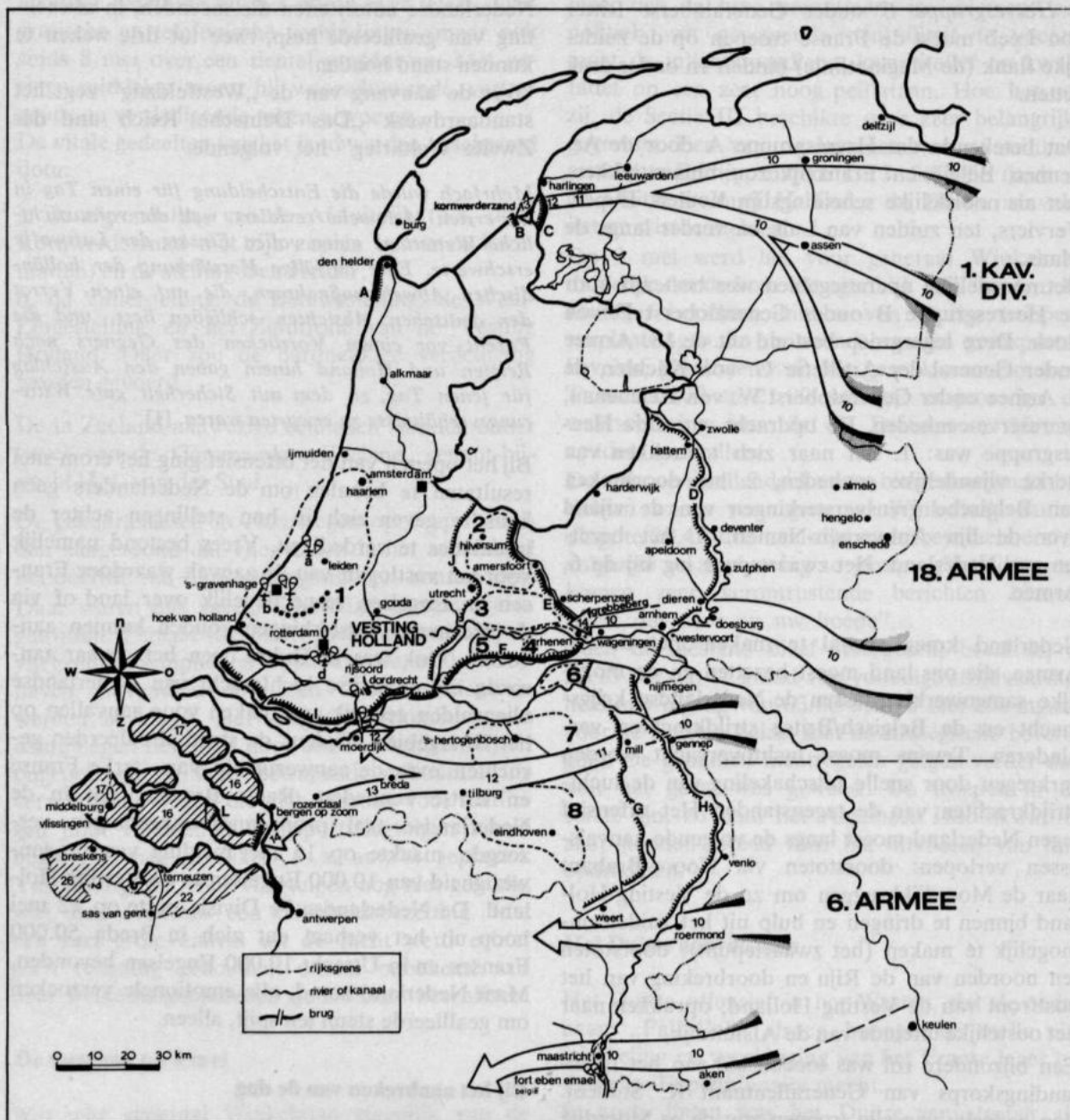
*Mehrfach wurde die Entscheidung für einen Tag in der ersten Maiwoche revidiert, weil die voraussichtliche Wetterlage einen vollen Einsatz der Luftwaffe erschwerte. Eine auffällige Verstärkung der holländischen Abwehrmaßnahmen, die auf einen Verrat der deutschen Absichten schließen liess, und die Furcht vor einem Vorrücken des Gegners nach Belgien und Holland hinein gaben den Ausschlag für jenen Tag, zu dem mit Sicherheit gute Witterungsverhältnisse zu erwarten waren. [1]*

Bij het openen van het offensief ging het erom snel resultaten te behalen om de Nederlanders geen kans te geven zich in hun stellingen achter de inundaties te verdedigen. Vrees bestond namelijk voor het vastlopen van de aanval, waardoor Fransen en Engelsen respectievelijk over land of via de zeehavens versterkingen zouden kunnen aanvoeren. Ook was in Duitse ogen het gevaar aanwezig dat de Britse luchtmacht van Nederlandse vliegvelden gebruik zou maken voor aanvallen op het Roergebied. Tijdens de strijd circuleerden geruchten over de aanwezigheid van sterke Franse en Britse eenheden. Radio Bremen, dat in de Nederlandse taal propaganda-uitzendingen verzorgde, maakte op 11 mei melding van de aanwezigheid van 10.000 Engelsen in de Vesting Holland. De Nederlandse 7e Divisie putte op 12 mei hoop uit het verhaal dat zich in Breda 50.000 Fransen en in Utrecht 10.000 Engelsen bevonden. Maar Nederland stond, alle emotionele verzoeken om geallieerde steun ten spijt, alleen.

### **Bij het aanbreken van de dag**

De maatregelen die generaal Winkelman had genomen, waren gericht op een volledige strijdvaardigheid op 10 mei te 03.00 uur van de strategische beveiliging aan de grenzen en de kust, de Peel-Raamstelling en de IJssellinie, de luchtverdedigingsorganen en de bewakingstroepen van de vliegvelden. Van de vliegtuigen moesten de jagers en de bommenwerpers gereed zijn tot opstijgen, terwijl de overige vliegtuigen verspreid werden opgesteld. Het verkeer op de bovenloop van de rivieren werd 's nachts verboden en het wegverkeer over de bruggen over de Maas, het Maas-Waalkanaal en de IJssel ten zeerste beperkt. Slagsnoeren aan bruggen en andere vernielings-





**Opstelling op 9 mei 1940 van de voornaamste Nederlandse legeronderdelen**

- 1 1e Legerkorps
- 2 4e Legerkorps
- 3 2e Legerkorps
- 4 Brigade A
- 5 Brigade C
- 6 Brigade B
- 7 3e Legerkorps
- 8 Lichte divisie

**De belangrijkste Nederlandse stellingen**

- A Stelling Den Helder
- B Kornwerderzand
- C Wonsstelling
- D IJssellinie
- E Valleiestelling
- F Waal-Lingstelling
- G Peel-Raamstelling
- H Maaslinie
- I Zuidfront Vesting Holland
- J Oostfront Vesting Holland
- K Bathstelling
- L Zandijkstelling

**Duitse opmars**

Het cijfer in de pijl geeft de datum aan  
 Landing Duitse parachutisten bij de Moerdijkbrug en de vliegvelden Valkenburg (a), Ockenburg (b), Ypenburg (c) en Waalhaven

De op de kaart getekende bruggen vielen onbeschadigd in Duitse handen

Pantserafweerfront

Luchtbombardement op het centrum van Rotterdam, op 14 mei, en op Middelburg, op 16 mei

De Nederlandse militairen in het gearceerde gebied (Zeeland) vielen buiten de capitulatie-overeenkomst. Het cijfer geeft aan op welke datum het gebied door Duitse troepen werd bezet, resp. door Nederlandse, Franse en/of Belgische troepen werd ontruimd

**De grondoperaties tijdens de meidagen van 1940**

objecten werden aangebracht, uitgezonderd de bruggen over de rivieren van het zuidelijke front. Voor het Veldleger was op een na de hoogste graad van paraatheid bevolen op 10 mei tussen 04.00 uur en 05.00 uur, voor de Vesting Holland daarentegen werden geen bijzondere maatregelen getroffen. Op het Algemeen Hoofdkwartier was de alarmering degelijk voorbereid.

Als tijdstip van de algemene grensoverschrijding hadden de Duitsers 03.55 uur Nederlandse tijd gekozen, omdat op die dag de zon om 04.15 uur opging. Meteorologische waarnemingen hadden voorspeld dat het weer gunstig zou zijn voor luchtoperaties op grote schaal.

Reeds vóór dat tijdstip trokken kleine speciale eenheden het land binnen. Deze hadden opdracht de bruggen bij Westervoort, over het Maas-Waalkanaal, de Maas en het Julianakanaal te overmeesteren om een snelle opmars voor de hoofdmacht mogelijk te maken. Uiteraard hield de tegenstander rekening met tegenslagen en voerde daarom materieel mee voor het leggen van pontonbruggen. Weldra zou blijken dat dit niet voldoende was, omdat de Nederlandse vernielingsploegen hun werk naar behoren hadden vervuld. De Duitsers liepen weliswaar vertraging op, maar zonder ernstige gevolgen. In de noordelijke provincies sloegen de voorste wachtposten alarm en werden diverse vernielingen uitgevoerd toen de 1. Kavallerie-Division in beweging kwam. De Nederlandse eenheden trokken zich daar terug op de Wonsstelling waar men in de middag van 11 mei in gevecht geraakte met Duitse patrouilles.

Ten oosten van de IJssel ontmoette de vijand vooralsnog eveneens weinig weerstand. De meeste geplande vernielingen waren uitgevoerd en de hindernissen gesteld, maar de zwakke batajons waren geen partij voor de aanvallers. De Duitsers bereikten die ochtend de IJsellinie, waar op verschillende punten, met name bij Zutphen, krachtig weerstand werd geboden. De Duitsers trokken tussen Zutphen en Westervoort de IJssel over en verschenen nog diezelfde dag bij Ede en Wageningen voor de voorposten van de Grebbelinie.

Ondertussen vonden met de Franse en Britse militaire attachés besprekingen plaats voor een bondgenootschappelijk optreden. De zeer summiere voorbereiding van de samenwerking vormde echter geen basis voor een effectieve buitenlandse steun. Franse verkenningsseenheden onder Général d'Armée H. Giraud hadden grote problemen met de coördinatie van hun acties met de Nederlandse commandanten. Samenwerking met de Britse luchtmacht was ook al niet eenvoudig. De

Nederlandse vliegvelden en grondorganisatie waren niet berekend op de Britse vliegtuigen, die benzine met een ander octaangetal gebruikten. Bovendien waren de Nederlandse koppelingen voor benzineleidingen van een andere maat dan de Engelse. Voor de neutraliteitspolitiek werd een zeer hoge prijs betaald.

Het zwaartepunt van de Duitse aanval lag in Noord-Limburg. Daar moesten de Maaslinie en de Peel-Raamstelling worden doorbroken om de 9. Panzer-Division in staat te stellen door Noord-Brabant op te rukken naar de Moerdijkbruggen. De Nederlandse troepen hadden opdracht langs de Maas weerstand te bieden en vervolgens in de Peel-Raamstelling tijdelijk een hardnekkige verdediging te voeren. Dat was nodig om aan het 3e Legerkorps en de Lichte Divisie tijd te geven voor de terugtocht naar de Vesting Holland. Gelet op de zwakke middelen waarover zij beschikten, weerden de verdedigers zich langs de Maas op uitstekende wijze, maar zij waren geen partij voor de Duitse vloedgolf. De Maasbruggen in Limburg werden tijds vernield, op een na: de Duitsers slaagden namelijk erin de spoorbrug bij Gennep bij verrassing te overmeesteren; daarna reed een vijandelijke gepantserde trein de Peel-Raamstelling bij Mill binnen, waar een vijandelijke penetratie ontstond.

Toen het 3e Legerkorps en de Lichte Divisie in de avond van 10 mei over de Maas waren teruggenomen, verviel de betekenis van de Peel-Raamstelling, die in de avond werd ontruimd.

De 9. Panzer-Division rukte op naar Gennep waar de spoorbrug voor gewoon verkeer geschikt was gemaakt en een 16-tons pontonbrug was gelegd. Ook bij Mook kwam een 8-tons pontonbrug. Overigens moest deze eenheid twee divisies in voorste lijn doorschrijven. Ten gevolge van de smalle wegen en de vele kruispunten ontstonden talrijke opstoppingen, zodat de opmars aanvallend minder snel verliep dan de bedoeling was.

Op 11 mei te 01.20 uur trokken de eerste pantserwagens bij Gennep de Maas over. De officiële geschiedschrijving, „De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant — Mei 1940”, bevat de volgende conclusie:

*De Duitse opmars heeft in algemene zin volgens het plan plaatsgehad, dat beoogde, de eerste dag forceren van de Maasovergangen, de tweede dag van de Peel-Raamstelling. [2]*

De 6. Armee overschreed in Nederland de grens tussen Vaals en Wanssum (ten noorden van Venlo). Haar belangrijkste doel was de verovering van de Maasbruggen bij Maastricht voor de



Limburg, mei 1940... Duitse Panzerkampfwagen II in opmars

opmars van een pantserdivisie richting Tongeren. Deze bruggen konden echter tijdig worden vernield. De lichtbepaalde Nederlandse troepen waren numeriek gezien geen partij voor de overmacht, zodat de Territoriale Bevelhebber Zuid-Limburg zich genoodzaakt zag Maastricht om 09.30 uur over te geven. De tegenstand had overigens de Duitsers wel vertraging bezorgd. Toen zij in de nacht van 10 op 11 mei een 16-tons oorlogsbrug ten noorden van de vernielde spoorbrug hadden aangelegd, konden eenheden van de 4. Panzer-Division doorstoten naar Tongeren, dat zij op 11 mei te 12.00 uur bereikten.

### De aanval op Den Haag

De 22. (Luftlande) Infanterie-Division had opdracht Den Haag bij verrassing te veroveren en de Koninklijke Familie, de regering en de hogere legerleiding gevangen te nemen. Daartoe zouden ongeveer 9300 man met parachutes en transportvliegtuigen neerkomen op de drie landingsplaatsen Ypenburg, Ockenburg en Valkenburg. In de vroege ochtend slaagden de Duitsers erin de vliegvelden te overmeesteren, maar zij ondervonden daarbij een aantal tegenslagen. Het aanvalsschema raakte in de war, de vliegvelden werden onbruikbaar voor verdere landingen ten gevolge van kapotgeschoten of in de zachte bodem weggezakte toestellen. De ingezette troepenmacht kwam daardoor zeer verspreid neer (op veertien verschillende plaatsen rondom Den Haag), terwijl een groot gedeelte zelfs niet naar het operatiegebied kon worden overgebracht. Zo kwam het dat uiteindelijk maar ongeveer 3300 man aan de

gevechten rond Den Haag konden deelnemen. In de avond van 10 mei waren de vliegvelden op Waalhaven na weer in Nederlandse handen; Den Haag was afgeschermd en de Duitse aanval derhalve een mislukking geworden. Het Nederlandse legerbericht van 12 mei meldde onder meer:

*In het binnenland zijn slechts op een enkele plaats parachutisten geland, deze zijn echter onschadelijk gemaakt. Enkele Duitsers, die den eersten dag van den oorlog gedaald waren, zwerven rond, zij worden opgejaagd en vernietigd. Eenigen van hen hadden een paar autobussen bemachtigd en voerden daarin Nederlandsche burgers mede. De Duitsers werden door onze pantserwagens buiten gevecht gesteld. [3]*

Verder kwam het bericht met de hoopvolle mededeling dat Waalhaven voor de vijand alle betekenis had verloren en dat de zuiveringsactie te Rotterdam bijna was voltooid. De werkelijkheid was echter anders. Het vijandelijke optreden had tot gevolg dat veel Nederlandse troepen in Zuid-Holland moesten worden ingezet, hetgeen ten koste ging van het Oostfront en het Veldleger. Op 14 mei waren nog steeds Duitse groepen (totaal ongeveer 1100) te Overschie, bij Valkenburg en de Wassenaarse Slag in gevecht. Wat er zou zijn gebeurd wanneer inderdaad een kleine tienduizend man volgens plan rondom Den Haag was geland, laat zich nauwelijks raden.

### De luchtlandingen op de as Moerdijk—Dordrecht—Rotterdam

De 7. Flieger-Division had opdracht de bruggen bij Moerdijk, Dordrecht en Rotterdam alsmede het vliegveld Waalhaven te veroveren en in Duitse

hand te houden. Voor deze opdracht waren ongeveer 7200 man beschikbaar. Na luchtbombardementen daalden parachutisten neer ten noorden en ten zuiden van de Moerdijkbruggen. Dat had tot onmiddellijk gevolg dat de bruggen niet meer konden worden vernield en de verbinding met het zuiden, vanwaar de Franse steun moest komen, werd verbroken.

De bruggen bij Dordrecht vielen eveneens in Duitse handen. Kort voor 04.00 uur beschoten en bombardeerden Duitse vliegtuigen het vliegveld Waalhaven en veroorzaakten verwarring onder de beveiligingstroepen. Een uur later daalden parachutisten neer, weldra gevolgd door luchtdalingstroepen die met transporttoestellen werden aangevoerd. Het vliegveld ging verloren en werd als het ware een inlaatsluis voor vijandelijke versterkingen. Om ca. 05.00 uur landden eveneens twaalf watervliegtuigen bij de Maasbruggen te Rotterdam. Zij zetten 150 man af, die de bruggen overmeesterden en een bruggehoofd vormden op het Noordereiland. Toen het avond werd, kon Generalleutnant Student die zijn commandopost in Rijsoord had gevestigd, tevreden zijn; ten minste voor wat betreft de operaties op de as Moerdijk—Dordrecht—Rotterdam: de bruggen en Waalhaven waren vast in Duitse handen, de Nederlandse weerstand in Rotterdam-Zuid was gebroken en het eiland IJsselmonde afgesloten.

Na één dag oorlog zag het er voor Nederland somber uit. Door het krachtige en verrassende Duitse offensief had de tegenstander zich een gunstige positie verworven voor de opmars door Noord-Brabant naar Moerdijk en voor de aanval op de Grebbelinie. De Luftwaffe beheerste het luchtruim. De Nederlandse legerleiding stond voor de zware opgave, met onvoldoende middelen die druk te weerstaan, zich een helder beeld te vormen van de toestand en een einde te maken aan de ontstane verwarring.

### 11 mei

Door het terugnemen van het 3e Legerkorps en de Lichte Divisie was de verdediging van Noord-Brabant overgelaten aan de zogenaamde Peeldivisie. Er heerste echter verwarring alom, de terugtocht van de diverse eenheden verliep zo chaotisch dat deze zich als het ware oplosten. In eerste instantie trokken de Peeltroepen zich terug achter de Zuid-Willemsvaart. Voor menig militair, die de goed voorbereide Peel-Raamstelling kende, was de nieuwe weerstandslinje een onaangename verrassing. Een van hen schreef later:

*Tegen het ochtendgloren werd Sluis 10 bereikt, alwaar I-III-30 R.I. en 30 Bt. 6 Veld stellingen moesten betrekken en wat voor stellingen! Geen boom of struik als dekking. Een recht kanaal en een rechte weg daar langs. Alles open en bloot uit de lucht te zien. De weg lag op den dijk van het kanaal. Achter die dijk lag laag land met moeras. Kortom, een „vermoord“ stelling. Nergens kazematten, nergens een aarden stelling. [4]*

Inmiddels waren eenheden van het 7e Franse Leger, dat onder bevel stond van generaal Giraud, naar Noord-Brabant opgerukt. Na een mars van 300 à 350 km in 18 uur te hebben afgelegd bereikten Franse eenheden op 22 mei te 03.20 uur Tilburg. Door de gevoerde neutraliteitspolitiek waren echter met de Fransen geen afspraken gemaakt zodat alles nog moest worden geregeld. Een Franse verkenning naar de Moerdijk maakte duidelijk dat er geen kans op doorbreken was. Ondertussen ontwikkelde zich de situatie op het Eiland van Dordrecht voor de Nederlanders op ongunstige wijze. De Lichte Divisie deed een verkeerse poging om bij Alblasterdam, waar een verkeersbrug lag, over de Noord te komen teneinde het Eiland van Dordrecht te zuiveren.

Voor de Grebbeberg kwam het tot een treffen. Daar had het 8e Regiment Infanterie de voorposten bezet. Op 11 mei te 02.00 uur kwamen deze onder artillerievuur te liggen. Vervolgens zette een versterkt SS-regiment de aanval in. De krachtige weerstand ten spijt viel ten slotte te 17.30 uur het laatste steunpunt van de voorposten. De terugtrekkende soldaten waren uitgeput en een toonbeeld van ontredde. De commandant van het 2e Legerkorps, generaal-majoor Harberts, die geen juist inzicht in de feitelijke situatie had, was van mening dat zijn troepen zich onvoldoende hadden gewerd en zich hadden laten afbluffen door kleine, agressieve eenheden. Hij gelastte daarom diezelfde nacht nog met een bataljon een tegenaanval uit te voeren en het verloren terrein te heroveren. De bataljonscommandant, belast met deze overhaaste en slecht voorbereide tegenstoot, onderkende op het juiste ogenblik de onuitvoerbaarheid ervan. De Nederlandse reactie had overigens wél tot gevolg dat de Duitsers een geplande nachtaanval niet uitvoerden.

### De laatste fase

Op 12 mei maakten de Duitsers belangrijke vooruitgang. In het noorden forceerde de 1. Kavallerie-Division de Wonsstelling en maakte zich gereed de Afsluitdijk te nemen. Bovendien trof men voor-

bereidingen om met boten het IJsselmeer over te steken.

Tussen Woudenberg en het IJsselmeer was alleen een verhoogde patrouilleactiviteit, terwijl zich bij de Grebbeberg felle gevechten ontwikkelden. Het oostelijke gedeelte van de Grebbeberg kwam in Duitse handen. Nederlandse tegenaanvallen om de vijand terug te dringen, bleken zonder succes.

Een gevechtsgroep gevormd uit de Lichte Divisie deed vergeefse pogingen om het Eiland van Dordrecht te heroveren.

Terwijl de vijandelijke druk ten noorden van de grote rivieren toenam, was er in Noord-Brabant sprake van een snelle Duitse doorstoot. De daar aanwezige Franse troepen weken in zuidwestelijke richting terug. In de loop van de middag bereikten de eerste pantservoertuigen van de 9. Panzer-Division de Moerdijkbruggen en reden door naar het Eiland van Dordrecht.

Deze ongunstige ontwikkelingen maakten het vertrek van het prinselijke gezin — prinses Juliana, prins Bernhard en de prinsessen Beatrix en Irene — naar Engeland noodzakelijk.

Toen de 13e mei aanbrak, was de situatie hopeeloos. Duitse troepen naderden Rotterdam, de Grebbelinie wankelde. Het 7e Franse Leger werd in zijn opmars bedreigd door het oprukken van de Duitsers in België, zodat verdere steun van de bondgenoten niet te verwachten was. Daarom werd het besluit genomen dat Koningin Wilhelmina en de ministers naar Engeland zouden gaan. Daardoor kreeg generaal Winkelman een nog grotere verantwoordelijkheid dan hij al had, want hij moest bepalen wanneer er zou worden gecapituleerd.

De 1. Kavallerie-Division probeerde op 13 mei Kornwerderzand te veroveren om aldus de Vesting Holland uit het noorden binnen te vallen. Nadat Duitse vliegtuigen luchtaanvallen hadden uitgevoerd, vielen grondtroepen tijdens de inval-

lende schemering aan. Het vuur van de verdedigers, op het juiste ogenblik en gericht afgegeven, sloeg de aanvallers terug. In dit operatiegebied wist de Koninklijke landmacht stand te houden. Dat was niet het geval op de Grebbeberg, waar verschillende tegenaanvallen mislukten en de laatste verdedigingslinie in de loop van de middag instortte. De commandant Veldleger begreep dat de linie, eenmaal doorbroken, niet meer te houden was en derhalve gaf hij het bevel tot de terugtocht naar het Oostfront van de Vesting Holland. Deze terugtocht werd uitgevoerd in de nacht van 13 op 14 mei. Begunstigd door een dikke grondmist, die de vijandelijke waarneming onmogelijk maakte, slaagde het Veldleger erin de Grebbelinie onopgemerkt te verlaten. Aan het Zuidfront trokken de Nederlanders zich terug achter de Merwede en het Spui. Bovendien werd er hard gewerkt aan de opbouw van een pantserafweersfront. Dat front liep van de Noordzeekust langs Loosduinen, Wateringen, de zuidelijke rand van Delft, Pijnacker en Zoetermeer naar de Oude Rijn ten oosten van Leiden. Daar zouden Duitse pantsereenheden, die bij Rotterdam konden doorbreken, moeten worden afgestopt. Een Duits ultimatum (te 13.20 uur) om de stad over te geven werd afgewezen. Alles wees erop dat het Nederlandse leger tot het uiterste weerstand zou bieden.

Terwijl de Duitse legerleiding rekening hield met een nog harde eindstrijd en steeds bedacht was op landingen van Britse troepen, vonden in Rotterdam onderhandelingen over de overgave van de stad plaats. Tijdens deze onderhandelingen werd de stad slachtoffer van het dramatische luchtbombardement dat honderden slachtoffers eiste. Generaal Winkelman concludeerde dat nu ook andere steden hetzelfde lot zouden ondergaan en besloot tot de capitulatie, die op 15 mei te Rijsoord werd ondertekend. De troepen in Zeeland vielen buiten de overeenkomst.

#### Literatuur

1. K. A. Maier e.a. — *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. Stuttgart (1979)(II)283.

2. *De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant*. Mei 1940. Den Haag (1953)451.

3. *Inleiding en algemeen overzicht van de gevechtsdagen van 10-19 mei 1940*. Den Haag (1957).

4. *Sectie Krijgsgeschiedenis*, 526/nr 5.



# De Afsluitdijk en de Stelling van Den Helder

## 10-15 mei 1940

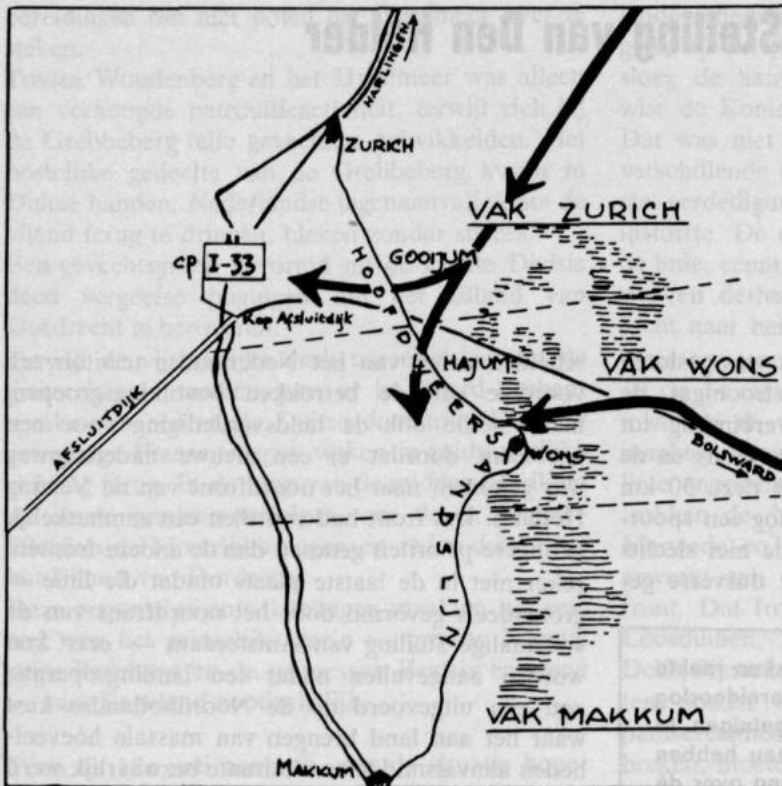
I. L. Uijterschout

Sinds op 28 mei 1932 de Afsluitdijk was gesloten door het dichtten van het laatste stroomgat, de Vlieter, was er een nieuwe landverbinding tot stand gebracht tussen het westen des lands en de noordelijke provinciën. De weg over deze 30 km lange dijk, waarover mogelijk ook nog een spoorlijn zou worden aangelegd, betekende niet slechts een welkom trait-d'union tussen tot dusverre ge-

Veertig jaar nadat ons land betrokken raakte in het geweld van de Tweede Wereldoorlog is het niet eenvoudig nog ooggetuigen te vinden die destijds op hoog niveau hebben deelgenomen aan de besluitvorming over de militaire operaties ter verdediging van het Nederlandse territorium. Beschrijvingen uit de tweede hand missen vaak de overtuigingskracht die kenmerkend is voor het relaas van hem die zelf alle factoren heeft moeten afwegen en die daarbij zowel de grote lijn als het detail in acht moest nemen. De schrijver van dit artikel was er inderdaad zelf bij: als Chef van de Staf der Landmacht was hij gesteld onder bevel van de Commandant van de Stelling van Den Helder en in zijn functie belast met de leiding over het optreden van de landmachtseenheden in dat bevelsressort; tot zijn taak behoorde eveneens de gevechtsverslagen van de onderscheidene eenheden en onderdelen te fatteren en vervolgens ten behoeve van de officiële geschiedschrijving in te dienen bij de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht. Dat hij bij uitstek gekwalificeerd is voor het beschrijven van de oorlogshandelingen in deze sector lijdt geen twijfel: de (marine)commandant van de Stelling waardeerde zijn inbreng in de interservicesamenwerking ten zeerste en betuigde hem zijn bijzondere tevredenheid voor alles wat zijn stafmedewerker had gedaan voor het voorbereiden van de verdediging vóór en het voeren daarvan in de oorlogsdagen. De redactie laat gaarne het woord aan deze oud-officier, een der laatsten die nog uit eigen ervaring kunnen spreken.

scheiden delen van het Nederlandse territorium ten voordele van de betrokken bevolkingsgroepen, maar stelde ook de landsverdediging voor een probleem doordat er een nieuwe naderingsweg was gekomen naar het noordfront van de Vesting Holland. Dat front had voordien een aanmerkelijk geringere prioriteit genoten dan de andere fronten, zeker niet in de laatste plaats omdat die linie — grotendeels gevormd door het noordfront van de voormalige Stelling van Amsterdam — eerst kon worden aangevallen nadat een landingsoperatie zou zijn uitgevoerd op de Noordhollandse kust waar het aan land brengen van massale hoeveelheden aanvalsmiddelen uitermate bezwaarlijk werd geacht. Het ligt dan ook voor de hand dat er een hachelijke situatie zou kunnen ontstaan indien moderne gemechaniseerde en gemotoriseerde eenheden de dijk zouden kunnen benutten om zich te werpen op wat logischerwijze gold als een relatief onbedreigde nevensector. Dat zelfde kon worden gezegd van het zuidfront van de Stelling van Den Helder, dat de landzijde van de marinebasis afschermd met enkele, door inundaties te completeren, verdedigingsopstellingen.

In het tactische denken uit de periode tussen de beide wereldoorlogen was het nauwelijks een probleem de tegenstander een bepaalde naderingsmogelijkheid te ontzeggen, in het bijzonder niet wanneer de nadering kon worden geblokkeerd in een door de verdediger beheerst defilé (d.i. een nauwe doorgang die slechts met een smal front kan worden gepasseerd omdat er daarnaast geen manoeuvreer ruimte is). Aangezien nu de 90 meter brede Afsluitdijk in wezen een zeer langgerekt defilé is, zou men het doorlopend beheersen daarvan gemakkelijk kunnen verzekeren met geschuts- en mitrailleurposities van waaruit de — in de trant van de Eerste Wereldoorlog stormlopende — vijandelijke infanterie kon worden weggemaaid. Een belangrijke voorwaarde was daarbij, dat de vijandelijke artillerie geen kans mocht krijgen de wapens te neutraliseren. Die gedachtengang leidde tot een verdedigingsopbouw met een dusdanig statisch karakter dat de ligging van hindernissen



**Afb. 1 Wonsstelling met inundaties en Duitse aanvalsassen**

Vak Zurich: 3-I-33 RI + 9e Res Grenscie + een cie beweegl. res 1 sie zw mitrs, 2 × Pag, 1 × 3,7 cm marinegeschut

Vak Wons: 1-I-33 RI + drie sies beweegl. res, 3 sies zw mitrs, 2 × Pag, 1 × 3,7 cm marinegeschut

Vak Makkum: 2-I-33 RI + een sie beweegl. res, 1 sie zw mitrs, 2 × Pag, 2 × 6-Veld

Cp: kustwacht det Harlingen, 1 sie zw mitrs, 1 × Pag, 1 × 6-Veld, 3 × 3,7 cm mar gesch

en vuursectoren, de opstelling van de vuurorganen en de plaats van de commandoposten eigenlijk al op voorhand werd prijsgegeven aan een tegenstander die bereid was zich al in vreedstijd enige moeite te getroosten bij het doen van zijn verkenningen. Bovendien werd maar al te vaak veronachtzaamd dat zowel een latere verkenning als het uitschakelen van de vuurwapenopstellingen kinderspel zouden zijn voor een aanval die vrijelijk van de derde dimensie zou kunnen gebruik maken; ook in de verdedigingsvoorbereiding van de Afsluitdijk werd te weinig aandacht besteed aan de inmiddels hand over hand toegenomen dreiging uit de lucht.

In het geheel van de Nederlandse defensieve strategie werd de Afsluitdijk niet beschouwd als een naderingsweg naar de Helderse marinebasis, maar vooral als een dreigende aanvalsas waarlangs kon worden doorgestoten naar het hart van het land. Om echter de verdediging daarvan zonder veel moeilijkheden te kunnen inpassen in de bestaande conceptie, werd die gekoppeld aan de inmiddels reeds ingespeelde organisatie van de Stelling van Den Helder waar de Commandant der Marine het bevel voerde. Diens hoofdkwartier, waarin uiteraard de specifieke landmachtdeskundigheid ontbrak, werd daarom uitgebreid met een Staf Landmacht, bestaande uit twintig officieren die de sec-

ties operatiën, intendance, geneeskundige dienst, materieel, munitie, genie, geestelijke verzorging en motordienst bemanden, bijgestaan door een aantal toegevoegde onderofficieren, motorordonnansen en overig personeel. Als Chef Staf Landmacht trad op de schrijver van dit artikel, destijds kapitein van de generale staf; commandant van de Stelling van Den Helder was schout-bij-nacht H. Jolles.

De sterkte van de landmachtonderdelen die in oorlogstijd voor de Stelling beschikbaar zouden zijn, bedroeg omstreeks 10.000 man — niet inbegrepen de verdediging van de Afsluitdijk en het oostelijke bruggehoofd daarvan — te weten vijf bataljons infanterie welke aantal zou worden verdubbeld door het opnemen van de territoriale troepen die uit de noordelijke provincies zouden terugtrekken, tien batterijen kust- en vier batterijen luchtdoelartillerie (7,5 cm Vickers), vier pelotons luchtdoelmitrailleurs, een afdeling zoeklichten, een zelfstandige sectie luchtdoelartillerie (2 cm) tegen laagvliegende vliegtuigen, en ten slotte een compagnie bewakingstroepen voor het beveiligen van vitale punten en gebouwen in en rond de Stelling. Dit landmacht personeel was voornamelijk gelegd in de oude forten van de Gemeenschapslinie, die de landzijde van de Stelling dekte: Fort Erfprins, Fort Dirks Admiraal, Fort Kijkduin, Westoever, en Oostbatterij. In laatstgenoemd ge-

bouwencomplex bevonden zich ook de commando-posten van de stellingcommandant en de chef staf landmacht alsmede de verbindingscentrale. De verbindingen met en tussen de verschillende onderdelen van marine en landmacht in de Stelling waren uitstekend; de verst verwijderde verdedigingspositie, die te Kornwerderzand, beschikte over acht kabelverbindingen met de Stelling, bomvrij aangebracht in het dijklichaam.

### De Wonsstelling (afb. 1)

Het principe, dat men een brug het beste in eigen hand kan houden door een bruggehoofd aan 's vijands zijde te blijven verdedigen, werd ook toegepast bij het in staat van verdediging brengen van de Afsluitdijk. Rond het oostelijke uiteinde van de dijk was een stelling geïmproviseerd met een tweeledige taak: verdedigen van de naderingen naar de kop van de Afsluitdijk, en opvangen van de eenheden die onder bevel van de Territoriale Bevelhebber in Friesland, Groningen en Drente het vertragende gevecht moesten voeren in de noordelijke provincies. Deze stelling, genoemd naar het daarin centraal liggende terpdorp Wons, liep van de Waddenkust benoorden Zurich langs (inbegrepen) Gooijum, Hajum en Wons naar het IJsselmeer bezuiden Makkum. De te krappe defensiebegrotingen van de voorafgaande jaren, waaruit de enorme achterstand niet kon worden ingelopen

en die slechts mondjesmaat nieuwbouw mogelijk maakten, hadden ook de verdedigingsvoorbereidingen in de Wonsstelling beïnvloed. Betonnen kazematten waren er niet, artillerie en luchtafweerpapens evenmin. De van aarde en hout opgetrokken gevechtsofstellingen waren — vanwege de ter plaatse gebruikelijke hoge grondwaterstand — niet ingegraven maar in ophoging gebouwd; dientengevolge lagen zij voor vijandelijke verkenners, gevechtsvliegers en artilleriewaarnemers als het ware op een presenteerblad uitgestald. Aan die zorgwekkende situatie, die uiteraard niet bevorderlijk was voor het moreel van het door reserve-majoor B. Smid gecommandeerde 1-33 RI dat de bezetting vormde, kon nauwelijks iets worden verbeterd door een beoosten de stelling voorbereide inundatie die de verdediging zou moeten vergemakkelijken: door de sluisen te Makkum zou daartoe water moeten worden ingelaten uit het IJsselmeer dat echter per seizoen en zelfs per windrichting sterk wisselende waterhoogten kende.

### Kornwerderzand en Den Oever (afb. 2 en 3)

De eerste verdedigingspositie op de Afsluitdijk bevond zich bij de Lorentzschut- en spuisluisen op het Kornwerderzand, ongeveer 4 km van de Friese kust. De tweede positie lag aan het andere einde van de dijk bij het Stevinsluisencomplex te Den Oever, nabij de oostelijke punt van het voormalige

Afb. 2 Schema Kornwerderzand met kazematten en hoofdschootsrichtingen

#### Eerste lijn

K 1: 1 oo, 8 kpls en sldn; 2 zw mitrs

K 2: 1 oo, 18 kpls en sldn; pantserkoepel, 1 × 5 cm, 6 zw mitrs

K 3: gnk- en zoeklichtpers

K 4: 2 oo, 20 kpls en sldn, 12 mitrailisten, vbd en zoeklichtpers; 2 zw mitrs (waarvan 1 buiten)

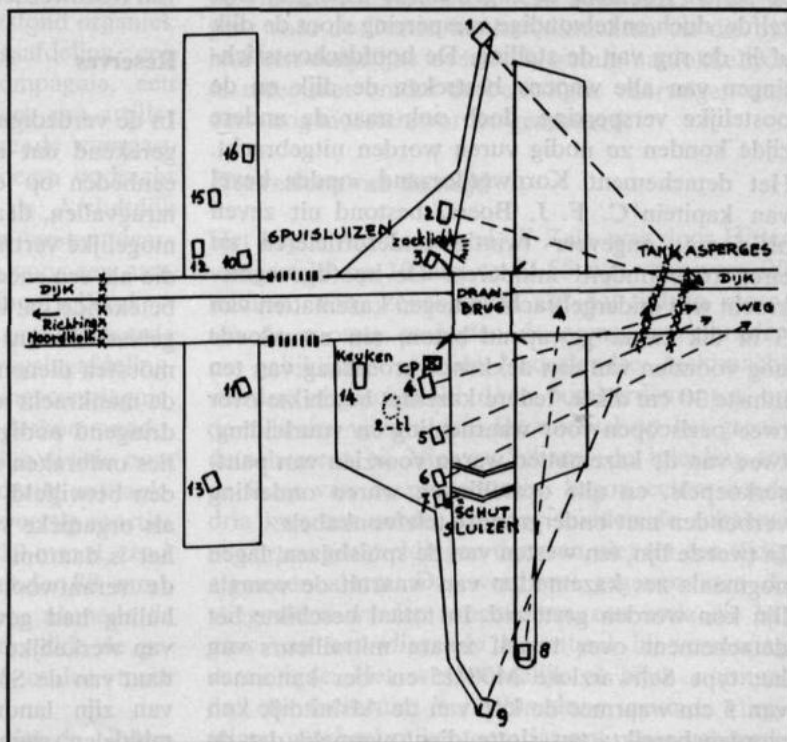
K 5: 1 oo, 9 kpls en sldn; 2 zw mitrs

K 6: 2 oo, 20 kpls en sldn (kustart); 2 × 5 cm, 1 zw mitr (buiten)

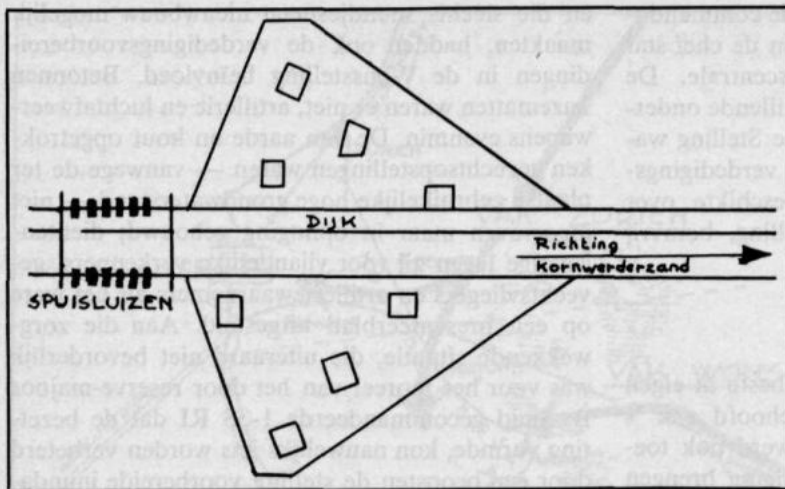
K 7: zoeklichtpers

K 8 en K 9: als K 5

Tweede lijn 80 mitrailisten







Afb. 3 Schema Stelling Den Oever

eiland Wieringen. Halverwege die beide stellingen, bij de werkhaven Breezanddijk, was een zwak detachement gelegerd dat voor zijn taak — het tegengaan van landingen die de rug van Kornwerderzand zouden kunnen bedreigen — niet kon beschikken over duurzame versterkingen, maar in voorkomend geval zou moeten optreden zonder noemenswaardige dekking.

In Kornwerderzand was dat wel anders. De stelling daar gold als een van de modernste in Nederland. Aan de oostzijde bevond zich een tankversperring over de gehele breedte van de dijk, bestaande uit een dubbele rij in de bodem verankerde stalen I-balken, de zogenaamde asperges. Een zelfde, doch enkelvoudige versperring sloot de dijk af in de rug van de stelling. De hoofdschotrichtingen van alle wapens bestreken de dijk en de oostelijke versperring, doch ook naar de andere zijde konden zo nodig vuren worden uitgebracht. Het detachement Kornwerderzand, onder bevel van kapitein C. F. J. Boers, bestond uit zeven officieren, ongeveer twintig onderofficieren en circa tweehonderd minderen. De hoofdgevechtskracht was ondergebracht in negen kazematten van 3 m dik zwaar gewapend beton, ten overvloede nog voorzien van een dekkende grondlaag van ten minste 30 cm dikte. Iedere kazemat beschikte over twee periscopen voor waarneming en vuurleiding, twee van de kazematten waren voorzien van pantserkoepels, en alle opstellingen waren onderling verbonden met ondergrondse telefoonkabels.

In tweede lijn, ten westen van de spuisluizen, lagen nogmaals zes kazematten van waaruit de voorste lijn kon worden gesteund. In totaal beschikte het detachement over twaalf zware mitrailleurs van het type Schwarzlose M08/15 en vier kanonnen van 5 cm waarmee de kop van de Afsluitdijk kon worden bereikt; ten slotte dient vermeld dat de

gehele stelling was omgeven met prikkeldraadversperringen, terwijl ruimschoots was gebruik gemaakt van landmijnen.

De stelling te Den Oever had meer de functie van grendelstelling voor het geval dat Kornwerderzand zou worden uitgeschakeld dan wel een landing in de rug daarvan zou worden uitgevoerd. Acht kazematten, welke schotsectoren nagenoeg geheel op de dijk waren geconcentreerd, stonden daar op de speciale verbreding van het dijklichaam ten oosten van de spuisluizen. Het detachement dat met deze stelling was belast, kwam qua organisatie en bewapening in grote trekken overeen met dat van Kornwerderzand.

### Reserves

In de verdedigingsopzet van die periode werd erop gerekend dat de grensbewakings- en territoriale eenheden op de voorbereide stellingen zouden terugvallen, daarbij aan de aanvaller een zo groot mogelijke vertraging opleggende. In die conceptie, die als een sneeuwbalstelsel zou moeten werken, betekende dat in wezen dat de uit het prijsgegeven gebied binnen de stellingen terugkerende troepen moesten dienen ter noodzakelijke versterking van de mankracht in de hoofdverdediging. Dat was ook dringend nodig, want op tal van belangrijke posities ontbraken reserves. Het moest natuurlijk worden betwijfeld of die eenheden zonder meer weer als organieke verbanden inzetbaar zouden zijn, en het is daarom begrijpelijk dat het merendeel van de verantwoordelijke commandanten al bij herhaling had gevraagd om het beschikbaar stellen van werkelijke reserves. Zo had ook de commandant van de Stelling van Den Helder ten behoeve van zijn landmachtsectoren extra eenheden en middelen aangevraagd, die hij in het bijzonder

dacht te zullen nodig hebben omdat de chef staf landmacht verwachtte dat de vijf noordelijke bataljons in voorkomend geval niet tijdig, dan wel gesorganiseerd in de Wonsstelling zouden aankomen, misschien zelfs pas als die stelling reeds in gevecht zou zijn gewikkeld.

Het als beweeglijke reserve aangevraagde infanteriebataljon was evenwel niet beschikbaar, evenmin als de gevraagde batterijen luchtdoelartillerie, vier pelotons luchtdoelmitrailleurs en batterijen veldartillerie; bovendien kon de aanvraag van verkennings- en gevechtsvliegtuigen niet worden gehonoreerd.

Het gevolg van dat alles was dat het zich liet aanzien dat de verdediging nagenoeg uitsluitend passief zou moeten worden gevoerd omdat de middelen voor een actieve verdediging ontbraken.

### De tegenstander

In het kader van het Duitse offensief tegen Frankrijk, dat door Hitler in „Mein Kampf” al was afgeschilderd als de aartsvijand die moest worden vernietigd, diende de operatie tegen Nederland hoofdzakelijk voor het beveiligen van de rechterflank. Op de noordelijke vleugel van de in ons land binnenvallende troepen — behorende tot het 18e en het 6e Leger — stond de 1. Kavalleriedivision onder bevel van generaal-majoor Feldt. Deze eenheid, de laatste in de Duitse krijgsmacht die nog bereden eskadrons telde hoewel het gevecht normaliter afgestegen werd gevoerd, bestond organiek uit de divisiestaf, een verbindingsafdeling, een pionierafdeling en een antitankcompagnie, een cavaleriebrigade van vier regimenten, een artillerieregiment en een aantal verzorgende compagnieën. Met het oog op de uit te voeren opdracht — noordelijk Nederland nemen, de Afsluitdijk vermeesteren, een bruggehoofd ten westen daarvan vormen en zich gereed houden voor een aanval op het noordfront van de Vesting Holland — was de divisie versterkt met twee gemotoriseerde batterijen luchtdoelgeschut, een brugslagafdeling, een versterkte luchtsteunverbindingscompagnie, een pantsertrain en een Marine-Sonderkommando. Aan wapens beschikte deze versterkte divisie over ruim vijftig kanonnen van 75 mm, dertig antitankkanonnen van 37 mm, bijna vijfenveertig mortieren van 54 en 81 mm, vier stukken 20 mm tl, zes à zeven zwaardere stukken tl (waaronder 88 mm), ruim 350 lichte en zware mitrailleurs, alsmede de persoonlijke bewapening. Ten slotte telde de gedeeltelijk gemotoriseerde eenheid onder meer achttien pantserwagens.

De divisiecommandant verwachtte dat de Neder-

landers niet zouden zijn opgewassen tegen zijn grotendeels uit Oost-Pruisen afkomstige, door Pruisische officieren aangevoerde en in Polen reeds met het gevecht vertrouwd geraakte eenheid, die zich bovendien grondig had voorbereid door maandenlang te oefenen op „Handstreich” tegen verdedigde objecten en aanvalsacties tegen kazematten met beperkt front. Uitgaande van de veronderstelling dat de tegenstand van de versnipperde vijf infanteriebataljons in zijn vak snel zou ineenstorten, nam hij zich voor de verdediging op de Afsluitdijk bij verrassing te overrompelen in de vroege ochtend van de eerste aanvalsdag, met behulp van troepen die daartoe in de loop van de voorafgaande nacht met de pantsertrain via Nieuwe Schans tot in Harlingen zouden worden overgebracht. Zou dat plan mislukken — op 10 mei moest de trein inderdaad nog voor Winschoten al onverrichterzake terugkeren omdat een geïmproviseerde versperring met een compleet treinstel in een geopende spoorbrug de coupe-de-main ontcrachtte — dan zou een reguliere aanval op de dijk, met steun van eigen vuursteunmiddelen alsmede jacht- en bombardementsvliegtuigen de uitvoering van de opdracht moeten verzekeren; daarbij zou tevens een landing in de rug van Kornwerderzand worden uitgevoerd, mogelijk gemaakt door de goede diensten van het daarvoor bestemde Sonderkommando. De mogelijkheid van een amfibische operatie uit Friesland rechtstreeks naar de Noordhollandse kust werd nauwelijks overwogen: voor de Duitse landstrijdkrachten uit die tijd had een dergelijke oversteek weinig aantrekkelijks, te meer niet omdat de benodigde vaartuigen dan eerst nog moesten worden gevorderd.

### Het verloop van de strijd

Het begin van de aanval, *X-Zeit*, was door Hitler vastgesteld op 10 mei te 03.55 uur, ongeveer 20 minuten voor zonsopgang. Op dat tijdstip moesten de voorste eenheden de grens overschrijden en gelijktijdig zou de Nederlandse luchtmacht worden uitgeschakeld door bombardementen op de militaire vliegvelden. De overval op het grensdetachement bij Nieuwe Schans, de inleiding tot de inzet van de pantsertrain, begon echter reeds drie kwartier eerder. Helaas leidden de schaarse en vertraagde meldingen daarvan niet tot een tijdig algemeen alarm. Dat werd wel gegeven toen de vliegvelden werden aangevallen, een actie die het gros van het vliegende potentieel bij verrassing vernietigde. Het was namelijk al bijna normaal dat ons luchtruim 's nachts door vreemde vliegtuigen werd gebruikt; toen dat ook weer gebeurde

in de nacht van 9 op 10 mei werd daarin dan ook niet onmiddellijk reden voor alarm gezien.

Reeds om ongeveer 02.30 uur vlogen grote aantallen vliegtuigen over en langs de Stelling van Den Helder in westelijke richting; om 03.30 uur wierpen drie vliegtuigen parachutemijnen af in het Marsdiep om de vaart naar en van de marinebasis te blokkeren. Het vliegveld De Vliet op Texel, waar de Militaire Luchtvaart een jager- en bommenwerperopleiding had gevestigd, werd, evenals het vliegveld De Kooy ten zuiden van Den Helder, waar elf D XXI jagers waren gestationeerd, van omstreeks 04.00 uur af herhaaldelijk gebombardeerd en beschoten. Van de elf jagers waren er 's avonds, nadat zij zich in luchtgevechten uitstekend hadden gewaard, nog slechts twee over.

Om 10.00 uur gaf de Territoriale Bevelhebber in Friesland, Groningen en Drente de troepen onder zijn bevel opdracht, terug te trekken naar de Afsluitdijk: hij was van oordeel dat de verspreide delen van zijn vijf bataljons hun kansloze strijd maar beter konden afbreken om zo snel mogelijk te kunnen worden toegevoegd aan de mankracht die de voornaamste linies en stellingen zou moeten verdedigen. Na waar mogelijk de voorbereide vernielingen nog te hebben gesteld, trokken de troepen in gevorderde auto's en op rijwielen snel terug buiten gevechtsaanraking met de vijand, die hen niet eens in hetzelfde tempo kon blijven volgen. De terugtrekkende detachementen arriveerden in de loop van 10 en 11 mei bij de Wonsstelling, zonder de verdedigers daar te kunnen inlichten over de aantallen eigen troepen die nog moesten worden verwacht, noch over de door de vijand inmiddels bereikte posities. Het gevolg was, dat omstreeks 17.00 uur op de tweede oorlogsdag de laatstkomende Nederlanders voor vijand werden aangezien en beschoten.

Kort daarop verschenen de eerste verkenningstrupouilles en sloten eenheden van de cavalerie-divisie de Wonsstelling in. Inmiddels was echter het gros van 33 en 36 RI, twee grensbataljons en een compagnie pioniers binnen de eigen linies opgevangen en doorgezonden over de Afsluitdijk; een groot aantal burgervluchtelingen, waaronder verscheidene ambtenaren met belangrijke documenten en overheids gelden, had eveneens zijn toevlucht in westelijke richting gezocht, op gevaar af de militaire bewegingen te hinderen of mede tot doelwit van de vijandelijke luchtactiviteit te worden. Troepen ter sterkte van ongeveer een bataljon bleven, deels op basis van vrijwilligheid, in de opnamestelling achter om I-33 RI te versterken. Wie over de Afsluitdijk terugtrok, mocht van geluk spreken dat hij door de Duitse vliegers

ongemoeid werd gelaten: de belangrijkste luchtaanval op de dijk werd uitgevoerd op de vele autowrakken die, evenals grote hoeveelheden betonnen putringen, op de verkeersweg waren geplaatst om het landen van gevechts- en transporttoestellen te verhinderen; in de veronderstelling met militaire colonnes te doen te hebben viel de Luftwaffe herhaaldelijk deze wrakken aan.

Zo lang de gevechtsaanraking van de Wonsstelling nog niet meer inhield dan enkele vijandelijke verkenningen, achtten de commandant van de Stelling van Den Helder en zijn chef staf landmacht het onjuist de bezetting terug te nemen. Terecht, zoals ook bleek uit een summier luchtverkenning door twee oude Fokker C-5 tweedekkers die, wonder boven wonder, in de vroege ochtend van de derde oorlogsdag — 12 mei, de Eerste Pinksterdag — erin slaagden vast te stellen dat de vijand zich concentreerde tegenover Zurich en in dezelfde sector drie batterijen artillerie in stelling had gebracht.

De aanval begon inderdaad op diezelfde zondag, doch met het zwaartepunt bij Wons; kennelijk had het afslaan van vijandelijke verkenningen tegen Zurich de tegenstander doen geloven dat de verdedigers daar te sterk waren. De aanval werd voorafgegaan door in de loop van de ochtend uitgevoerde luchtaanvallen met stekende en mitrillerende vliegtuigen, inleidende beschietingen van de artillerie en acties van pantserwagens. In de loop van de strijd, waarin de verdedigers zeer goede resultaten wisten te behalen met hun schamele bewapening, moesten enkele infanteristen zich ten noorden van Wons terugtrekken omdat hun opstelling onbruikbaar was geschoten. In het nevenvak, Zurich, concludeerde men daaruit ten onrechte dat nu de noordelijke vleugel van de stelling dreigde te worden afgesneden. In een daarop gevoerd telefoongesprek met de bataljonscommandopost — waar de bc op dat ogenblik niet aanwezig was — gaf een luitenant het funeste advies: „Ik zou maar al vechtende terugtrekken op kop Afsluitdijk”. Dat leidde een overhaaste terugtocht uit vak Zurich in, naar de kop van de Afsluitdijk waar een poging van de bc de troepen te hergroeperen mislukte doordat een vijandelijke artilleriebeschieting hun moreel de genadeslag gaf: majoor Smid kon nog slechts hopen dat de stelling Kornwerderzand zijn telefonische verzoek zou honoreren en de vluchtelingen terugsturen.

Het wegvallen van de vuursteun uit vak Zurich had inmiddels de centrale sector bij Wons in ernstige moeilijkheden gebracht. Weliswaar hadden de Duitsers de ontruiming van de noordflank niet opgemerkt, maar het ontstane gat vergemakkelijkte

het hen bij Hajum door te breken en vervolgens in Wons binnen te dringen. De compagniescommandant, reserve-kapitein Van der Linden, week daarop met het restant van de verdedigers terug naar het zuidelijke vak, Makkum. Daar moest hij echter ervaren dat ook dat deel van de stelling al was ontruimd: na door de bats op te zijn geïnformeerd over het prijsgeven van Zurich had de vakcommandant begrepen dat de Afsluitdijk voor hem wel onbereikbaar zou zijn geworden. Hij had nog enkele mensen uit Hajum en Wons kunnen opvangen en zich daarna, conform zijn instructies, met ter plaatse aanwezige vaartuigen over het IJsselmeer op weg begeven naar de Noordhollandse kust waar zij in de loop van de avond arriveerden.

### Kornwerderzand

De ineensstorting van de verdediging in de Wonsstelling betekende dat de 1. Kavalleriedivision kon doorstoten naar de kop van de Afsluitdijk. De bataljonscommandant, majoor Smid, verliet als een der laatsten zijn commandopost maar zag, voor de stelling Kornwerderzand aangekomen, geen kans meer de daarheen gevluichte bezetting van vak Zurich te bewegen met hem terug te gaan om alsnog de opdracht uit te voeren. Uit vrees dat de vijand de terugtrekkende troepen te dicht op de hielen zou kunnen zitten, had de chef staf landmacht opdracht gegeven de brug over de sluizen te laten springen. Bijgevolg kon men slechts man voor man de hindernis passeren, en dat beeld vergrootte bepaald niet de animo voor een nadere confrontatie met de komende vijand. Er zat dan ook niets anders op dan de troep zo snel mogelijk af te voeren in de hoop dat een reorganisatie in of nabij de Stelling van Den Helder nog mogelijk zou zijn. Alle voertuigen moesten uiteraard beoosten de brug worden achtergelaten; daar werden zij in het IJsselmeer gereden om later de vijand geen dekkingsmogelijkheid te bieden en het vuur van de verdedigers niet te hinderen. Voor de afvoer werden uit Den Helder dertig vrachtauto's naar de stelling gedirigeerd, waarmee de troep zonder verliezen naar Noord-Holland werd overgebracht.

Luchtaanvallen op de stelling, die zich nu in voorste lijn bevond, werden al op 12 mei uitgevoerd. Datzelfde lot trof het detachement Breezand waar evenwel in het geheel geen dekking was. Dat deed de leiding in Den Helder besluiten Breezand te ontruimen en de bewaking daar op te dragen aan een patrouille die gedurende de duisternis daar zou staan doch overdag dat risico niet behoefde

te lopen. Voor de verdediging tegen de Luftwaffe kreeg Kornwerderzand uit de schaarse middelen een peloton lichte luchtdoelartillerie met drie stukken van 2 cm en een peloton van vier luchtdoelmitrailleurs, die in de nacht van 12 op 13 mei werden aangevoerd en onmiddellijk in open opstelling op de eerste respectievelijk tweede lijn werden opgesteld. Toen de luchtaanvallen de volgende ochtend werden herhaald, werden de mitrillerende vliegtuigen dan ook warm ontvangen; vier toestellen vielen aan deze verrassing ten prooi, en daarna bleven de anderen op veiliger hoogte.

De eerste actie van de grondtroepen tegen de stelling begon al in de avond van 12 mei, toen een stoottroep een poging deed de ondermijnde prikkeldraad-hekversperring te slechten; de landmijnen en het vuur waarmee de hindernis werd bestreken vrijdelden dat.

De werkelijke aanval begon eerst op 13 mei. Doordat de luchtaanvallen het beoogde effect niet sorteerden, moest de artillerie zorgen voor het neutraliseren van het verdedigende vuur. De inleidende beschieting begon te 17.20 uur, geleid door een luchtwaarnemer; de normale divisieartillerie nam eraan deel en vuurde op de kazematten die wel werden beschadigd maar niet uitgeschakeld. De 88 mm luchtdoelartillerie en een batterij 2 cm tl konden de uitwerking ook al niet tot het gewenste resultaat opvoeren.

Te ongeveer 18.00 uur kwamen de grondtroepen in beweging. Het waren de wielrijders van de door lkol von Edelsheim gecommandeerde afdeling die zich op weg naar de stelling begaven, samen met pioniers voor het ruimen van mijnen en versperringen en enkele stukken 2 cm tl voor directe vuursteun. Over de totale sterkte verschillen de gevechtsverslagen: de verdedigers schatten die op omstreeks 600 man, de aanvallers spreken over vijf stoottroepen, die overigens per opdracht een afwijkende samenstelling konden hebben. De bezetting van de stelling toonde een goede vuurdiscipline en hield haar vuur in tot de aanvallers tot op 750 m waren genaderd. Om de tegenstander in het onzekere te laten over het effect van zijn luchtaanvallen en artilleriebeschietingen werd toen het vuur slechts geopend uit een enkele kazemat, en wel uit nr 6 waar van de beide 5 cm kanonnen een aan de richtmiddelen was beschadigd en bovendien kort tevoren door twee kanonniërs een door vijandelijk vuur geblokkeerd schietgat aan de buitenzijde (!) was vrijgemaakt. Dat vuur, waartegen de wielrijders op de open dijk vergeefs naar dekking zochten, werd even later aangevuld met

vuur uit kazemat 2 dat de noordkant van de dijk bestreek.

De aanval werd aldus tot staan gebracht nog voor de vijand binnen effectief schootsbereik van de lichtere wapens was gekomen; zijn aftocht naar de uitgangstelling werd uiteraard bestookt met alle wapens. Tegen 19.30 uur liet kapitein Boers het vuren staken. Wel liet hij in de loop van de avond en nacht van tijd tot tijd lichtkogels afvuren en storende dieptevuren over de dijk afgeven om eventuele nachtelijke acties te doorkruisen. Maar de tegenstander liet zich zien noch horen. De eigen toestand verbeterde dank zij aanvoer uit Den Helder van benodigd materieel, waaronder de vervanging van een tijdens de beschieting vernield zoeklicht.

De volgende ochtend, 14 mei, nam de Duitse artillerie opnieuw de stelling onder vuur. Uit Kornwerderzand waren de vijandelijke batterijposities inmiddels wel opgemeten, maar bij gebrek aan eigen artillerie en vliegtuigen was die informatie nutteloos. Overleg tussen de staven van zee- en landmacht te Den Helder leidde tot een unieke oplossing: de enkele dagen eerder binnengelopen kanonneerboot H. M. Johan Maurits van Nassau, bewapend met drie kanons van 15 cm (dracht 18.500 m), zou fungeren als drijvende batterij en van een punt benoorden de Afsluitdijk de artilleriebestrijding verzorgen. Het grote risico, dat die actie moest worden ondernomen zonder bescherming van eigen vliegtuigen in een ondiepe zee zonder manoeuvreermogelijkheden, werd bewust aanvaard. Het vuur van deze oorlogsbodem werd waargenomen met behulp van de periscopen van Kornwerderzand, de correcties werden telefonisch doorgegeven naar Den Helder en vandaar per radio naar de vuurleiding aan boord. Na een honderdtal schoten waren de Duitse batterijen tot zwijgen gebracht, tot verbijstering van de divisiestaf die niet begreep vanwaar die zware artillerie zo plotseling de balans kon doen doorslaan. Gewaarschuwd voor naderende vliegtuigen moest de kanonneerboot naar de basis terugkeren. Luchtaanvallen onderweg werden goed doorstaan. Helaas ging het schip op zijn latere tocht naar Engeland door een nieuw luchtbombardement ter hoogte van Petten alsnog ten onder.

De Duitse artillerie liet het verder afweten. Ook de grondtroepen drongen niet opnieuw aan: later zou blijken dat een voor de middag van 14 mei bevolen aanval over de dijk was afgelast na het slagen van de maritieme actie tegen de artillerieopstellingen. Wel werd de stelling nog bestookt door duikbommenwerpers (Stuka's) maar hun

bommen beschadigden slechts de buitenkant van enkele kazematten terwijl de gevechtskracht van het geheel niet kon worden aangetast. Kornwerderzand was een doelmatige grendel gebleken die niet simpelweg kon worden opzijgeschoven om generaal Feldt's cavaleriedivisie in staat te stellen tot een „militaire wandeling” naar de Vesting Holland over een richel die inmiddels door de onthutste aanvallers werd betiteld als „der verdammte Damm” en „der Totendeich”.

### Capitulatie

Het voornemen van de 1. Kavaleriedivision een groot deel van de beschikbare gevechtskracht te laten oversteken op het smalste gedeelte van het IJsselmeer, tussen Stavoren en Enkhuizen, om dan een groot bruggehoofd te vestigen in West-Friesland tot de lijn Medemblik-Hoorn kwam niet meer tot uitvoering. Dat alternatief, waarvoor het toegevoegde Marinesonderkommando de middelen had moeten verschaffen, zou stellig weinig kans van slagen hebben gehad, zeker onder gevechtstandigheden. Nu redde de Nederlandse capitulatie de Duitsers van een hachelijk avontuur.

Het bericht dat de opperbevelhebber zich genoodzaakt zag de wapens te doen neerleggen, kwam voor de bezetting van Kornwerderzand en de daarachter liggende werken van Den Oever en Den Helder als een donderslag bij heldere hemel. Dat het geslaagde optreden in deze sector zinloos werd gemaakt in de ondergang van het geheel kon door de commandant en het detachement niet dan met de grootste moeite worden aanvaard. Bijzonder triest was het dat het juist kapitein Boers moest zijn die zich met een witte vlag naar de Duitse linies op de Friese kust moest begeven om kenbaar te maken dat de Nederlandse krijgsmacht ter plaatse de overeengekomen wapenstilstand zou eerbiedigen.

Te 20.15 uur werd desondanks te Den Helder de Oostbatterij met omgeving door dertig Duitse vliegtuigen gebombardeerd, die het kennelijk hadden gemunt op de commandopost van C-Stg Den Helder. Het bijna vijf kwartier durende bombardement kostte nog vier militairen en verscheidene burgers het leven en kon helaas niet worden afgestraft door de luchtafweer omdat die zich hield aan de wapenstilstand, tot geluk van de Luftwaffe die door toedoen van de luchtdoelbatterijen en -mitrailleurs van de Stelling — door de Duitsers „der Luftbesen” genoemd — al niet minder dan dertig vliegtuigen had verloren.

Op vordering van generaal Feldt moest schout-

bij-nacht Jolles zich, vergezeld van zijn chef staf landmacht, in de nacht van 14 op 15 mei begeven naar de Duitse commandopost in hotel De Wijnberg te Sneek. Na aankomst aldaar, tegen 03.00 uur 's nachts, werd onderhandeld over de wijze waarop de overgave in sbn Jolles' bevelsressort zou worden geregeld. In mijn herinnering was het

*... een vreemde nacht. In het hotel zat de Duitse generaal met zijn staf, grotendeels Pruisische officieren, de monocle in het oog, aan een grote tafel. Wij voelden ons niet verslagen en hielden ons terzijde tot wij werden uitgenodigd aan tafel te zitten. Na afloop betuigde de generaal den schout-bij-nacht zijn medegevoel en deed ons correct uitgeleide.*

De onderhandelingen verliepen zonder veel strubelingen. Sbn Jolles, toch al geërgerd door het

recente bombardement waarvan zijn tegenspeler overigens onkundig leek, toonde zich gegriefd over de Duitse eis dat gijzelaars de naleving van de overeenkomst moesten verzekeren: hij achtte het beschamend niet op zijn woord te worden vertrouwd. Anderzijds bleek aan Duitse zijde wrevel te bestaan over het in volle gang zijnde onbruikbaar maken van oorlogsmaterieel en militaire installaties, en vooral over de buitengaats blijvende oorlogsbodems die volgens de schout-bij-nacht niet konden worden teruggecommandeerd. Te 06.15 uur ondertekenden beide bevelhebbers de op schrift gestelde overeenkomst, waarvan de volledige tekst hier volgt vanwege de unieke situatie dat een soort deelcapitulatieovereenkomst werd opgemaakt terwijl de gehele krijgsmacht de wapens reeds had gestrekt.

*Übergabehandlung für den Befehlsbereich „Commandant der Stelling van Den Helder“*

*Am 15.5.1940 wurden in Sneek nachfolgende Bedingungen für die Übergabe des Befehlsbereichs „Commandant der Stelling van Den Helder“ aufgesetzt und durch Unterschrift der beiderseitigen Befehlshaber, für das Deutsche Reich von Generalmajor Feldt, für das Königreich der Niederlande von Schout bij Nacht Jolles rechtskräftig.*

- 1.) Die gesamten Waffen und Munition sowie alles Gerät der Besatzung sind niederzulegen und ordnungsmäßig am 15.5.40 ab 18.40 Uhr (deutsche Zeit) zu übergeben.*
- 2.) Sämtliche im Bereich der Stelling van Den Helder angelegten Sperren jeder Art und Landminen sind zu beseitigen, sowie Vorsorge zu treffen daß in dem gesamten Gebiet jedweder Verkehr ungehindert vor sich gehen kann. Diese Maßnahmen sind bis 15.5.40., 14.40 Uhr (deutsche Zeit) durchzuführen.*
- 3.) Alle Karten und Unterlagen von den Befestigungsanlagen, Minenfelder zur See sowie sonstige wichtige Unterlagen sind zu übergeben.*
- 4.) Der Befehlshaber Commandant der Stelling van Den Helder hat sofort durch geeignete Maßnah-*

*men zu verhindern, daß irgendwelche Waffen und Befestigungsanlagen sowie auch Anlagen nicht militärischer Art wie Telefonzentralen p.p. zerstört werden.\*)*

- 5.) Der Commandant der Stelling van Den Helder hat alle Maßnahmen zu treffen, um die ihm unterstellten Truppen so früh als möglich für ihren Abtransport zusammenzuziehen.*

*Um eine restlose Durchführung der angeordneten Maßnahmen sicherzustellen, sind sofort als Geiseln zu stellen und am ostwärtigen Ende des Abschlußdeiches der Zuider-See zu übergeben:*

*3 Offiziere \*\*) 5 Unteroffiziere und 2 Mannschaften.*

*Sollten durch die beiderseitigen Oberbefehlshaber der Niederlande und Deutschlands andere Abmachungen als die oben Festgelegten getroffen sein so sind die Abmachungen der höheren Dienststelle maßgebend.*

*\*) Diese Ziffer tritt nach Rückkehr des Schout bij Nacht Jolles in seinem Befehlsbereich in Kraft.*

*\*\*) Darunter ein Hauptmann.*

*Sneek, den 15. Mei 1940 6<sup>15</sup> Uhr.*

*w.g. Feldt  
Generalmajor*

*w.g. Jolles  
Schout bij Nacht*

### Slotsom

De strijd om de Wonsstelling en om Kornwerderzand betekende voor de verdedigers een confrontatie met een oorlog die totaal anders was dan die waarop zij in hun opleiding en oefeningen waren voorbereid. Statische verdediging in voorbereide stellingen mocht dan een passend antwoord zijn geweest op de massale infanterieaanvallen uit de Eerste Wereldoorlog, de modernere tactiek van de

Tweede Wereldoorlog bewees al snel dat de samenwerking van gemechaniseerde en gemotoriseerde grondstrijdkrachten met een directe steun verleend luchtwapen een dergelijke verdediging snel op de knieën kon brengen. Gebrek aan luchtverdedigingsmiddelen maakte derhalve de verdedigers extra kwetsbaar, terwijl de verouderde en veel te schaarse bewapening de kansen op succes nog meer verkleinde.

Weliswaar kan worden geconstateerd dat op enkele punten heldhaftige staaltjes van individuele plichts-  
vervulling werden gepresteerd, maar dat geldt he-  
laas allerminst voor het gros van de Nederlandse  
landsverdediging, alle chauvinistische beschrijvin-  
gen ten spijt: Kornwerderzand was een van de  
zeldzame uitzonderingen, waarbij moet worden  
bedacht dat moeilijk kan worden beweerd dat de  
cavaleriedivisie — zonder tanks en belast met het  
beveiligen van de flank van een secundaire operatie  
— serieus heeft willen doorstoten over een dijk  
waar de achtereenvolgende stellingen niet anders

dan met frontale aanvallen, en dus tegen enorme  
offers, konden worden veronzijdigd.

Het functioneren van onze te lang en te ernstig  
verwaarloosde verdediging heeft dan ook bewezen  
dat de oude slagzin „de kracht van een versterkte  
plaats hangt in de eerste plaats af van het moreel  
van hen die haar verdedigen” nog volledig waar  
is, maar dat die wil om stand te houden slechts  
tot resultaten kan leiden indien ook de benodigde  
wapenen en strijdmiddelen aanwezig zijn, alsmede  
de vereiste geoefendheid in het bedienen en han-  
teren daarvan.



**Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging van de Krijgswetenschap.**

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

# De inzet van het Wapen der Militaire Luchtvaart tijdens de meidagen van 1940

J. van den Berg

hoofd Documentatie Sectie Luchtmachthistorie

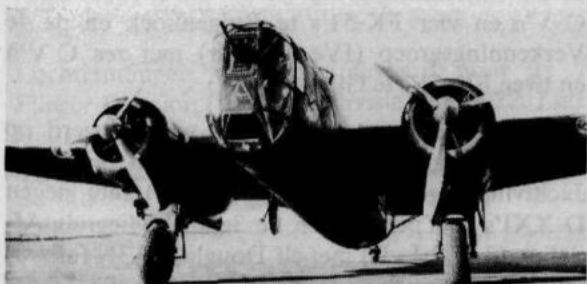
*Op het einde van den eersten dag van den schandigen aanval op ons Vaderland is het mij een behoefte mijn warme dank en waardering uit te spreken voor hetgeen de luchtverdediging heden heeft verricht.*

*In mijn circulaire van 14 april j.l. no. A 4386, heb ik U allen voorgehouden hoezeer een voortdurende paraatheid in het bijzonder voor de luchtverdediging noodig is, en het verheugt mij te kunnen getuigen, dat vandaag aan dien eisch ten volle is voldaan. Veel is van U gevergd, en smartelijke verliezen zijn geleden, maar de vijand heeft slagen ontvangen van een zoodanige kracht, dat hij stellig niet had voorzien en thans kunnen wij vaststellen, dat zijn boos opzet althans voor vandaag is mislukt.*

*Dit was echter nog slechts het begin. Rekent er op, dat nog veel van U zal worden gevraagd, zoodat een taaie volharding nodig zal zijn. Evenwel kunnen wij er op rekenen, dat onze bondgenooten ons niet in den steek zullen laten.*

*Houdt vol, tot heil van het Vaderland!!!*

*Leve de Koningin!!*



Afb. 2 Fokker T V van de BomVA op Schiphol

Afb. 3 Fokker D XXI's van de 1e JaVA op De Kooy



Aldus luidde de dagorder voor de Luchtverdediging van de Commandant Luchtverdediging luitenant-generaal P. W. Best van vrijdag 10 mei 1940. Met behulp van de bondgenoten zou hard worden teruggeslagen.

Hoe was echter de situatie op die 10e mei in werkelijkheid?

## De Luchtvaartbrigade

De ruggegraat van het luchtwapen werd gevormd door de uit twee operationele Luchtvaartregimenten bestaande Luchtvaartbrigade. De dislocatie van de beide regimenten was als volgt.

Het Eerste Luchtvaartregiment (1 LvR) stond onder bevel van majoor H. G. van Voorthuysen met de staf te Schiphol en omvatte een strategische en een jachtgroep.

De eerste groep bestond uit de Strategische Verkenningsvliegtuig Afdeling (StratVerVA) met tien



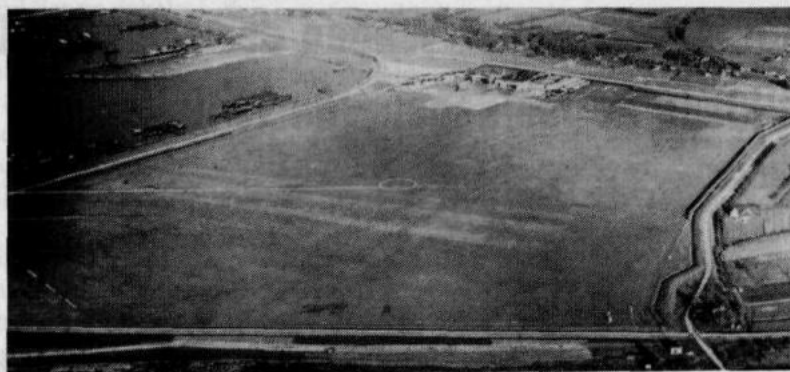
Afb. 1 Fokker C X

C X vliegtuigen (afb. 1) op Bergen en de Bombardementvliegtuig Afdeling (BomVA) met negen T V'n (afb. 2) te Schiphol.

De Jachtgroep met de staf te 's-Gravenhage omvatte de volgende vier jachtvliegtuigafdelingen. De 1e Jachtvliegtuig Afdeling (1e JaVA) met elf D XXI's (afb. 3) te De Kooy, de 2e Jachtvliegtuig Afdeling (2e JaVA) met negen D XXI's te Schip-



Afb. 4 Het vliegpark Waalhaven



Afb. 5 De trots van de Militaire Luchtvaart, de Fokker G I



Afb. 6 De sterk verouderde Fokker C V (K)

Afb. 7 De Koolhoven FK-51 werd al snel uit de strijd genomen

hol, de 3e Jachtvliegtuig Afdeling (3e JaVA) met tien G I's te Waalhaven (afb. 4) en de 4e Jachtvliegtuig Afdeling (4e JaVA) met dertien G I vliegtuigen (afb. 5) te Bergen (NH).

Het Tweede Luchtvaartregiment (2 LvR), onder bevel van luitenant-kolonel J. H. Sar met de staf te Zeist, omvatte vier verkenningsgroepen en een jachtgroep ten behoeve van het Veldleger, te weten de 1e Verkenningsgroep (1e VerkGr) met een

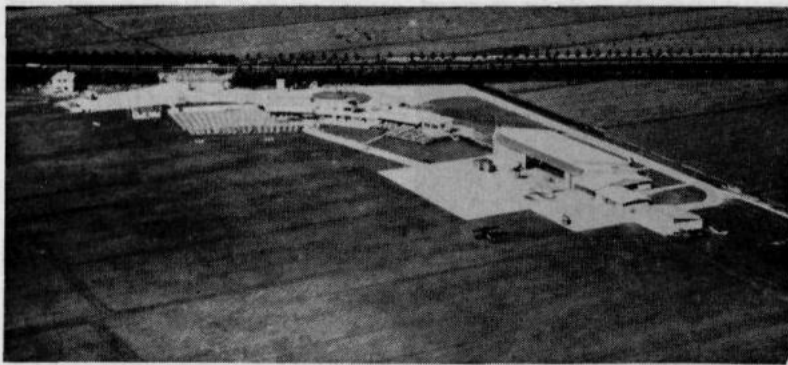
C X, vier C V'n (afb. 6) en vier FK-51's te Hilversum, de 2e Verkenningsgroep (IIe VerkGr) met zeven C V'n en vijf FK-51's (afb. 7) te Ypenburg, de 3e Verkenningsgroep (IIIe VerkGr) met negen C V'n en vier FK-51's te Ruigenhoek en de 4e Verkenningsgroep (IVe VerkGr) met zes C V'n en twee FK-51's te Gilze-Rijen.

De jachtgroep, waarvan de staf was gelegerd op het hulpvliegpark Ockenburg, bestond uit de 1e Jachtvliegtuig Afdeling (I-V-2 LvR) met negen D XXI's te Ypenburg en de 3e Jachtvliegtuig Afdeling (3-V-2 LvR) met elf Douglas 8A3N (afb. 8) vliegtuigen eveneens te Ypenburg (afb. 9).

In totaal werd beschikt over 124 operationele vliegtuigen waarvan 52 redelijk tot zeer modern (D XXI en G I). De overige vliegtuigen waren

Afb. 8 De Douglas 8A3N vliegtuigen van de 3e Jachtvliegtuig Afdeling 2 LvR





Afb. 9 Het vliegpark Ypenburg

sterk verouderd of niet voor de hun toebedeelde taak berekend.

### De Luftwaffe

De Luftwaffe beschikte daarentegen bij het uitbreken van de vijandelikheden over ruim 5142 eerste-lijnsvliegtuigen waarvan er 3824 operationeel inzetbaar waren, te weten:

- 501 verkenningsvliegtuigen;
- 342 duikbommenwerpers;
- 248 tweepersoons jachtvliegtuigen;
- 401 transportvliegtuigen;
- 1120 bommenwerpers.
- 42 duikbommenwerpers;
- 1016 eenpersoons jachtvliegtuigen;
- 154 marinevliegtuigen.

Van deze 3824 operationele vliegtuigen werden er ruim 1000 tegen het Nederlandse territorium ingezet.

Luchtlandingen werden uitgevoerd door de 7. Fliieger Division (valschermdivisie) en de 22. Luftlande Infanterie Division, samen het Luftlande Korps vormend onder bevel van General Major K. Student die tevens commandant was van de 7. Fliieger Division.

Voor het overvliegen van deze eenheden werden 430 (401 + reserve) transportvliegtuigen van het type Junkers Ju-52 (afb. 10) gebruikt, verdeeld over twee „Kampfgeschwader zur besonderen Verwendung“. De ondersteuning werd verzorgd door de „Angriffsverbände“ van General-Major zur besonderen Verwendung R. Putzier. Het geheel was ondergebracht in de onder commando van General der Fliieger A. Kesselring staande Luftflotte 2.

### De strijd

In de nacht van 9 op 10 mei, van 01.36 af, vlogen grote aantallen Duitse vliegtuigen tussen de



Afb. 10 Junkers Ju-52 vliegtuigen maken zich gereed voor de landing

Waddeneilanden en de zuidelijke grens van de provincie Overijssel van oost naar west, richting Engeland zoals velen dachten. Boven de Noordzee, op gehooraafstand van de Nederlandse kust, maakten deze vliegtuigen echter een bocht van 180° en vlogen op zeer geringe hoogte aan op de vrijwel onbeschermd kuste die zij om ca. 04.00 passeerden om enkele ogenblikken later de vliegparken Bergen, Schiphol, Valkenburg, Ypenburg en Waalhaven aan te vallen, waarbij vooral Waalhaven zwaar werd gebombardeerd. Op hetzelfde moment vielen jachtvliegtuigen de vliegparken Leeuwarden, Eelde, De Vlijt, De Mok, De Kooy, Soesterberg, Hilversum, Woensdrecht, Haamstede en Souburg aan.

De gevolgen waren voor de belangrijkste onderdelen van 1 en 2 LvR catastrofaal.

Op Waalhaven, waar de 3e JaVA was gestationeerd, werden van de elf gevechtsgereede G I vliegtuigen er tien uitgeschakeld, zodat deze afdeling ophield te bestaan. Bovendien geraakte het gehele veld vrij snel in handen van Duitse parachutisten. Bij de 4e JaVA op Bergen wist één G I te starten, de overige werden voor korte of langere tijd buiten gevecht gesteld. De eveneens op dit vliegpark gestationeerde tien C X vliegtuigen van de Strat-VerVA bleven gespaard.

Op De Kooy werden twee D XXI's vernield (afb. 11) en de overige toestellen min of meer ernstig beschadigd.

De 2e JaVA en de BomVA op Schiphol leden geen noemenswaarde verliezen.



Afb. 11 Wrak van een, door Duitse jachtvliegtuigen, tijdens de landing in brand geschoten D XXI; het toestel behoorde toe aan de 1e JaVA op De Kooy



Afb. 12 Wrak van Junkers Ju-52 op het strand van Wassenaar

Afb. 13 Door de Royal Air Force werden onder meer Handley Page Hampdens boven Nederland ingezet



Op Ypenburg werden de 1e en 3e Afdeling van de Jachtgroep Veldleger (D XXI en Douglas 8A3N) binnen anderhalf uur volledig uitgeschakeld.

Het vliegpark Ruigenhoek werd niet aangevallen, zodoende bleven de negen C V (K) en vier FK-51 vliegtuigen gespaard. De C V'n werden met uitzondering van de FK-51's regelmatig tegen de vijand ingezet.

De IVE Verkenning Groep te Gilze-Rijen verloor drie vliegtuigen, twee C V'n en een FK-51. De overgebleven vliegtuigen, vijf C V'n en twee FK-51's werden, hoewel het veld niet zwaar was beschadigd, om strategische redenen overgevlogen naar het vliegpark Haamstede.

(De vliegparken die bezet waren door de vliegscholen van het Depot Luchtstrijdkrachten zijn buiten beschouwing gelaten, aangezien deze onderdelen niet aan de gevechten hebben deelgenomen.)

Ondanks de zware verliezen die werden geleden — van de 51 gevechtsgereede jachtvliegtuigen gingen er 33 verloren — bleef men niet bij de pakken neerzitten, zij het dat alleen nog door het uitvoeren van luchtbombardementen met de inzetbare vliegtuigen van de verkenninggroepen en de BomVA de vijand afbreuk kon worden gedaan. De overgebleven jachtvliegtuigen werden gebruikt om deze vliegtuigen tijdens hun opdrachten te escorteren.

Reeds in de vroege ochtend van 10 mei voerden T V bommenwerpers van de BomVA, geëscorteerd door D XXI en G I vliegtuigen, bombardementen

uit op Ockenburg en Waalhaven. Ook op 11 en 12 mei werden nog diverse opdrachten door de BomVA uitgevoerd, onder andere aanvallen op de Maasbruggen in Rotterdam en de Wonsstelling op de Afsluitdijk. De laatste opdracht van de BomVA werd op 13 mei uitgevoerd met een bombardement op de Moerdijkbrug door de enig overgebleven T V, nr 856. Op de terugweg werd het vliegtuig neergeschoten, waarbij de gehele bemanning om het leven kwam. De overgebleven C V'n en C X'n van de verkenninggroepen lieten zich evenmin onbetuigd. Onverschrokken mengden de bemanningen zich met hun vliegtuigen in de strijd.

Verschillende malen werden de Duitse stellingen rond de Grebbeberg aangevallen. Bovendien werden Duitse vliegtuigen die waren geland op de vliegparken Ypenburg en Waalhaven en het strand bij Wassenaar beschoten (afb. 12).

De verliezen waren hoog. Voor zover mogelijk werd jagerbescherming gegeven, maar vaak gingen men alleen, met een vrijwel zekere dood voor ogen.

De in de dagorder van de Commandant Luchtverdediging genoemde te verwachten steun van de bondgenoten kwam slechts moeizaam op gang. Frankrijk, zelf strijdtoneel, had de handen vol om zich de Duitsers van het lijf te houden. Desalniettemin opereerde een aantal Franse vliegtuigen, voornamelijk in het zuiden, boven ons land. De belangrijkste ondersteuning kwam van de RAF. Gedurende de vijf oorlogsdagen opereerden diverse eenheden van Bomber- en Fighter Command in ons luchtruim en voerden aanvallen uit op ver-

keersknooppunten, het in Duitse handen zijnde vliegveld Waalhaven en andere belangrijke strategische doelen (afb. 13). Het mocht echter niet baten: het Duitse luchtverwicht was te groot. Op 15 mei gebeurde het onvermijdelijke; Nederland capituleerde. Zowel het bombardement van Rotterdam als de dreiging met een bombardement op andere grote steden deden de Opperbevelhebber van Land- en Zeestrijdkrachten (het Luchtwapen was nog geen zelfstandig krijgsmachtdeel en behoorde tot de Koninklijke landmacht) besluiten de wapens neer te leggen. In de provincie Zeeland vond de overgave op 18 mei plaats.

### **De strijd is gestreden**

De dagorder van de Commandant Luchtverdediging van 15 mei 1940 spreekt duidelijke taal, er was geen twijfel mogelijk:

### **Naschrift**

De luchtverdediging van het neutrale Nederland stond onder eenhoofdige leiding van de C-Lvd. De hem ter beschikking gestelde luchtstrijdkrachten waren ondergebracht in 1 LvR. Voorts was de C-Lvd gemachtigd voor de handhaving van de neutraliteit rechtstreeks bevelen te geven aan de jachtvliegafdelingen van 2 LvR dat onder de C-Veldleger ressorteerde. Uit de verscheidenheid aan vliegtuigen (jachtvliegtuigen, bommenwerpers en strategische verkenningsvliegtuigen) blijkt dat aan het begrip luchtverdediging een ruimere betekenis werd toegekend dan thans het geval is. Destijds zag men reeds in dat de vereiste beveiliging van een land tegen aanvallen uit de lucht moeilijk kan worden verkregen door uitsluitend defensieve maatregelen en de C-Lvd was dan ook belast met niet alleen de directe lvd (beveiliging tegen aanvallende luchtstrijdkrachten) maar tevens met de indirecte lvd (het verminderen van de vijandelijke slagkracht voordat deze wordt ingezet). In feite was er dus sprake van een geïntegreerde operationele inzet teneinde de kenmerken van luchtstrijdkrachten zoals mobiliteit en flexibiliteit ten volle te kunnen uitbuiten. Aan de daarvoor benodigde gecentraliseerde bevelsstructuur was eveneens gestalte gegeven door de bevelvoering over vrijwel alle luchtoperaties te leggen bij de Afdeling Lvd van en bij het Algemeen Hoofdkwartier.

Ruim 35 jaar na de Duitse inval in Nederland werd (eindelijk) het hoofdkwartier van Allied Air Forces Central Europe (AAFCE) opgericht, waardoor een gecentraliseerde en geïntegreerde bevelsstructuur over de luchtstrijdkrachten in Centraal-Europa werd bereikt. De destijds voor de luchtverdediging in Neder-

*De strijd is gestreden; de wapens zijn neergelegd. De geweldige overmacht heeft het pleit in ons nadeel beslecht. Maar ik ben trotsch op den moed en de onversaagdheid, waarmede gij allen van de Luchtverdediging van hoog tot laag, hebt gestreden voor Koningin en Vaderland.*

*Ik gedenk hierbij met diepen weemoed de gesneuvelden, hun offer is niet vergeefs geweest, want de eer van het leger is ongerept gebleven.*

*Leve de Koningin!*

*Leve het Vaderland!*

Bij besluit van 18 mei 1940 verleende de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht generaal H. G. Winkelman namens Hare Majesteit de Koningin het Ridderkruis 4e klasse der Militaire Willems-Orde, aan het Wapen der Militaire Luchtvaart, later bevestigd in het KB van 18 juni 1948 nr 45 betreffende de verlening van een Vlag door HM de Koningin.

land gehanteerde principes blijken niets van hun betekenis te hebben verloren; sterker nog: zij hebben aan waarde gewonnen getuige onder meer het gestelde in de Defensienota 1974:

*Kan een crisis toch niet worden ingedamd, dan is verdediging van Europa goeddeels afhankelijk van het tijdig aanvoeren van versterkingen van buiten het continent en van het ontplooiën daarvan in het bedreigde gebied. Dit is slechts mogelijk als luchtstrijdkrachten een voldoende veilige situatie in de lucht verzekeren. Hiertoe dragen zowel offensief als defensief in te zetten eenheden bij. Bij de defensieve inzet spelen naast vliegtuigen ook geleide-wapeneenheden een belangrijke rol...*

en in de memorie van toelichting op hoofdstuk X van de Rijksbegroting 1978:

*... De verscheidenheid aan inzetmogelijkheden van het gevechtsvliegtuig moet zoveel mogelijk worden benut door de jachtvliegsquadrons binnen de mogelijkheid van het wapensysteem, inzetbaar te maken voor defensieve en offensieve operaties. Dit facet zal ook voor ons land de nodige aandacht moeten krijgen...*

De lezer zou kunnen concluderen dat qua inzet van luchtstrijdkrachten er tussen 1940 en 1980 geen principiële verschillen zijn aan te wijzen. Toch schuilt er een adder onder het gras. Met de organisatievorm van AAFCE is de operationele planning van de inzet van alle luchtmachteenheden in Centraal-Europa wel gewaarborgd en is een zo groot mogelijke decentralisatie van de uitvoering bereikt door deze in handen te leggen van internationale commandocentrales, maar de coördinatie tussen deze commandocentrales is verre van optimaal omdat er voor de offensieve en defensieve operaties nog steeds gescheiden commandocentrales bestaan. Op zich zelf behoeft een

dergelijke scheiding geen onoverkomelijk probleem te vormen maar er is een duidelijk gebrek aan communicatie tussen de onderscheidene centrales.

Bij een verdere vergelijking van de situatie in 1940 met die van 1980 ontkomt men niet eraan ook de middelen en de mogelijkheden daarvan aan een vergelijking te onderwerpen teneinde te kunnen vaststellen of de situatie „in de lucht” in 1940 veel zal verschillen van die in een onverhoopt toekomstig conflict. Daarbij dient dan wel rekening ermee te worden gehouden, dat Nederland destijds (aanvankelijk) als neutraal land opereerde, en thans zal optreden in bondgenootschappelijk verband waardoor een aanzienlijke schaalvergroting is opgetreden. Daaraan wordt onder meer uitdrukking gegeven door een geïntegreerde directe luchtverdediging, gebaseerd op de conceptie van een geleide-wapengordel in het oosten met daarachter opererende jachtvliegtuigen.

Een vergelijking van de prestatiemogelijkheden van de middelen valt uiteraard, gezien de technologische ontwikkelingen in de afgelopen 40 jaar, uit in het voordeel van de huidige middelen; maar dat geldt evenzeer voor de middelen van de tegenstander. Erg in het oog springende ontwikkelingen zijn geleide wapens — die aanvankelijk zelfs kanonsystemen naar de achtergrond verdrongen — en het toegenomen bereik van militaire vliegtuigen — onder meer door „air refueling” — waardoor aanvallen kunnen worden uitgevoerd op vrijwel alle, ook zeer geringe, vlieghoogten. Dat grote bereik heeft tevens tot gevolg dat vliegtuigen in alle richtingen kunnen naderen, hetgeen dus een rondomverdediging vereist.

Hoewel het vliegbereik van de Duitse vliegtuigen in 1940 voldoende was om Nederland — destijds onmiddellijk frontlijngebied — uit alle richtingen te naderen, waren de middelen voor de directe luchtverdediging ontoereikend voor het realiseren van een rondomverdediging. Men had gekozen voor verdediging van regio's: Amsterdam (incl. Zaanstreek, Muiden en Schiphol); Rotterdam, 's-Gravenhage (incl. Delft, Schiedam, Vlaardingen, Pernis, Hoek van Holland, Zwijndrecht) en Utrecht-Soesterberg (incl. Vianen, Zaltbommel, Gorinchem). De regio's werden verdedigd met luchtafweergeschut en mitrailleurs. Voorts waren luchtbestrijdingsmiddelen ingedeeld bij het Veldleger, het 1e Legerkorps, Commando Zeeland, Stelling Den Helder, Zuid-Limburg en de Lvd-groep Alkmaar. Het geheel werd gecompleteerd door de jachtvliegtuigen van 1 en 2 LvR.

Bezien wij de situatie in 1980, dan is weer geen sprake van een rondomverdediging. Kon men zich in de jaren '60 redelijk veilig voelen achter de geleide-wapengordel in het oosten, het toegenomen bereik van aanvalsvliegtuigen heeft met name het omvliegen van de gordel en een nadering uit het noorden mogelijk gemaakt. Dat Nederland in de aanvang van een conflict niet direct tot frontlijngebied maar tot etappegebied moet worden gerekend, doet daaraan niets af. Overigens dient te worden opgemerkt dat bij het eventueel doorbreken van de geleide-wapengordel het

achtergebied eveneens kwetsbaar is. Dat dwingt tot een zeer solide opbouw van de gordel. De vermindering van de Nederlandse bijdrage aan deze gordel op grond van de Defensienota 1974 heeft daartoe zeker niet bijgedragen. Wel zijn evenals in 1940 thans enkele regio's verdedigd tegen aanvallen uit de lucht als gevolg van de opbouw van de zg. „actieve lvd-vliegbases” met geleide wapens en kanonsystemen. Dat betreft de bases waar de slagkracht van de Koninklijke luchtmacht staat opgesteld. De inzet van de Nederlandse jachtvliegtuigen in de directe luchtverdedigingsrol is echter beperkt als gevolg van het in NAVO-verband op Nederlands aandringen bestuderen van de mogelijkheden van taakspecialisatie. De studie leidde tot de aanbeveling dat bij het vervangen van het F-104G-vliegtuig de Koninklijke luchtmacht zich meer zou moeten concentreren op conventionele tactische opdrachten (waaronder mede te verstaan indirecte luchtverdediging) waarbij het te kiezen vliegtuig zich *boven het gevechtsterrein in het luchtgevecht zal moeten kunnen handhaven. Onder meer (directe) luchtverdediging op grote hoogte moet worden overgelaten aan vliegtuigen van andere landen.* Dat wordt verduidelijkt in de memorie van toelichting op hoofdstuk X van de Rijksbegroting 1979:

*In de bondgenootschappelijke strategie is de inzet van de Koninklijke luchtmacht voornamelijk gericht op de ondersteuning van de land- en zeestrijdkrachten.*

Bovenstaand beeld roept sombere gedachten op over de directe luchtverdediging van Nederland, te meer daar de offensieve capaciteit van de luchtstrijdkrachten van het Warschau-Pact in de afgelopen jaren is verdubbeld onder handhaving van een sterke directe luchtverdediging. Daartegenover staat geen kwantitatieve uitbreiding van de NAVO-luchtstrijdkrachten, maar gepoogd wordt het verschil te compenseren met kwalitatieve verbeteringen. Dat blijkt ook uit het rapport „Territoriale verdediging” van de Adviesraad Defensie-aangelegenheden (ADA) uitgegeven in september 1977:

*Luchtverdedigingsmiddelen ter beveiliging van objecten zoals vliegvelden en havens die speciaal bestemd zijn voor gebruik in het kader van de „lines of communication” zijn nauwelijks aanwezig (...)*

*De militaire krachtsverhoudingen zijn nagenoeg in alle opzichten veranderd. Het wordt voor de NAVO steeds moeilijker — en vanuit een oogpunt van wapenbeheersing steeds problematischer — om een belangrijke kwalitatieve voorsprong in de bewapening te houden. Zij heeft haar luchtoverwicht in aanmerkelijke mate verloren.*

De C-Lvd in 1940 zou zich bij het aanschouwen van de directe luchtverdediging van Nederland in 1980 ongetwijfeld afvragen wat er nu eigenlijk is veranderd. Het zal hem dan duidelijk worden dat de rol van het kernwapen in de bondgenootschappelijke strategie voorshands gehandhaafd moet blijven maar dat, uit militair oogpunt bezien, voor het Warschau-Pact veel aantrekkelijks schuilt in een „Blitzkrieg-strategie”.

W. C. LOUWERSE, lkol KLU, redacteur

# Zeeuwse toestanden

## Bevelvoering en besluitvorming op Zuid-Beveland, 14-15 mei 1940

drs. H. Amersfoort

sectie Krijgsgeschiedenis LAS

*There's nothing so embarrassing in a war as when things go wrong.*  
(M. HERR — *Dispatches*)

Toen de Opperbevelhebber van Land- en Zee-macht, generaal H. G. Winkelman, in de ochtend van woensdag 15 mei 1940 in het schoolgebouw te Rijsoord de capitulatieovereenkomst tekende, was voor het grootste deel van het Nederlandse leger de vijfdaagse oorlog voorbij. Te midden van de gebeurtenissen zal niet iedereen erbij hebben stilgestaan dat de eenheden die zich in Zeeland bevonden van de overgave waren uitgesloten en dat de strijd voor hen nog maar net was begonnen.<sup>1</sup> Ook nu staan de daar gevoerde gevechten weinig in de belangstelling en elke reden om bijzondere aandacht ervoor te vragen schijnt te ontbreken. De strijd in Zeeland, anders dan bijvoorbeeld die aan de Grebbeberg, spreekt weinig tot de verbeelding en successen hebben de Nederlandse bataljons er niet behaald, evenmin als de Franse en Belgische, die er als geallieerden aanwezig waren. Van Duitse zijde was de strijd nog minder spectaculair. De Bathstelling en de Zanddijkstelling, die ter verdediging van Zuid-Beveland en Walcheren waren ingericht, werden beide op 15 mei door de spitsen doorschreden zonder dat het tot langdurige gevechten kwam. Op 16 mei moesten de Fransen hun stelling achter het Kanaal door Zuid-Beveland opgeven en in de middag van 17 mei wisten de Duitsers zich over de Sloedam te werken en lag Walcheren voor hen open. In de late avond van die dag slaagde de Franse hoofdmacht erin, gedekt door achterhoedegevechten in Vlissingen, Zeeuws-Vlaanderen te bereiken. De volgende dagen capituleerden de

Nederlandse troepen op de verschillende eilanden en bleef alleen westelijk Zeeuws-Vlaanderen in geallieerde handen.

Daarmee was aan het onmiddellijke doel van de Duitse verovering van Zeeland, namelijk het afsluiten van de Schelde, voldaan. Hoewel de Duitse legerleiding de mogelijkheid niet groot achtte, had zij bij de voorbereiding van „Fall Gelb” steeds rekening gehouden met een Engelse landing op de Hollandse of Zeeuwse kust. Indien de Engelsen sterke eenheden en zwaar materieel konden ontschepen, zou in de Vesting Holland, op Walcheren of in de Vesting Antwerpen een harde weerstandskern ontstaan die de flanken van de opmars naar Frankrijk kon bedreigen. In een ernstiger geval zou ze zelfs een bruggehoofd kunnen vormen voor de herovering van het verlorene. De bezetting van Walcheren en zijn kustbatterijen sloot dat voldoende uit wat de Schelde en Antwerpen betrof. Het zenden van een expeditionaire macht naar Nederland is door de Engelsen niet overwogen. Dat wisten de Duitse commandanten uiteraard niet, maar het scheepvaartverkeer in de wateren voor onze en de Belgische kust, zoals door de Luftwaffe waargenomen, kon hen niet verontrusten. De divisies die Frankrijk over zee en door Vlaanderen naar Zeeland en Noord-Brabant zond, waren niet sterk genoeg om een wending in de strijd te brengen, terwijl de Duitse strategie juist de bedoeling had de legers uit Frankrijk naar België te lokken, totdat de beslissende doorbraak aan de Maas bij Sedan zou zijn geforceerd en, door het bereiken van de Kanaalkust bij de monding van de Somme, de Frans-Engels-Belgische hoofdmacht in Vlaanderen zou zijn ingesloten.

Zolang het risico van een tegenaanval uit de kuststreken klein bleef, paste een snelle verovering van Nederland, en nog minder van Zeeland, niet in het geheel der Duitse plannen. De resultaten van Heeresgroep A bij Sedan en langs de Somme bepaalden voor de Duitse legerleiding de beslissin-

<sup>1</sup> Dit artikel berust op de werken van De Jong, Kamerling, De Bree, Weidinger en Lerecouvreur. De volledige titels zijn te vinden in de literatuurlijst. De gegevens over het optreden van de Nederlandse troepen zijn verder afkomstig uit de gevechtsverslagen die zich bij het bureau Documentatie van de Sectie Krijgsgeschiedenis bevinden. Die over de Duitse troepen werden verzameld in het *Bundesarchiv, Abteilung Militärarchiv* in Freiburg, West-Duitsland. De schrijver dankt het personeel van beide instellingen voor de geboden medewerking.

gen die, in het kader van „Fall Gelb”, ten aanzien van de voortgang in Nederland en tegen Antwerpen (Heeresgruppe B) werden genomen. Het optreden tegen Zeeland was op zijn beurt afhankelijk van de weerstand die Nederland en België in respectievelijk de Vestingen Holland en Antwerpen zouden leveren. De vraag of een effectievere verdediging van Zeeland had bijgedragen tot een mogelijk stuiten van de Duitse opmars, is in dit licht van weinig belang. De beslissingen vielen elders.

Toch is de strijd in Zeeland belangwekkend. Wij zien daar gevechtssituaties en ketens van oorzaak en gevolg ter verklaring van het gevechtsverloop, die ook in andere episodes uit de meidagen voorkwamen. Daarom kan de strijd worden bestudeerd als voorbeeld van de gevechten in het algemeen.

In zijn nabeschouwing op „De strijd in Zeeland. Mei 1940” — een deel uit wat gewoonlijk wordt aangeduid als het Stafwerk of de Groene Serie — vat Kamerling het hoogst onbevredigende verloop van de vijandelijkheden in Zeeland als volgt samen:

*Zo versloegen dus in vier dagen tijd drie S.S. bataljons tien Franse en Nederlandse bataljons op Zuid Beveland en Walcheren.*

Even daarvoor merkt hij op hoe de bestudering van een en ander „de geschiedschrijver een gevoel van teleurstelling en wrevel” bezorgt. Algemeen toch wordt aangenomen dat een aanvallende partij numeriek sterker moet zijn om tegen een vijand in voorbereide stellingen op succes te mogen rekenen.

Wij zullen nog zien dat in de bovenstaande uiteenzetting over de plaats van Zeeland in het totaal van de krachtmeting tussen de Geallieerden en Duitsland al een deel van het antwoord op de vraag waarom Zeeland viel, moet worden gezocht. Zeeland werd meegesleurd in het totaal van de geallieerde nederlaag. De oorzaken zijn echter ingewikkelder, en het loont de moeite Kamerlings vragen opnieuw als uitgangspunt te nemen en na te gaan of de verdere verklaringen die in de literatuur tot nog toe zijn gegeven afdoende en volledig mogen worden genoemd. Teneinde de redenering niet nodeloos ingewikkeld te maken zal in het volgende vrijwel uitsluitend aandacht worden besteed aan de gevechten om de Bathstelling en de Zanddijkstelling. Het optreden van de Franse troepen in de Kanaalstelling bij de Sloedam en op Walcheren, alsmede de achterhoedegevechten in Zeeuws-Vlaanderen blijven buiten beschouwing.

Deze beperking is verantwoord omdat in het volgende zal blijken dat met de val van de Zanddijkstelling de plaats, waar de hoofdweerstand moest worden geboden, verloren was en de verdere strijd er een was tussen achtervolger en achtervolgde.

Het vertrouwde beeld dat van de meidagen wordt opgeroepen in de tot op heden verschenen werken (zie de literatuurlijst aan het slot), is samen te vatten als dat van een klein land dat met een matig geoefend leger, en onvoldoende en grotendeels verouderd materieel, de strijd moest aandoen met een overmachtige vijand die in ruime mate met modern materieel was uitgerust. Desondanks, zo heet het verder, had ons land het nog vijf dagen weten vol te houden. De bezuinigingen in de jaren '20 en '30 hadden ons, volgens deze auteurs, de oorlog doen verliezen.

Enig wantrouwen tegen deze redenering is wel op zijn plaats omdat zij een verontschuldiging kan leveren voor eventueel eigen tekort schieten en door haar aantrekkelijke eenvoud afleidt van het zoeken naar mogelijke andere verklaringen.

De beschrijving van de strijd in Zeeland is aan de traditionele beeldvorming niet ontsnapt. Nog in het onlangs verschenen werk van De Bree treffen wij de gebruikelijke voorstelling van zaken aan. Met name wijst hij op de „overstelpende hoeveelheden” materieel waarover de Duitsers beschikten, tanks, vliegtuigen en kanonnen. In directe samenhang noemt hij, als overal elders in de literatuur, het brute optreden van de Duitse elitesoldaat. Deze voorstelling van zaken lijkt op het eerste gezicht overeen te komen met de werkelijkheid. De aanval op Zeeland werd niet uitgevoerd door de Wehrmacht, maar door een SS-regiment dat behoorde tot de enige gemotoriseerde divisie die zich toen in het westen van Brabant bevond. Men kan zich echter afvragen of „SS-eenheid” hier werkelijk gelijk is te stellen met „keurkorps” als men de lage prioriteit van de aanval op Zeeland in aanmerking neemt. Het ligt meer voor de hand elitetroepen daar in te delen waar men een beslissing wil forceren. Op die plaats en op dat moment was dat, zoals wij zullen zien, ten zuiden van Antwerpen bij de 6. Armee geweest. Het bescheiden belang van de operatie in Zeeland blijkt uit het aantal door de Duitsers in de strijd geworpen troepen: commandanten die drie eigen bataljons afsturen op tien vijandelijke in voorbereide stellingen kunnen bezwaarlijk ervan worden verdacht een snelle overrompeling in de zin te hebben. In dit verband is het vermeldenswaard dat de Duitsers tot tweemaal toe, namelijk bij de

Bathstelling en de Eendrachtstelling (Tholen) de tijd hebben genomen, voorafgaande aan de werkelijke aanval, een onderhandelaar te sturen met het aanbod, in navolging van Winkelman, te capituleren. Wat het materiële overwicht betreft is het goed zich af te vragen wat de waarde is van pantserwagens en andere motorvoertuigen in een polderlandschap met smalle wegen, die onbegaanbaar zijn gemaakt door talloze hindernissen, coupures en inundaties. En zijn niet op verschillende plaatsen in Nederland ervaren Duitse eenheden met succes tegengehouden? Men denke aan de Afsluitdijk, de residentie en Rotterdam.

Toegegeven moet worden dat, waar het in Zeeland tot gevechten kwam en vooral als van Duitse zijde artilleriebeschietingen of luchtaanvallen werden uitgevoerd, de Nederlandse soldaat en zijn aanvoerders niet bestand bleken tegen deze als verpletterend ervaren manier van oorlogvoering, die het idee vestigde dat ieder verzet zinloos was. Maar daaraan dient te worden toegevoegd dat steeds tot de terugtocht werd besloten zonder dat de stelling beschadigd was en zonder dat er verliezen waren geleden die op een zware strijd kunnen duiden. De in totaal vier infanteriebataljons die de Bathstelling en de Zanddijkstelling verdedigden verloren 15 man, waarvan vier door ongelukken buiten de strijd om en een door zelfmoord. De Duitsers verloren bij dezelfde gevechten 22 man, waarvan 16 door mijnen.

Desondanks geschiedde de terugtocht uit de stellingen in grote of kleinere paniek, haastig en chaotisch, zonder de maatregelen die er een tactisch karakter aan hadden kunnen geven. Dientengevolge raakten tijdens de vlucht officieren van hun onderdeel gescheiden, vielen onderdelen uit elkaar en ging een groot deel van de zware en zelfs van de lichte wapens verloren. Aan hergroeperen, nieuwe posities betrekken en de strijd hervatten viel onder die omstandigheden niet te denken.

### **De „Groene Serie” over de ineenstorting van de Zeeuwse verdediging**

Kamerling is de eerste geweest die, op grond van de gevechtsverslagen en ondervragingsrapporten die in opdracht van diverse door de overheid ingestelde commissies tijdens en na de oorlog zijn vervaardigd, de verklaringen op een rijtje heeft gezet die de betrokken militairen zelf hebben gegeven voor hun falen tijdens de meidagen.

De kern van de verklaring werd gevormd door de uitgesproken demoralisatie waaraan de eenheden in beide stellingen ten prooi waren gevallen. Deze

had de bereidheid langdurig weerstand te bieden aangetast. Voor de verzwakking van het moreel werden vier hoofdoorzaken aangevoerd.

In de eerste plaats werd genoemd de invloed van restanten van de Peeldivisie die van 12 mei af in groten getale door de stellingen trokken. Deze wekten de indruk, met hun verhalen en aanblik, door een overmachtige vijand in harde gevechten te zijn verslagen. In de tweede plaats werd op 15 mei, de dag waarop de Duitse spitsen voor de Zanddijkstelling verschenen, het nieuws algemeen bekend dat de regering en de Koninklijke Familie twee dagen tevoren naar Engeland waren uitgeweken. Kort daarop hoorde men ook van de capitulatie. Dit versterkte bij velen het denkbeeld dat verzet nu nergens meer toe diende en men enkel nog voor de Fransen vocht. In de derde plaats kwam steeds het argument terug, dat men was bezweken onder de aanvallen van de Luftwaffe en het geweld van de Duitse artillerie. Tegen het gebruik van zulke nietsontziende middelen kon men niet bestand zijn. Daaraan werd dikwijls toegevoegd de teleurstelling over het uitblijven van luchtsteun na de vernietiging van de eigen luchtmacht, en over het tekort schieten van de artillerieondersteuning door de kanonneerboden op de Schelde. Tot slot werd steeds gewezen op de gebrekkige eigen artillerie, waarvan nogal wat vuurmonden na enig gebruik dusdanige technische gebreken vertoonden dat er niet meer mee viel te schieten. Vooral bij de stukken 8-staal, die ruim 50 jaar oud waren, bleven de sluitstukken nogal eens klem zitten, of traden daar scheuren op. Van de lichtere wapens vielen de mitrailleurs herhaaldelijk uit.

Al deze factoren bij elkaar zouden ertoe hebben geleid dat de manschappen korte tijd na het begin van de Duitse aanval uit de stelling begonnen te wijken en als een redeloze massa op de vlucht sloegen. Was dit eenmaal op een punt begonnen — meestal, maar niet altijd, het meest bedreigde — dan sloeg het over naar aangrenzende secties totdat, in een domino-effect, de hele bezetting het op een lopen zette. De zware wapens werden meestal achtergelaten, na te zijn vernield. Lichte wapens werden, voor zover zij al werden meegenomen, in het algemeen later weggegooid. De mate van bewapening kon zo wel tot een derde dalen. De officieren zagen daarin, niet ten onrechte, een teken dat hun ondergeschikten niet van plan waren hun leven nog langer te wagen voor een zaak die in hun ogen verloren was. Zij konden daarom weinig anders doen dan de gehele terugtocht bevelen in de hoop na hergroepering en herbewapening het geschokte moreel te



herstellen en op een andere plaats de strijd voort te zetten. Dat was ijdele hoop, naar al spoedig zou blijken.

Hoe aantrekkelijk deze verklaring ook moge zijn, zij is onbevredigend en zeker niet volledig of uit-uitputtend. Zij laat in het ongewisse waarom sommige eenheden beter vochten dan andere, maar vooral waarom de genoemde factoren de kans kregen het moreel onherstelbaar te schaden. Er zijn ook situaties denkbaar waarin de eerste twee factoren, de Peeltroepen en het nieuws van het vertrek van staatshoofd en regering en van de capitulatie, juist een omgekeerde werking, die van versterking van de wil tot verzet, zouden hebben gehad. Bovendien speelden die nieuwsfeiten op 14 mei bij de Bathstelling geen enkele rol omdat zij toen nog niet bekend waren. Wat de lucht- en artillerieaanvallen betreft, deze waren zeker niet onbekend bij de Nederlandse officieren en manschappen en de vitale delen van de Zanddijkstelling waren zo versterkt dat zij deze, althans enige tijd, hadden kunnen doorstaan. Gewezen is al op de geringe schade en verliezen die deze strijdmiddelen aanrichtten. En de verdedigers hadden moed kunnen putten uit de uitwerking van het eigen artillerievuur, dat bij verschillende gelegenheden de Duitse aanval tot staan bracht.

Er ontbreekt in de gebruikelijke verklaring derhalve een schakel die duidelijk maakt waarom de genoemde factoren die, het zij met nadruk gezegd, stuk voor stuk niet zonder belang zijn, juist d'ée ontredderende gevolgen hadden. Deze schakel zal in het vervolg van dit artikel worden gezocht in de bevelsverhoudingen aan de top van de in Zeeland opererende Franse en Nederlandse eenheden. In aansluiting daarop zullen die binnen de Zanddijkstelling onder de loep worden genomen. Daarbij zal tevens, op beide niveaus, worden nagegaan, voor zover althans het bewaard gebleven materiaal dat toelaat, volgens welke hiërarchieke lijnen de bevelvoering en de voorbereiding ervan plaatsvonden, en volgens welke concepties de verdediging werd gevoerd. Dit zal gebeuren aan de hand van beschrijvingen van het gevechtsverloop. Tot slot zal worden nagegaan of er redenen zijn, de voorstelling van de Duitse superioriteit te corrigeren. Het is niet uitgesloten dat men slachtoffer is geweest, en nog is, van een mythe die achteraf gedeeltelijk kan worden ontzenuwd. Ook de plaats van Zeeland in het geheel van „Fall Gelb” en de geallieerde reacties daarop zullen dan weer aan de orde komen.

Ter inleiding op de gevechten in Zeeland van 14 mei af is het echter nodig een globaal overzicht

te geven van de Duitse opmars door Noord-Brabant tot 14 mei, voor zover die van belang is voor Zeeland, en van de situatie in Zeeland tot 10 mei.

### **De Duitse opmars door Noord-Brabant**

De Duitse troepen die op 14 mei in het westen van Brabant aankwamen en waarvan één regiment vervolgens de verovering van Zeeland kreeg opgedragen, behoorden tot de 18. Armee van de Heeresgruppe B. De commandant van de 18. Armee, kolonel-generaal der artillerie von Küchler, had twee Armeekorpsen (AK) onder zijn bevel. Het ene, X. AK, moest ruwweg ten noorden van de Rijn Nederland binnentrekken, de IJssel oversteken en de Grebbelinie aanvallen, alsmede zich in het bezit stellen van de noordelijke provincies en de Afsluitdijk. De hoofdaanval was toevertrouwd aan het XXVI. AK, dat globaal tussen Afferden en Grave de Maas moest oversteken, om het daarachter liggende deel van de Peelstelling te doorbreken en vervolgens via de Moerdijkbruggen, Dordrecht en Rotterdam, waar luchtlandingen zouden worden uitgevoerd, de Vesting Holland binnen te dringen. Tegelijkertijd zou Antwerpen worden aangevallen en Zeeland veroverd teneinde flankaanvallen, die men van die kant vreesde, te verhinderen. Voor deze totale operatie had generaal der artillerie A. Wodrig, die XXVI. AK aanvoerde, vier Infanteriedivisionen (ID) tot zijn beschikking, te weten de 208., 225., 254. en de 256., verder de 9. Panzerdivision en de SS Verfügungsddivision (SSVD). De bedoeling was het merendeel tegen de Vesting Holland te gebruiken, en de overige eenheden naar Antwerpen en Zeeland te sturen.

Op 10 mei gingen 254. ID en 256. ID vooruit en slaagden erin bij Mook en Gennep de linkeroever van de Maas te bereiken. Bij Grave lukte het niet doordat, gevolg van onnodig tijdverlies aan Duitse zijde, de brug kon worden vernield voor de Duitsers daar aankwamen. Dientengevolge moest het hele XXVI. AK gebruik maken van twee pontonbruggen, een 8-tons bij Mook en een 16-tons bij Gennep. De bouw vorderde moeizaam en die bij Gennep werd vernield door de eerste tank die erover reed. Pas na middernacht, om 01.20 uur, kon de 9. Panzerdivision aan de oversteek van de Maas beginnen. Inmiddels waren vóór de brug grote verkeersopstoppingen ontstaan, nog verergerd door het verzuim van de infanteriedivisies ruim baan te maken voor de doorschrijdende tanks. Dit probleem zou bij verschillende andere waterovergangen terugkeren en ook de Verfü-

gungsdivision treffen die op 12 mei, in het kielzog van de Panzerdivision, door de infanterie heen moest.

Ondanks de opgelopen vertraging bereikten de eerste tanks op 12 mei de Moerdijkbruggen. De infanterie trok van 11 mei af door de inmiddels verlaten Peelstelling. De opmars verliep echter trager dan voorzien, zowel door de talrijke hindernissen en vernielde bruggen in de wegen als door de files, die de Duitse verkeersregeling zwaar op de proef stelden en de Feldgendarmarie en de officieren handen vol werk gaven.

De SSVD, waartoe hier de beschrijving van de opmars beperkt blijft, begon omstreeks middernacht van 11 op 12 mei met de oversteek van de Maas. In de middag van 12 mei kwam de massa van de divisie bij Oirschot aan. De noodbrug die daar over het Wilhelminakanaal moest worden geslagen, kwam om 16.00 klaar, waarna een einde kwam aan het lange wachten en stilstaan van de colonne. In de avond bereikten de spitsen weliswaar Hilvarenbeek, maar zij moesten bij Goirle tot 22.00 u wachten tot de brug in orde was. Om middernacht waren zij in Gilze; de hoofdmacht was toen nog bezig bij Oirschot over te steken.

Op 13 mei verliep de opmars eveneens traag. De voorhoede raakte verwickeld in achterhoedegevechten met terugtrekkende Franse troepen, die uit het gebied tussen Breda en Tilburg geweken waren voor de tanks van de 9. Panzerdivision. Ook nu weer bleken talloze wegversperringen hinderlijk. Om 17.30 u kwam de spits bij Rijsbergen aan. De volgende dag gaf hetzelfde beeld te zien. De divisie bereikte aan het begin van de middag de lijn Woensdrecht—Ossendrecht, aanleunende tegen de 256. ID die op de lijn Ossendrecht—Kalmthout—Hoogstraten front maakte tegen Antwerpen.

### **Zeeland: de bevelsverhoudingen en de komst van de Fransen**

Hoe was het inmiddels in Zeeland gesteld? In de opzet van de nationale verdediging nam Zeeland een afzonderlijke plaats in en in meer dan een opzicht onderscheidde het zich van de rest van het land. De in Zeeland aanwezige troepen stonden onder bevel van de Commandant in Zeeland, schout-bij-nacht H. J. van der Stad, die zelf rechtstreeks ondergeschikt was aan de opperbevelhebber generaal Winkelman. Zijn opdracht luidde: schending van de neutraliteit zolang het land niet in oorlog was te beletten en in geval van oorlog een zo krachtig mogelijke verdediging van de

Zeeuwse eilanden en Zeeuws-Vlaanderen te voeren. Het zwaartepunt diende in dat geval te liggen op Zuid-Beveland en Walcheren. Deze eilanden hadden, in verband met de haven en het marine-etablissement van Vlissingen, de vliegvelden Souburg en Veere én de beheersing van de verbinding met Antwerpen over de Westerschelde, de grootste strategische waarde.

Het was echter moeilijk aan deze eis van een zwaartepunt te voldoen, in verband met de ingewikkelde geografische gesteldheid van het gebied. De vele eilanden vroegen om afzonderlijke verdedigingsmaatregelen en troepen. In Zeeuws-Vlaanderen dienden, indachtig de Belgische annexatiepogingen uit 1919, uit politieke overwegingen voldoende troepen aanwezig te zijn om de legerleiding van het buurland niet in verleiding te brengen, bij wijze van voorwaartse verdediging, de kuststrook en de Scheldeoever te bezetten.

Wilde de bevelvoering door Van der Stad en zijn staf over de ondercommandanten bevredigend verlopen, dan veronderstelde dat goede verbindingen. De verbindingsafdeling was echter veel te zwak om een militair net op te bouwen. Daardoor was de commandant, evenals veel van zijn ondergeschikten, goeddeels aangewezen op het telefoonnet van de PTT. Van de verbinding met postduiven kon in een crisissituatie niet worden verwacht dat die een effectieve leiding zou toestaan. Het verwerven van de inlichtingen die daarvoor nodig waren, was derhalve niet goed mogelijk.

Wel was er een radioverbinding tussen het vaste radiostation in Middelburg en het radiostation van de landmacht in Den Haag. Bijzonder belangrijk was die niet omdat de ligging van Zeeland steun uit de Vesting Holland vrijwel uitsloot, aangenomen dat daar reserves zouden kunnen worden gemist. Een bijkomend probleem was dat het verplaatsen van troepen tussen de eilanden moeilijk zou zijn, zeker als dat niet genoeg uit de lucht kon worden gedekt.

Bij elkaar verleenden deze factoren de ondercommandanten een grote mate van zelfstandigheid. Het is van belang, bij het volgen van de gebeurtenissen, de genoemde factoren van verspreide troepenopstelling, moeilijke verbindingen en weinig verplaatsingsmogelijkheden, voortdurend in het oog te houden, omdat onder die omstandigheden één factor van doorslaggevende betekenis werd voor het slagen van de verdediging, namelijk een doelmatige leiding door soepel werkende staven. Van het bevelsapparaat van Van der Stad, al overladen met werk voor het begin van de oorlog, kon echter niet worden verwacht dat het op bevredi-

gende wijze het hoofd zou kunnen bieden aan de oorlogsomstandigheden. Om te beginnen was Van der Stad marineofficier en dus voor beslissingen over de strijd te land te sterk aangewezen op de Chef van de afdeling Landmacht, J. F. van Kervel, een kapitein van de generale staf, die zijn taak zonder toegevoegd personeel had te vervullen. Daarbij was Van Kervel nog Hoofd Sectie I en alleen in die functie stond hem een reserve eerste luitenant ter beschikking. De staf van de Afdeling Landmacht was verder, met zijn 15 leden, eigenlijk te klein om het omvangrijke werk aan te kunnen. Ook wreekte zich het ontbreken van een divisiecommandant met een eigen staf om de hoofdverdediging van Zeeland in de Zanddijkstelling te leiden. Van der Stad was daarom van plan geweest persoonlijk met zijn staf die taak voor zijn rekening te nemen. De komst van de Fransen gooide echter roet in het eten en noodzaakte hem, zoals wij dadelijk zullen zien, het bevel in Zuid-Beveland op te dragen aan een regimentscommandant, reserve luitenant-kolonel J. H. W. Bruins van 38 RI. Het spreekt vanzelf dat diens kleine staf van drie man nog minder geschikt was om zich naar behoren van deze nieuwe opdracht te kwijten.

Zowel bij hem als bij Van der Stad, die beiden als extra belasting moesten samenwerken met de Fransen, ontstond een gevoel, dat typerend mag worden genoemd voor dat van veel officieren in Zeeland. Zij meenden overal alleen voor te staan en niets aan anderen te kunnen overlaten, omdat de stafleden wel niet voor hun taak berekend zouden zijn. Deze toestand van een tot solo-optreden geneigde commandant boven een te kleine staf bracht een nieuw gevaar, dat van oververmoeidheid, mee.

De belangrijkste twee ondercommandanten van Van der Stad waren majoor F. G. Triebel, die met de drie compagnieën van het 14e Grensbataljon de Bathstelling bezette, en de voornoemde lkol Bruins. Aanvankelijk had Van der Stad, zoals hiervoor werd opgemerkt, de bedoeling gehad persoonlijk de leiding op zich te nemen van de Zanddijkstelling. Hij had daartoe een commandopost in Kapelle laten inrichten. Door de onverwachte komst der Fransen in Zeeland kon dit niet doorgaan. In de ochtend van 10 mei kreeg hij zekerheid dat Franse eenheden zouden meewerken aan de verdediging van Zeeland. Hij besloot daarop in Middelburg te blijven, waar de Fransen ook hun commandopost zouden inrichten en benoemde om 11.30 u de commandant van 38 RI, lkol Bruins, tot bevelhebber van alle Nederlandse troe-

pen op Zuid-Beveland, dus zowel in de Bathstelling als in de Zanddijkstelling. Dat moet voor Bruins en zijn naaste medewerkers geen onverdeeld genoeg zijn geweest daar hij niet was betrokken geweest bij de voorbereiding van de stelling, en onderdelen van zijn regiment slechts korte tijd aan de bouw ervan hadden gewerkt. De stelling was ontworpen door de Sectie V Stellingbouw van de staf van commandant Zeeland en aangelegd onder toezicht van het hoofd van die sectie, reserve luitenant-kolonel der genie F. J. Beckman. Evenmin kreeg Bruins een verdedigingsbevel, een vuurplan of andere aanwijzingen van Van der Stad.

De komst der Fransen had nog verdere gevolgen en deze geven de gelegenheid de eerste gegevens op een rijtje te zetten, die het snelle ineenstorten van de verdediging van Zuid-Beveland en Walcheren kunnen verklaren.

#### **De opvatting van Durand en het mislukken van de Frans-Nederlandse samenwerking**

De Franse legerleiding had, in samenwerking met de Britse expeditionaire macht op het vasteland, een plan voorbereid om in geval van een Duitse schending van het Belgische en Nederlandse grondgebied met de hoofdmacht van de Groupe d'Armées no I op te rukken naar een lijn die van Mezières in de Ardennen, via Namen aan de Maas over Leuven naar Antwerpen en Breda liep. In die operatie had de Franse 7e Armée onder leiding van generaal Giraud tot taak op de westelijke vleugel een verbinding met de Vesting Holland tot stand te brengen en de Scheldemond in handen te krijgen. Het laatste zou worden bereikt door de 60e Division d'Infanterie van generaal Deslaurens en delen van de 68e Division d'Infanterie van generaal Beaufrière. Zij moesten in Zeeuws-Vlaanderen en op Walcheren en Zuid-Beveland posities innemen en een verbinding tot stand brengen met de oostelijk van Antwerpen optrekkende eenheden. Zij vormden tevens de voorhoede van de hoofdmacht die, naar men aannam, ongeveer een week nodig zou hebben om de nagestreefde lijn te bereiken.

In de spits rukte de groep van De Beauchesne op die met drie verkenningsafdelingen, onttrokken aan een gemechaniseerde lichte divisie, langs de Belgische kust ging en op 10 mei om 16.00 u Breskens bereikte. Na overleg met Van der Stad legerde hij zijn onderdelen in de avond op Zuid-Beveland. Zijn commandopost koos hij in Middelburg. De volgende ochtend vervoegde zich bij

Van der Stad generaal-majoor Durand, de infanteriecommandant van de 68e ID, die met een detachement over zee naar Vlissingen was gekomen. Dat leidde tot problemen.

Over de komst van Franse troepen was, gezien de Nederlandse neutraliteitspolitiek, nooit overleg geweest tussen de militaire of civiele autoriteiten van de twee landen. Dat overleg moest nu worden geïmproviseerd. Durand kon echter geen duidelijke orders van zijn superieuren tonen en bovendien schortte het al direct aan de persoonlijke en zakelijke verstandhouding tussen hem en Van der Stad. De zaak eindigde ermee dat Van der Stad op 13 mei zijn troepen op Zuid-Beveland, staande onder bevel van Ikol Bruins, ter beschikking stelde van Durand en hem een Nederlandse officier toevoegde om hem te informeren over de reeds getroffen maatregelen en om verder als liaison-officier op te treden. Durand vestigde zijn commandopost in Hotel Verseput in Middelburg. Zijn detachement, welks kern werd gevormd door het 224e RI, legerde zich tussen Middelburg en Vlissingen én langs de noordkust van Zuid-Beveland boven Goes. Over de conceptie voor een gezamenlijke verdediging waren Van der Stad en Durand het echter in het geheel niet eens geworden!

Durand had weinig vertrouwen in de al voorbereide verdediging. Inlichtingenrapporten hadden zich laatdunkend over het Nederlandse leger uitgelaten; en het optreden van de Peeltroepen en het verloop van de strijd in het algemeen konden die indruk alleen maar versterken. Bovendien vond Durand de plaats van de Zanddijkstelling, vóór het Kanaal door Zuid-Beveland, tactisch verkeerd gekozen en betwijfelde hij — ten onrechte, naar zou blijken — het nut van de inundatie. Hij zelf was van plan zijn troepen achter het kanaal op te stellen. Graafwerkzaamheden of stellingbouw liet hij echter niet verrichten, omdat hij het Nederlandse uitgangspunt niet deelde dat de Duitsers over de, met de Bathstelling verdedigde, Kreekrakdam zouden aanvallen. Veel waarschijnlijker achtte hij een stoot over het zwak bezette Tholen waarna de Duitsers met snelle gepantserde motorboten — hoe die daar zo gauw moesten komen liet hij in het midden — een landing zouden uitvoeren op de kust van Zuid-Beveland ten westen van het kanaal; zo zouden zij tijdrovende gevechten om de twee stellingen vermijden.

Hij drong bij Van der Stad dan ook erop aan de Zanddijkstelling op te geven, een nieuwe achter het kanaal te bouwen en de noordkust van het eiland te versterken, teneinde op die twee plaatsen gezamenlijk verzet te bieden. Van der Stad,

die als marineman beter begreep hoe moeilijk het was een flink troepencontingent over een getijdestroom als de Oosterschelde te zetten, weigerde de veronderstellingen van Durand te volgen en nog minder was hij bereid tot achter het kanaal terug te gaan, in de wetenschap dat zich dat niet voor een verdediging leende: de dijk aan de oostelijke oever was op de meeste plaatsen hoger dan de dijk waarin de stelling zou komen, zodat een vijand vrijwel ongezien zou kunnen naderen.

Na de totstandkoming van de zojuist geschetste bevelsverhouding overlegde Durand ook met Bruins, die in zekere zin onder zijn bevel stond. Na veel praten wilde Bruins slechts toestemmen in de verplaatsing van III-40 RI dat het middenvak van de Zanddijkstelling bezette en II-17 RA naar Wemeldinge, althans zolang de stelling niet werd bedreigd. Daarmee nam hij al risico genoeg. De stelling was tijdelijk zwakker en de zich verplaatsende eenheden konden gemakkelijk doelwit worden van luchtaanvallen. Of zij bij acuut gevaar op tijd in de stelling terug zouden zijn, moest maar worden afgewacht. III-40 RI ging in de nacht van 11 op 12 mei over en besteedde zijn verdere tijd aan graafwerk en verplaatsingen binnen de sector. De zware infanteriewapens bleven in de stelling achter. II-17 RA kwam in de nacht van 13 op 14 mei aan. Rond het middaguur van 14 mei waren de kanonnen tot vuren gereed.

Intussen was de hoofdmacht van de 68e ID en 60e ID in Zeeuws-Vlaanderen aangekomen en had generaal Deslaurens ook overlegd met Van der Stad. Op 13 mei was het Duitse XXVI. AK in Brabant al zover gevorderd dat moest worden gevreesd dat de Fransen het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom zouden moeten ontruimen. Er moest ernst worden gemaakt met de defensie van Zeeland. De 68e ID kreeg van Giraud opdracht Walcheren en Zeeuws-Vlaanderen ten westen van de Braakman te verdedigen. De 60e ID van Deslaurens moest ten oosten van de Braakman positie kiezen en Zuid-Beveland bezetten. De onderdelen van de 68e ID die het detachement Durand hadden gevormd, zouden door hen worden afgelost. In de nacht van 13 op 14 mei kwam als gevolg daarvan een detachement van de 60e ID onder leiding van kolonel Guihard op Zuid-Beveland aan. Het 271e RI bezette de westelijke kanaaloever met twee bataljons. Tot hun schrik moesten zij constateren dat aan stellingbouw nog niets was gedaan.

Toen deze maatregelen werden bestudeerd door admiraal Abrial, die als Amiral Nord in Duinkerken het opperbevel over de 68e ID had — deze

divisie had aanvankelijk deelgenomen aan de Franse kustverdediging — en toen bleek met welke uitgangspunten Durand had gewerkt en hoezeer hij in de voorbereiding van de verdediging was tekort geschoten, werd besloten de bevelsverhoudingen opnieuw te wijzigen. Het was hoog tijd Durand onschadelijk te maken. Een erg groot vertrouwen had men toch al niet in hem gehad en schout-bij-nacht Platon, die het zeetransport van het detachement Durand had geleid, had tijdens een gesprek in Breskens op 12 mei al tegen Beaufrère gezegd, dat hij zo nodig de bevoegdheden van Durand moest overnemen als deze niet tegen zijn taak zou zijn opgewassen. Het was inmiddels echter 14 mei geworden, de dag waarop de Verfigingsdivision voor de Bathstelling verscheen.

De nieuwe bevelsverhoudingen kwamen erop neer dat de troepen bleven waar zij waren en dat de volgende dag Deslaurens alle landstrijdkrachten op Zuid-Beveland en Walcheren onder zijn bevel zou nemen. Platon die zich, na een verblijf van een dag in Duinkerken, weer in Vlissingen bevond, zou het bevel voeren over de gezamenlijke Frans-Nederlandse zee- en luchstrijdkrachten, Beaufrère zou alle troepen in Zeeuws-Vlaanderen commanderen, onder Deslaurens zou Guihard optreden als commandant van de troepen op Zuid-Beveland, en Durand van die op Walcheren. Guihard en Deslaurens vestigden hun commandopost in Goes. Dit alles veranderde echter niets aan het gescheiden optreden van de Franse en Nederlandse troepen, aangezien ook Deslaurens vasthield aan de inrichting van de Kanaalstelling, voor zover daarvoor tenminste nog tijd was.

De verdediging van Zeeland bleef dus even versnipperd als zij was en uitgerekend op de plaats waar de hoofdverdediging moest worden geboden, en waar men dus in principe niet sterk genoeg kan zijn, werd de kans gemist iets eraan te doen. Achteraf gezien is dat een van de kapitale fouten geweest bij de voorbereiding van de strijd in Zeeland.

Het eerste kwaad was intussen al geschied. De aflossing van het bataljon van het detachement Durand door het sterkere 271e RI maakte de verdere aanwezigheid van III-40 RI en II-17 RA aan de Oosterscheldedijk overbodig, aangezien het regiment met een van zijn bataljons deze sector voor zijn rekening nam; de overige twee richtten de Kanaalstelling in. In de avond van 14 mei keerden de twee Nederlandse onderdelen daarom naar hun oorspronkelijke plaats terug. De Zanddijkstelling was nu weer op sterkte, maar de stemming bij de twee eenheden was bijzonder slecht na de node-

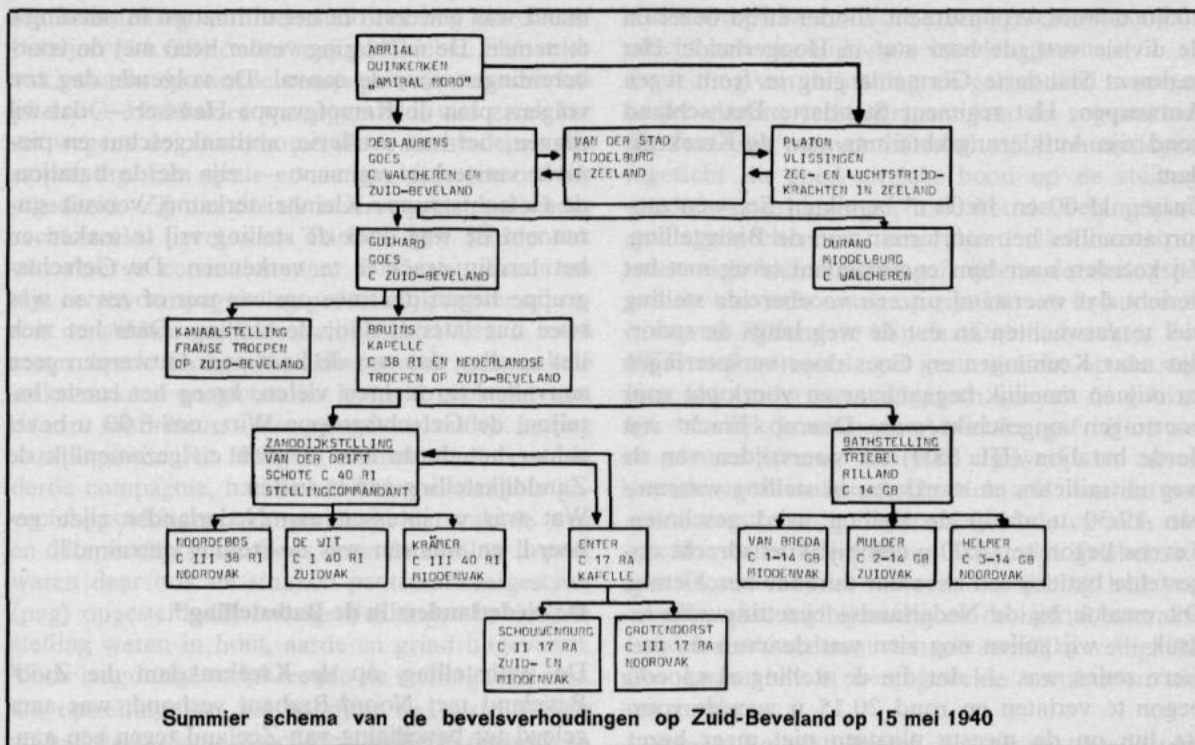
loze verplaatsing, waarvan de achtergrond hen onbekend was, het graafwerk aan de kale Scheldebijk en de vermoeiende terugmars, die de manschappen hun slaap had gekost.

Van der Stad miste nog een kans de Zanddijkstelling sterker te bemannen. Hij had aanvankelijk de bedoeling gehad I Mar Bat en II-40 RI, die ingedeeld waren bij de kustverdediging van Zeeuws-Vlaanderen, bij het uitbreken van de oorlog naar de stelling over te brengen. De komst naar Zuid-Beveland van Durands troepen had hem daarvan doen afzien. De legering van de Franse hoofdmacht in Zeeuws-Vlaanderen schiep echter in beginsel de mogelijkheid de twee bataljons alsnog naar de stelling te bevelen, maar dat gebeurde niet. Mogelijk werd de verplaatsing wegens de activiteit van de Luftwaffe te gevaarlijk bevonden, mogelijk speelden ook politieke motieven een rol en wilde hij het grensgebied niet te veel aan vreemde troepen overlaten.

De commandowisselingen tot en met 14 mei waren een gevolg van de improvisaties bij de samenwerking tussen Van der Stad en zijn Franse collega's. Vooral de eigenaardige denkbeelden van Durand blokkeerden in de vitale dagen na 10 mei het bereiken van overeenstemming en noopten admiraal Abrial tot ingrijpen. Het herhaalde hervedelen van de bevoegdheden kwam wel op een zeer ongelukkig moment, omdat in de middag van 14 mei de Duitse spitsen voor de Bathstelling verschenen en de strijd in de volgende dagen moest worden gestreden. Door de opmars uit Frankrijk en het geharrewar rond de bevelvoering had aan de Franse bevelhebbers en hun staven de rust ontbroken zich goed op de krachtmeting voor te bereiden.

De bevelsverhoudingen zelf waren ook niet erg geschikt voor een effectief optreden (zie het hierbij afgedrukte schema). ▷

Van der Stad had op 13 mei de troepen op Zuid-Beveland onder Frans opperbevel gesteld in de veronderstelling dat zulks de samenwerking ten goede zou komen. Deze toestand was blijven bestaan, hoewel al snel bleek dat de opvattingen zover uit elkaar lagen, dat de Nederlandse en Franse troepen afzonderlijke stellingen bezetten. Zodoende stonden de troepen in de Bathstelling en de Zanddijkstelling via de commandant van de Nederlandse troepen op Zuid-Beveland, Ikol Bruins, onder bevel van de Franse kolonel Guihard, die de verbonden troepen in dat gebied aanvoerde. Guihard stond onder bevel van Deslaurens die over te nemen beslissingen overlegde met Van



der Stad. Formeel was dat duidelijk genoeg, maar omdat de troepen niet gezamenlijk optraden, en beneden Guihard de Nederlandse en Franse officieren en minderen functioneel niets met elkaar hadden te maken, beschouwden de Nederlandse militairen nog steeds Van der Stad als hun hoogste en vanzelfsprekende chef. In de hitte van het gevecht ervoeren zij de verhoudingen dan ook als verwarrend en richtten zij zich wel eens tot de verkeerde autoriteit. Daarbij kwam dat binnen de Nederlandse bevelsverhoudingen op Zuid-Beveland Ikol Bruins ongewild een wat merkwaardige positie innam die tot verdere onduidelijkheden aanleiding gaf. Dat behoort echter thuis in de beschrijving van de gevechten na 14 mei, waar wij zullen zien dat ook op het niveau van de bataljons aan Nederlandse zijde fouten zijn gemaakt die het ineenstorten van de verdediging kunnen verklaren.

### De Duitsers voor de Bathstelling

Kamerling moet in zijn verhaal van de strijd om de Bathstelling bij gebrek aan gegevens onzekerheid laten bestaan over de bedoelingen van de Duitsers, op het moment dat zij voor de stelling verschenen. Met name is onduidelijk wat de rol is geweest van de parlementair die, blijkens Duitse gegevens, is uitgestuurd om een ultimatum te overhandigen. Aan Nederlandse zijde is dat stuk nooit ontvangen. Is de parlementair niet op pad gegaan

en wisten de Duitsers al voor zijn vertrek dat de stelling verlaten was? Zoals in de inleiding is gezegd, heeft Kamerling voor zijn studie gebruik gemaakt van de gevechtsverslagen van de betrokken militairen. Uit deze verslagen blijkt inderdaad dat de Nederlandse bevelhebbers in Zeeland niet de informatie hadden over de Duitse opmars door Noord-Brabant, die hen in staat had kunnen stellen zich een beeld te vormen van de vijandelijke bedoelingen. In de bevelen die op diverse niveaus werden ontvangen, stond onder het punt „Vijand” dan ook steeds „onbekend”. Eén compagniescommandant tekende een keer zelfs daarbij aan: „nooit anders geweest”. Wij mogen aannemen dat het gebrek aan inlichtingen van de kant van de staven buiten Zeeland bijzonder schadelijk heeft gewerkt op de Zeeuwse oorlogsvoorbereiding van 10 mei af. Aan de hand van gegevens uit de oorlogsdagboeken van XXVI. AK laat het gebeurde, dat voor Kamerling gedeeltelijk verborgen bleef, zich nu als volgt reconstrueren.

Het korpsbevel voor XXVI. AK van 13 mei, dat Wodrig op zijn commandopost te Ginneken uitgaf, droeg aan de SS Verfügungsddivision op de volgende dag het gebied bij Ossendrecht te bezetten, en met het gros front te maken tegen Antwerpen. Delen van de divisie moesten worden aangewezen om Zeeland te veroveren. In de ochtend van 14 mei verdreven de spitsen de Fransen uit de omgeving van Huybergen en Hoogerheide. Om

10.40 u werd Woensdrecht zonder strijd bezet en de divisie vestigde haar staf in Hoogerheide. Het regiment Standarte Germania ging in front tegen Antwerpen. Het regiment Standarte Deutschland zond zijn Aufklärungsabteilung naar de Kreekrakdam.

Tussen 15.00 en 16.00 u<sup>2</sup> bereikten fiets- en motorpatrouilles het voorterrein van de Bathstelling. Zij keerden naar hun commandant terug met het bericht dat weerstand uit een voorbereide stelling viel te verwachten en dat de weg langs de spoorlijn naar Kruieningen en Goes door versperringen en mijnen moeilijk begaanbaar en voorlopig voor voertuigen ongeschikt was. Daarop bracht het derde bataljon (III. SSD) ter weerszijden van de weg mitrailleurs en mortieren in stelling waarmee van 19.30 u af op de stelling werd geschoten. Tevens begon te 18.00 u een bij Woensdrecht opgestelde batterij een twee uur durende beschieting. Dit maakte bij de Nederlandse bezetting zó'n indruk — wij zullen nog zien wat daarvan de precieze reden was — dat die de stelling al spoedig begon te verlaten en rond 20.15 u was de voorste lijn op de meeste plaatsen niet meer bezet. Aan Duitse zijde werd dat aanvankelijk niet opgemerkt, aangezien de aanval veel hinder ondervond van het terrein en het vuur uit de stelling en daardoor niet erg wilde vloten. Toen de Duitsers eindelijk de tankgracht en de eerste versperringen bereikten, ondervonden zij geen weerstand meer. In verband met het gevorderde uur en het door mijnen onveilige terrein zagen zij af van verder oprukken en trokken zich terug.

Bij Wodrig was intussen om 19.40 u, juist na het uitgaan van de laatste bevelen, het bericht binnen gekomen van de Nederlandse capitulatie. Wat er op dat moment bij de stelling al was gebeurd, wist hij niet en zo liet hij om 21.20 u een extra bevel uitgaan, waarin hij opdracht gaf een parlementair te sturen met het aanbod dat de Nederlandse troepen zich, in navolging van Winkelman, konden overgeven. Zo niet, dan zou de volgende ochtend worden aangevallen. Tevens begaf hij zich naar Woensdrecht waar hij met Hausser, de divisiecommandant, en Steiner, de regimentscommandant, over de aanval sprak.

Omstreeks 02.30 u op 15 mei keerde de ondertussen uitgezonden parlementair, Hauptmann i.G. Herre, in Woensdrecht terug met de bevestiging dat de stelling geheel verlaten was en dat er nie-

mand was geweest om het ultimatum in ontvangst te nemen. De nacht ging verder heen met de voorbereidingen voor de aanval. De volgende dag zou volgens plan de Kampfgruppe Hausser — dat wil zeggen, het met artillerie, antitankgeschut en pioniers versterkte regiment — zijn derde bataljon, de Gefechtsgruppe Kleinheisterkamp, vooruit sturen om de weg door de stelling vrij te maken en het terrein erachter te verkennen. De Gefechtsgruppe begon daarmee om een uur of zes en was twee uur later al door de stelling. Daar het zich liet aanzien dat van de kant van Antwerpen geen aanvallen te duchten vielen, kreeg het eerste bataljon, de Gefechtsgruppe Wirt, om 8.00 u bevel achter het derde aan te gaan en gezamenlijk de Zanddijkstelling aan te vallen.

Wat was er intussen aan Nederlandse zijde gebeurd, en waarom was de stelling ontruimd?

### **De Nederlanders in de Bathstelling<sup>3</sup>**

De Bathstelling, op de Kreekrakdam die Zuid-Beveland met Noord-Brabant verbond, was aangelegd ter beveiliging van Zeeland tegen een aanval uit het zuiden voorafgaande aan een mobilisatie en concentratie van troepen. Na de voltooiing van de mobilisatie werd zij echter gehandhaafd als voorpost om tijd te winnen om de Zanddijkstelling, waar de hoofdweerstand zou worden geboden, volledig te bemannen. Dat zou enige tijd vergen, omdat een deel van de troepen moest worden aangevoerd van Walcheren waar zij uit neutraliteitsoverwegingen de kustbewaking hadden versterkt. Deze verplaatsingen waren voorbereid en zouden per trein geschieden. Zij werden na de alarmering in de nacht van 9 op 10 mei zonder problemen uitgevoerd, zodat in de ochtend van 10 mei beide stellingen volledig gevechtsgereed waren.

Van der Stad kende de betrekkelijk geringe waarde van de stelling en hield dan ook rekening ermee dat zij in de loop van eventuele gevechten zou moeten worden ontruimd. Hij ging ervan uit dat de terugtocht zo gedisciplineerd zou verlopen, dat de bezetting daarna als reserve voor de Zanddijkstelling kon optreden. Een goede organisatie van de terugtocht was dan wel nodig aangezien die zou lopen door de inundatie en de versperringen voor die stelling. Van der Stads bevel voor de Bathstelling luidde „Stand houden”, wat betekende dat de terugtocht alleen op zijn bevel mocht plaatsvinden.

<sup>3</sup> Voor een kaart van de Bathstelling zie: C. D. Kamerling (lit. opgave), kaart 3.

<sup>2</sup> In 1940 was er tussen Nederland en Duitsland een tijdsverschil van 1.40 u. Nederlandse tijd 12.00 was gelijk aan Duitse tijd 13.40 u. In dit artikel zijn alle aanduidingen volgens de Nederlandse tijd.

De Bathstelling werd bemand door het 14e Grensbataljon (14 GB) onder majoor Triebel. Het zuidvak, waarin de tweede compagnie van reserve kapitein C. H. Mulder was opgesteld, was zwak bezet wegens de onoverkomelijke waterhindernis die ervoor lag. Een sectie ervan was bij het noordvak ingedeeld. Zij diende als reserve en stond onder rechtstreeks bevel van Triebel. Het middenvak van reserve eerste luitenant J. C. van Breda en zijn eerste compagnie lag gedeeltelijk achter schorren en slikken en gedeeltelijk achter een 6 tot 8 meter brede tankgracht. Hier waren ook enkele stekelvarkens en gietstalen koepels geplaatst met daarin mitrailleurs. Het noordvak onder leiding van kapitein R. Helmer, commandant van de derde compagnie, had ook enkele permanente gevechtsoptellingen. Aangezien in dat vak de weg en de spoorlijn naar Goes door de stelling liepen, waren daar ook de stukken pantserafweergeschut (pag) opgesteld. De overige dekkingen in de hele stelling waren in hout, aarde en grind uitgevoerd. Voor langdurige strijd leende de stelling zich niet. De opstelling van het bataljon was strict lineair en had geen diepte. Luchtdoelartillerie ontbrak en er was geen artillerie, alleen infanteriegeschut (6-veld) en de genoemde pag. Om daaraan tegemoet te komen zouden kanonneerboden op de Westerschelde vuursteun verlenen. Van marinezijde werd echter betwijfeld of dat, zonder de nodige voorbereidingen en een goede radioverbinding, wel uitvoerbaar was. De radiotoestellen kwamen pas op 12 mei, en konden bij gebrek aan geoefend personeel niet meer in gebruik worden genomen. Er werd toen een stelsel ontworpen van gecombineerde optische en telefonische verbindingen dat uiteraard kwetsbaarder en omslachtiger was.

De verbindingen waren trouwens ook in andere opzichten een zwak punt van de stelling en dit had, naar zou blijken, tijdens de gevechten een kwalijke invloed op de bevelvoering en het verkrijgen van de juiste inlichtingen over de strijd.

De zware infanteriewapens van het middenvak stonden onder bevel van de commandant van het noordvak. Helmer was tevens Commandant zware wapens en zou op deze wijze als meest deskundige centraal het vuur kunnen regelen. Het telefoonnet tussen de diverse opstellingen, dat bij deze constructie hoorde, was echter toen de strijd uitbrak nog niet aangelegd. Desondanks bleef de verdeling van de verantwoordelijkheden gehandhaafd. Van de vuurleiding kwam dus niets terecht, terwijl de zware wapens in het middenvak in feite zonder commandant zaten. Hun formele commandant

was onbereikbaar en hun compagniescommandant mocht hen eigenlijk geen bevelen geven.

De leiding van de stelling als geheel leed eveneens onder slechte verbindingen. Aan de zogenaamde Separatiedijk was voor Triebel een commandopost ingericht die goed uitzicht bood op de stelling, goede wegverbindingen had met de belangrijkste stellinggedeelten en een eigen telefooncentrale naast zich had. Triebel gaf tijdens de oorlogsdagen de voorkeur eraan op zijn bureau in het raadhuis van Rilland te blijven. Dat had echter één PTT-telefoonpost, gaf geen uitzicht op de stelling, lag verder naar achter en was uit de voorste lijn moeilijk bereikbaar. Als reden gaf hij op dat de nieuwe cp nog niet was afgewerkt en onvoldoende gecamoufleerd. Op zich zelf was dat wel waar, maar daarin onderscheidde de cp zich niet van de rest van de stelling. En omdat Triebel zich van 11 mei af niet meer in de stelling had vertoond, wekte hij bij menigeen de indruk vooral te handelen uit redenen van persoonlijke veiligheid. Dat kwam het in hem gestelde vertrouwen niet ten goede.

Luitenant-kolonel Bruins, die op de tweede oorlogsdag de stelling inspecteerde, keurde Triebels keuze goed. Tijdens de gevechten en de terugtocht ontstond echter verwarring aangezien niet alle sectiecommandanten op de hoogte waren gesteld en dus met de verkeerde commandopost verbinding zochten. Dat was te hinderlijker aangezien de sectiecommandanten op twee na in de stelling geen telefoonverbinding hadden met hun vakcommandanten, zodat alles langs optische weg of met ordonnansen moest worden doorgegeven. Een doelmatige leiding was om al deze redenen in de langgerekte stelling niet mogelijk.

Van 10 mei af wierp de komende strijd zijn schaduw vooruit. Er werd gewerkt aan de voltooiing van de camouflage, en mijnen werden geplaatst en op scherp gesteld. Vermoeiend waren de vergeefse patrouilles die regelmatig moesten worden uitgezonden om geruchten over achter de linie neergekomen parachutisten te onderzoeken. Het doortrekken van kleine Franse eenheden naar Brabant en de stroom vluchtelingen uit de Peellinie brachten nogal wat onrust teweeg, wat enkele malen tot nerveuze schietpartijen leidde. Op 11 mei vond een licht vliegtuigbombardement plaats op het noordvak. De enige schade was dat een kazemat enigszins kantelde door een nabije bominslag. Kapitein Helmer raakte daarbij licht gewond. In de loop van 13 mei werd duidelijk dat de vijand werkelijk naderde. Dat kon men althans afleiden uit het



doordringen van geluiden van de gevechten op de Brabantse wal en uit het feit dat op 14 mei vluchtende Fransen hun heil achter de stelling zochten. In de vroege ochtend van die dag zond kapitein Helmer, die het punt bezette waar een aanval het meest te duchten viel, tweemaal een patrouille uit over de Kreekrakdam. Deze meldden dat Duitse motorrijders en pantserwagens zich in de omgeving van Hoogerheide bevonden en dat de Fransen zich terugtrokken. Dat werd aan Triebel doorgegeven en bereikte via hem Van der Stad en Durand. Triebel verzuumde echter de beide andere compagniescommandanten in te lichten. Verdere patrouilles werden voorlopig niet uitgezonden en omdat bij vergissing een vooruitgeschoven post naar de stelling werd teruggeroepen, bestond van toen af geen voeling met de vijand meer. Er kwamen dus geen nadere gegevens beschikbaar over de plaats en de sterkte van de vijand. Dientengevolge kon men ook niet gissen of de Duitsers een aanval in de zin hadden of met afsluiting van de dam wilden volstaan. Om 16.00 u kwamen soldaten die voor de stelling mijnen hadden gelegd, haastig terug, roepende dat drie Duitse militairen op een motor met zijspan naderden. Een patrouille die Helmer nu uitstuurde kwam niet meer terug omdat zij, zoals na afloop van de strijd zou blijken, in handen was gevallen van de Aufklärungsabteilung van Standarte Deutschland.

Op dat moment had Triebel dus geen recente gegevens over de Duitse nadering. Hij wist echter wel dat zij niet ver konden zijn, en het was daarom niet verstandig dat hij om 17.30 u de drie compagniescommandanten naar Rilland liet komen, voor een bespreking over een weinig urgente zaak als het uitsturen van patrouilles tegen vermeende parachutisten.

De vergadering was net begonnen en Triebel was nog niet verder gekomen dan het ronddelen van een blaadje met schriftelijke instructies toen, het was inmiddels 18.00 u geworden, de al genoemde artilleriebeschieting losbarstte. De bijeenkomst werd opgeheven en de compagniescommandanten kregen bevel onmiddellijk naar hun vak te gaan, om hun manschappen zo kort mogelijk zonder leiding te laten en zo nodig een aanval af te slaan. Alleen Van Breda voldeed daaraan en ging naar zijn middenvak, waar hij een kwartier na het begin van de beschieting aankwam. Op eigen initiatief stelde hij de plaats van de artillerieopstellingen vast en gaf deze door aan Triebel. Helmer en Mulder talmde in Rilland en gingen pas op weg na een tweede bevel. Ze begaven zich echter allebei naar het zuidvak zodat Helmer, in wiens vak

de meeste granaten vielen, nog steeds niet bij zijn compagnie was. Nadat Triebel, die ter controle van zijn bevel naar Mulder had gebeld, Helmer nogmaals had bevolen naar zijn onderdeel te gaan, voldeed deze eindelijk daaraan.

In zijn vak aangekomen, constateerde hij dat zijn manschappen onder de indruk van de beschieting — die overigens geen schade of verliezen veroorzaakte omdat het vuur beurtelings te kort en te ver lag — uit de stelling wegluchtten. Hij ondernam niets daartegen, maar begaf zich naar de haven van Bath in het zuidvak. Daar werd hij het met Mulder eens dat de stelling beter kon worden opgegeven. Dat zeiden zij ook tegen Triebel, die maar weer eens naar het zuidvak had gebeld omdat hij met het noordvak geen verbinding kon krijgen, en voegden eraan toe dat zij van plan waren op de bij Bath liggende schepen de wijk te nemen: de Duitsers waren volgens hen door de stelling heengebroken en alles was nu toch verloren. Triebel beval nadrukkelijk stand te houden en alleen met zijn goedkeuring terug te trekken. Een half uur later echter had de hele tweede compagnie met Mulder en Helmer de stelling verlaten.

Dat falen moet gedeels aan het optreden van de beide officieren worden geweten, aangezien het zuidvak tot die tijd niet was beschoten en de manschappen nog geen Duitser in het vizier hadden gehad.

Ongeveer terzelfder tijd verliet het geneeskundig personeel, op aanstichten van de daar bevel voerende officieren, de twee verbandplaatsen achter de stelling. Ze negeerden daarmee eveneens een uitdrukkelijke opdracht van Triebel, die hen erop had gewezen dat juist tijdens de beschieting hun aanwezigheid van belang was met het oog op de verzorging van mogelijke gewonden.

Gevaarlijk was de situatie intussen niet en uit het midden- en het noordvak werd nog steeds op de Duitsers gevuurd. De aanvallers schoten dan ook weinig op en slechts kleine groepjes slaagden erin door het drassige terrein in de buurt te komen van de tankgracht en de eerste draadhindernis. Desondanks verlieten de manschappen die niet in kazematten of stekelvarkens waren opgesteld steeds meer uit eigen beweging de stelling. Sommigen deden dat nadat de mitrailleurs in hun omgeving waren defect geraakt, maar velen lieten zich juist aansteken door het vertrek van anderen, en door de angst alleen en met ontblote flanken achter te blijven. De combinatie van dalend moreel bij de manschappen, ontbrekend vertrouwen in de officieren en onvoldoende leiding deed in die gevallen de rest.

Triebel had omstreeks 19.30 u op zijn commando-post in Rilland slechts een gebrekkige indruk van wat er in de stelling omging, maar uit de gegevens die hij over de telefoon bij Van Breda in het middenvak had verzameld, kon hij voldoende opmaken dat de stelling bezig was in te storten, niet als gevolg van de vorderingen van de Duitsers maar als gevolg van het spontaan terugtrekken van zijn bataljon. Daarom belde hij naar Bruins in Kapelle en zette hem de toestand uiteen. Toen bleek dat op artilleriesteun van de marine, die via Van der Stad moest worden geregeld, niet viel te rekenen, vroeg hij toestemming bevel te geven tot de gehele terugtocht. Bruins verleende die om 20.00 u en Triebel gaf dat door aan de enige commandant die hij kon bereiken, Van Breda in het middenvak, en vroeg hem de waarnemend commandant van het noordvak op de hoogte te stellen. Aldus geschiedde, zodat omstreeks 22.15 u de hele stelling was ontruimd. Alleen de bemanning van één koepel, die men had vergeten in te lichten, bleef achter; de volgende ochtend zagen zij hoe de mannen van Kleinheisterkamp bezig waren de versperingen op te ruimen. Zij konden weinig anders doen dan zich overgeven.

Achteraf gezien was er op de avond van 14 mei geen werkelijke reden de Bathstelling te verlaten. Omstreeks 8 uur eindigde de artilleriebeschieting en de infanterieaanval stakte kort daarop. Een geconcentreerde aanval konden de Duitsers op dat moment niet beginnen, aangezien het gros van het bataljon van Kleinheisterkamp nog niet aanwezig was en omdat de risico's van een nachtaanval over de met mijnen bezaaide wegen te groot werden geacht. Hausser en Wodrig hadden de aanval, die de stelling op de knieën moest krijgen indien het ultimatum werd afgewezen, bepaald op de ochtend van 15 mei. Deze zou zeker succes hebben gehad, omdat de stelling niet was gebouwd op het doorstaan van langdurig artillerievuur en lucht-aanvallen. Men zou eventueel kunnen beweren dat de terugtocht van de avond van 14 mei in die zin mensenlevens heeft gespaard, en heeft voorkomen dat het terugtrekkende 14 GB met de Duitsers op de hielen door de Zanddijkstelling moest om zich in veiligheid te brengen. De verdediging van die stelling zou in dat geval veel moeilijker zijn geweest. Zij werd door het verloop van de terugtocht echter nog erger geschaad. Bruins had niet op eigen gezag het bevel „troepen terugnemen” mogen geven, aangezien hij daarvoor de toestemming nodig had van Guihard of Van der Stad. Dat hem dat door het hoofd is gegaan

kan men, na wat over de bevelsverhoudingen is gezegd, wel begrijpen. Ernstiger is dat men vraagtekens kan zetten bij de manier waarop de terugtocht is verlopen. Triebel wist uiteraard niet dat Hausser pas de volgende ochtend wilde laten aanvallen. Hij wist echter wel dat de versterkingen nog geheel intact waren en dat nadering van de stelling over de wegen en door het terrein erg lastig was. Koele berekening had hem tot de conclusie kunnen brengen dat een grootscheepse Duitse doorbraak die avond niet te verwachten viel en dat er voldoende tijd beschikbaar was om de terugtocht van de troepen die nog in de stelling waren, volgens plan en met medeneming van zoveel mogelijk zware wapens te doen verlopen.

Hij volstond echter met het telefonische bevel „Terugtrekken via de Separatiedijk; je weet de weg, denk aan de mijnen; automatische wapens waar mogelijk het laatst uit de stelling.” Geen enkele aanwijzing gaf hij dus over de volgorde waarin de secties moesten teruggaan, over dekking van de aftocht met op sleutelposities geplaatste mitrailleurs, over het meenemen van de wapens, over de wegen waarlangs men had te gaan of over de plaatsen waar de hergroepering zou plaatsvinden. Inderhaast bleef ook een aantal wegversperingen open, omdat de sergeant die voor de afsluiting moest zorgen op het kritieke moment onvindbaar was.

Het opgeven van de stelling na het terugtochtsbevel onttaardde daardoor in dezelfde ordeloze vlucht als die van de manschappen die uit zichzelf waren vertrokken. Wat achter de Zanddijkstelling aankwam was geen bataljon meer maar een ongewapende troep zonder enig verband die voor geen gevecht meer was te gebruiken. Het bataljon zou dus bij de Zanddijkstelling worden gemist.

Zoekende naar de oorzaak kan men geen andere conclusie trekken dan dat diverse officieren bij verschillende gelegenheden niet hebben gehandeld in overeenstemming met hun opleiding en met wat men, gezien hun verantwoordelijkheid voor de van hen afhankelijke ondergeschikten, van hen had mogen verwachten. Bij de Zanddijkstelling zou het niet veel beter gaan.

#### **De Zanddijkstelling<sup>4</sup>: de organisatie van de verdediging**

In de Zanddijkstelling die van Yerseke naar Hansweert dwars over de landengte van Zuid-Beveland liep, was in de mobilisatie een stelling aangelegd.

<sup>4</sup> Voor een kaart van de Zanddijkstelling: C. D. Kamerling (lit. opgave), kaart 4 en 5.

Verder naar achter werd geen verdediging voorbereid zodat aan deze stelling de hoofdweerstand tegen een aanval op Zuid-Beveland en Walcheren moest worden geboden. Haar kracht lag vooral in de 4 tot 5 km brede inundatie voor de gehele stelling. Het waterpeil was precies hoog genoeg om het terrein zowel onbegaanbaar als onbevaarbaar te maken. Alleen de Scheldedijken en de zogenaamde Tholseindsche Dijk bleven droog. Deze accessen werden extra verdedigd, het laatste zelfs door een vooruitgeschoven post in het Kaasgat, waar mitrailleurs, een stuk 6-veld en een pag waren opgesteld.

De stelling was verdeeld in drie vakken die elk door een bataljon werden bemand. In de vakken stonden steeds twee compagnieën aan de dijk, terwijl een compagnie als reserve verder naar achteren lag. Het noordelijkste vak werd verdedigd door III-38 RI onder leiding van majoor U. C. C. Noordebos, het middenvak kwam voor rekening van III-40 RI met reserve majoor H. F. L. Krämer en het zuidvak werd bezet door I-40 RI onder reserve kapitein A. de Wit.

Alle vakken hadden behalve de organieke mitrailleurs extra Vickers-mitrailleurs gekregen. Het infanteriegeschut, twee batterijen 6-veld, stond in het noord- en middenvak, het zuidvak volstond met de mortieren. Aanvankelijk had de stelling geen pag, maar voor de strijd uitbrak voerden vluchtende militairen uit de Peel- en Bathstelling enkele stukken aan. Die werden opgesteld bij het Kaasgat en bij het punt waar de weg van Kruiningen naar Goes de stelling sneed. Anders dan in de Bathstelling was hier wel artillerie, zij het gedeeltelijk van een verouderd type. III-17 RA onder reserve kapitein W. F. Grotendorst verleende met drie batterijen van vier stukken 8-staal steun aan III-38 RI, terwijl II-17 RA, onder reserve kapitein J. Schouwenburg hetzelfde deed in de twee andere vakken met drie batterijen 7-veld. Het enige snelvurende geschut was een achter het zuidvak opgestelde sectie veldgeschut 10 lang 30. Bij Kapelle bevond zich, ter beveiliging van de commandoposten van 17 RA en 38 RI, een batterij verouderde luchtdoelartillerie (7 tl Krupp). Bij de beschrijving van de bevelsverhoudingen tussen de Nederlandse en de Franse commandanten is terloops melding gemaakt van de eigenaardige positie die C-38 RI, lkol Bruins, innam. Net als de verhoudingen aan de top was de toestand in de stelling op papier wel begrijpelijk maar onder gevechtssomstandigheden toch verwarrend. Op 11 mei was, als gevolg van de komst van de Fransen, lkol Bruins benoemd tot commandant van de

troepen op Zuid-Beveland. Hij nam zijn intrek in de commandopost te Kapelle die oorspronkelijk voor Van der Stad was ingericht. Bij dezelfde gelegenheid was C-40 RI, reserve luitenant-kolonel P. L. R. van der Drift, benoemd tot commandant van de stelling. Zijn commandopost lag vlak achter de stelling, bij Schore.

Uit de troepenindeling blijkt dat van beide regimenten, 38 RI en 40 RI, respectievelijk twee bataljons deel uitmaakten van de bezetting. Door de benoeming van Van der Drift had Bruins geen directe bemoeienis meer met zijn derde bataljon. Op zichzelf was het een goede maatregel de leiding over de stelling in de handen van één persoon te leggen, maar Bruins bleef als commandant van de Nederlandse troepen op Zuid-Beveland betrokken bij de strijd om de Zanddijkstelling. Hij beschikte echter niet over direct onder zijn bevel staande reserves die hij op de bedreigde punten kon inzetten. Daarom had zijn rol meer morele en administratieve dan gevechtswaarde. Als bevelslijnen bij voorkeur kort en eenvoudig moeten zijn, vormde hij dus een schakel tussen Van der Drift en Guihard die zonder bezwaar kon worden gemist. Hier wreekte zich het tekort schieten van de Frans-Nederlandse samenwerking. Het mag wel tekenend worden genoemd voor het onderlinge contact dat Bruins, blijkens uitlatingen in zijn eigen gevechtsverslag, niet wist te vertellen tot welke divisie Guihard behoorde of wat diens verhouding tot Deslaurens was.

Vooraf voor III-38 RI, dat onder andere het belangrijke acces van de Tholseindsche Dijk moest verdedigen, was de toestand verwarrend zodat het herhaalde malen contact opnam met de eigen regimentscommandant in plaats van, zoals in die gevallen had moeten, met de stellingcommandant. Compagniescommandanten vroegen bijvoorbeeld artilleriesteun aan bij Bruins en niet bij Van der Drift. Dat droeg niet bij tot de persoonlijke verstandhouding tussen de twee officieren, die in de dagen voor de strijd al te wensen had overgelaten.

Was de functie van Bruins dus een betrekkelijk onnodige schakel in de bevelsverhoudingen, het was ook een flessehals. Hij worstelde met hetzelfde probleem als Van der Stad in Middelburg: zijn staf was te klein en, als gevolg van de veranderingen in de hiërarchieke verhoudingen vlak voor de strijd, onvoldoende ingewerkt om de stroom van in- en uitgaande bevelen en berichten te verwerken en met het nodige overleg beslissingen te nemen. Zelf schreef hij daarover in een rapport aan Van der Stad uit juli 1940:

*Het gemis aan een behoorlijke geoutilleerde staf doet zich zeer gevoelen. Hoe gaarne ik zelf naar voren was gegaan, het blijkt mij niet gewenscht ook maar een oogenblik weg te zijn van mijn cp, waar alles zich concentreert op mij en niemand in staat is den gang van zaken waar te nemen.*

Het gevoel alleen ervoor te staan en aan goedwillende, maar als reservepersoneel toch eigenlijk te weinig kundige, medewerkers niets te kunnen overlaten, kwam ook bij anderen voor en niet in de laatste plaats bij de beroepsofficieren. Of dat gevoel in alle gevallen even gerechtvaardigd was, moet hier in het midden blijven, maar er school het gevaar in van overbelasting en slaapgebrek. Toen de strijd aan de Zanddijkstelling op 15 mei uitbrak, waren nogal wat officieren oververmoeid en men mag veronderstellen dat het een van de redenen was dat sommigen de spanning van het gevecht niet aankonden en door angst of besluiteloosheid hun greep op de manschappen verloren. Reserve kapitein K. A. Hamelink, C-2-III-38 RI, schreef over de nacht voor de aanval:

*Veel rust werd dien nacht niet meer gevonden en wij kunnen gerust aannemen dat de commandanten der onderdelen in de vier afgelopen etmalen bij elkaar misschien niet meer dan een uur of acht hebben geslapen, althans met de oogen dicht hadden gelegen. Gelukkig was er altijd zooveel te doen en was de spanning zoo groot dat bijna geen behoefte aan slaap werd gevoeld.*

De laatste zin is het meest typerend voor de situatie en laat iets zien van de bedriegelijke zelfoverschatting waaraan men ten prooi valt. Wie is bij oververmoeidheid nog in staat van zichzelf te beoordelen of men nog tegen de situatie zal zijn opgewassen, als men zich tegelijkertijd voortgedreven voelt door de plicht vol te houden?

Een frappant voorbeeld daarvan deed zich voor bij III-40 RI. De commandant van deze compagnie, kapitein H. Hagers, schreef in november 1941 een nog steeds opgewonden rapport waarin hij zichzelf ten tonele voert als de overal alleen redding en oplossing brengende held die nimmer versaaagde en actief bleef tot hij tegen de grond sloeg: daarbij miskend door zijn meerderen en verstoken van capabele onderofficieren. Het is niet verwonderlijk dat zijn voorstelling van zaken innerlijk tegenstrijdig en herhaaldelijk onjuist is. Van zijn geestesgesteldheid en beoordelingsvermogen geeft hij ongewild zelf een staaltje. In de nacht van 14 op 15 mei kreeg hij, wegens de val van de Bathstelling, bevel met zijn compagnie de gevechtsopstelling in te nemen. Kort daarvoor was het bericht van de capitulatie binnengekomen en diverse

manschappen weigerden openlijk tegenover Hagers om te vechten:

*Mijn pistool vloog uit mijn holster, ik richtte en drukte af, maar de veiligheidspal stond er nog op! Ik kreeg geen tweede kans want de soldaten hielden mijn arm vast. Groote consternatie, maar uit nieuwsgierigheid kwamen ze meer bijeen en zag tot mijn genoegen weer een flinke troep bijeen.*

Hij zei vervolgens deze schande van bevelsweigeren niet te willen dragen en desnoods alleen naar de stelling te gaan.

*Het sloeg in, velen betuigden hun trouw en zeiden dat ze door dik en dun met me meelingen. Ineens stond de heele compagnie weer als één man achter mij.*

Diverse gebeurtenissen in de dagen sinds het uitbreken van de oorlog droegen, behalve het werk aan de stelling, bij tot de vermoeidheid. Gewezen is al op het moeizame overleg tussen Bruins en Durand dat veel aandacht vroeg. De verlangens van Durand leidden tot de verplaatsing van III-40 RI en II-17 RA naar de Scheldedijk bij Wemdinge. Op 14 mei werden zij weer teruggeroepen. Voor de betrokken onderdelen was dat een deprimerende en vermoeiende ervaring. Tijdens en na de terugkeer deden zich, mede onder invloed van tegenstrijdige berichten, die de vraag opriepen of de capitulatie ook voor Zeeland gold, vrij ernstige gevallen van desertie voor. De officieren, die ook niet wisten waaraan zij toe waren, hadden daarop niet het juiste antwoord en persoonlijk ingrijpen van Van der Stad was nodig om de betrokkenen tot rede te brengen. In de stelling zelf bracht de nodeloze verplaatsing ook veel onrust teweeg omdat het ontstane gat door de overgebleven bataljons moest worden opgevuld.

### **De gevechten om de Zanddijkstelling**

In de vroege ochtend van 15 mei trok de Gevechtsgroep Kleinheisterkamp ongehinderd door de verlaten Bathstelling. Nadat de weg was vrijgemaakt reden enkele pantserwagens en motorrijders van de Aufklärungsabteilung in de richting van de Zanddijk. De eerste verkenning leidde over de Tholseindsche Dijk waar ze omstreeks 08.00 u aankwamen. Uit de stelling en het Kaasgat werd adequaat gereageerd en met vuur uit de pag, mortieren en mitrailleurs dwongen de verdedigers hen tot de terugtocht. Kort daarop begonnen Stuka's van de Luftwaffe een beschieting en bombardement van het stellinggedeelte tussen de spoorbaan en Yerseke, het vak van III-38 RI.

De aanval nam na enige tijd in kracht af maar tot 11.00 u bleven er vliegtuigen boven de stelling die regelmatig vuurden of laag overvlogen. De versterkingen liepen nauwelijks schade op en afgezien van een sergeant in het Kaasgat, die dodelijk werd getroffen, had de bezetting geen doden of gewonden te betreuren.

Tijdens de luchtaanval werd de actie op de Thols-eindsche Dijk hervat en trachtte door pantserwagens gesteunde infanterie de stelling te naderen. Dat vorderde traag omdat een Franse en twee Engelse torpedobootjagers en een Nederlandse kanonneerboot hen beschoten. Het vuur was vrij slecht gericht door het ontbreken van een verbinding met waarnemers, maar noopte de aanvallers toch tot voorzichtigheid.

Ook in de stelling werd aanvankelijk volgens de regelen der kunst gehandeld. Direct na de aanvraag van het Kaasgat, om 8.30 u, beschoten de kanonnen van III-17 RA, die niet van de luchtaanval hadden geleden, de Tholseindsche Dijk. Dit vuur was voorbereid en lag al bij de eerste schoten goed. De aanval stokte nu geheel en van 9.45 u af kon het afsluitingsvuur worden verminderd van een schot per 40 seconden tot een schot per 90 seconden. Van de twaalf stukken waren er inmiddels zeven uitgevallen door klemmende sluitstukken of scheuren rond het sluitstuk, maar de overige vijf hielden het vol tot 11.30 u, toen het terugtochtbevel kwam. De aanval was dus in eerste instantie volkomen afgeslagen.

Dat betekende in het geheel niet dat de achter het Kaasgat liggende stelling nog weerbaar was. De compagniescommandant en de sectiecommandant in dit deel hadden tijdens de luchtaanval buiten zicht van de manschappen dekking gezocht. Toen zij bij het verminderen van de aanval terugkeerden, konden zij nog net vaststellen dat het merendeel der soldaten wegholde en zich al buiten hun bereik bevond. Een klein deel wisten zij tegen te houden en daarmee gingen zij naar de commandopost van hun commandant majoor Noordebos bij Yerseke.

Inmiddels keerde de rust omstreeks 11.00 u terug, de luchtaanval was voorbij en de aanval over land was door de artillerie afgeslagen. De hoofdmacht van Hausser moest nog aankomen en de tweede Duitse colonne ging in verband met de tegenstand bij het Kaasgat over de dijk langs de Westerschelde. Toch sloeg de paniekstemming over naar het noordelijke compagniesvak van III-38 RI en ook deze manschappen vluchtten naar de commandopost. Weliswaar gaf Noordebos hen bevel naar de stelling terug te gaan maar toen dat werd

geweigerd, ondernam noch hij noch een van de overige officieren iets daartegen en de troep bleef dus in de buurt van de cp.

Op grond van de verhalen van de soldaten concludeerde Noordebos dat het Kaasgat in Duitse handen was en dat de vijand al bezig was door het verlaten stellingdeel heen te trekken. Dat was onjuist — de bezetting van het Kaasgat was nog ter plaatse — maar het idee bleef zijn beslissingen bepalen omdat hij geen poging deed de berichten te verifiëren. Toen dan ook de ontploffingen klonken waarmee de bruggen over de het kanaal werden vernield en de troep opnieuw onrustig werd, besloot Noordebos zo snel mogelijk het kanaal over te komen om aan zijn vermeende dreigende insluiting te ontsnappen. Om 11.30 u gaf hij bevel de stelling te ontruimen. Het gehele noordvak werd daarmee prijsgegeven zonder dat een Duitser in de buurt was.

De stellingcommandant Van der Drift bleef onkundig van deze op den duur gevaarlijke toestand, omdat Noordebos naliet hem op de hoogte te stellen. Pas om 12.00 u hoorde hij ervan in een telefoongesprek met Bruins, en stond dus plots voor de dreiging dat de stelling van het noorden uit zou worden opgerold. Maar zelfs zonder dat nieuws ging het al slecht genoeg.

De Duitse aanval had het middenvak van Krämer ongemoeid gelaten. De inundatie sneed de weg over Kruiningen af, en Stuka's lieten zich daar niet zien. De indruk die men kreeg van de actie in het noordvak was echter zo beangstigend dat een deel van de manschappen probeerde weg te vluchten. Zij konden slechts met moeite door de commandant van de reservecompagnie worden teruggestuurd. De paniekstemming kwam al gauw terug toen III-38 RI de wijk bleek te nemen en de ontploffingen bij het kanaal doordrongen. Allerlei geruchten deden de ronde, als zouden pantserwagens in Kruiningen zijn, het Kaasgat zijn gevallen en de stelling doorbroken. Groepjes begonnen nu weer naar de bruggen te stromen, die inderdaad gesprongen bleken.

Een kritieke situatie ontstond omdat de dichte drom voor het kanaal gemakkelijk een doelwit van Duitse vliegers kon worden. Krämer en een compagniescommandant deden nog een poging, met in de stelling gebleven troepen, een front te maken tegen een aanval uit het verlaten hoofdvak, maar hij slaagde niet erin zijn bevelen te laten gehoorzamen. Uiteindelijk zat het hele eerste bataljon tegen de kanaaldijk samengepakt. Krämer probeerde te overleggen met Van der Drift, maar kon geen verbinding krijgen en beval daarom in

arren moede te 12.00 u op eigen gezag, het kanaal over te steken. Nadat een einde was gemaakt aan een beschieting door de Fransen die hen voor de Duitsers aanzagen, lukte dat: om 14.00 u was het hele bataljon met bootjes overgezet.

Het zuidvak van I-40 RI en kapitein De Wit werd wel aangevallen. Daar naderde de Kampfgruppe Hausser over de Westerscheldedijk. Om 10.00 u, veel later dan aan de Tholseindsche Dijk, vielen de eerste schoten tussen door motorfietsen begeleide pantserwagens en de bij Hansweert opgestelde mitrailleurs van I-40 RI. De Duitse infanterie volgde op afstand en vrij traag, wegens de inslagen van granaten afkomstig van een Franse torpedojager en het afsluitingsvuur van II-17 RA, dat De Wit onmiddellijk bij Van der Drift had aangevraagd. Om 13.00 u, dus ruim na het verlaten van de overige stellingdelen waren de spitsen nog steeds zo'n 500 meter van de voorste lijn verwijderd. De strijd verliep dus vrij succesvol.

Tegen die tijd had Van der Drift echter, bij gebrek aan goede inlichtingen en verbindingen, iedere greep op het gebeuren verloren. Van Noordebos in het noordvak had hij de hele ochtend uiterst positieve maar, zoals wij hebben gezien ten enenmale onjuiste, meldingen doorgekregen en het bericht van Bruins om 12.00 u, dat heel III-38 RI was vertrokken en niet meer te bereiken, kwam voor hem als een volkomen verrassing. Vlak daarvoor had hij gehoord wat in Krämers vak was gebeurd, en met hem kon hij ook al geen verbinding meer krijgen. Toen even later de telefoonlijn met Bruins het liet afweten kwam hij tot de overtuiging dat de Duitsers al lang achter de stelling waren en waarschijnlijk tot voorbij Kapelle waren gevorderd. Hij zag geen uitweg meer en gaf om 14.00 u de enige die hij kon bereiken, De Wit in het zuidvak, bevel zijn troepen over het kanaal terug te nemen en zover mogelijk van de stelling in de zak van Zuid-Beveland in veiligheid te brengen.

In de loop van de middag, toen de stelling geheel en al verlaten was bereikten de voorste Duitse afdelingen de Zanddijk, het eerst op de Tholseindsche Dijk. Yerseke bereikten zij in de namiddag en nog in de avond kregen de Fransen van hun schuttersputten uit de eerste Duitsers te zien.

Terugkijkende op de gevechten om de Zanddijstelling dringen zich een paar conclusies op. Het afslaan van beide Duitse aanvallen door het vuur van de artillerie en van de oorlogsbodems op de Schelde, gevoegd bij de gegevens van Duitse

zijde die aantonen dat het opmarcheren ernstig werd vertraagd door de veelvuldige wegversperingen en dat het gebruik van voertuigen op de ondermijnde wegen eerder een nadeel dan een voordeel was, doen vermoeden dat de Kampfgruppe Hausser grote moeite zou hebben gehad op 15 mei bij het kanaal aan te komen, indien de bataljons ondanks het uitvallen van een deel van hun zware wapens met de overige waren blijven doorvechten.

In alle drie de vakken werd de val van de stelling ingeluid door een spontane vlucht die niet werd ingegeven door werkelijk gevaar, maar door de indruk die de luchtaanval had achtergelaten, hoe gering de werkelijke schade daarvan ook was. Was de demoralisatie ingetreden dan slaagden de officieren niet meer erin de normale discipline te herstellen. Daarbij zal zeker een rol hebben gespeeld dat verscheidenen hunner gedurende de eerste oorlogsdagen openlijk hadden laten blijken, dat zij de mening deelden van hun ondergeschikten dat na het vertrek van staatshoofd en regering verdere strijd weinig zin had en alleen tot onnodig verlies van mensenlevens leidde. Majoor P. J. Enter, C-17 RA, schreef in het gevechtsverslag over zijn officieren:

*Dat zij de meening deelden van de troep na de overgave van de vesting Holland is misschien te begrijpen, doch dat zij dit lieten blijken aan die troep en niet hun gezag als officieren deden gelden, was zeer bedenkelijk en ik geloof dat daardoor de troep onhandelbaar was geworden.*

Een van zijn kapiteins vroeg na het bekend worden van de capitulatie bijvoorbeeld letterlijk aan zijn manschappen: „Wat willen jullie nu?”. Uit niets blijkt overigens dat Enter zijn kader daarvoor heeft terechtgewezen, mogelijk omdat hij zich de mening van zijn mensen maar al te goed kon indenken. Hij besloot zijn verslag tenminste met de zinnen: „Zij (de troep, schr.) voelde zich verkocht en verraden en overgeleverd aan de willekeur van de Duitsers. En in mijn hart kan ik haar geen ongelijk geven.”

De chaos die bij de vlucht ontstond, werd verergerd door de gebrekkige en afzonderlijke inlichtingen die Bruins en Van der Drift over het verloop van de gevechten kregen. De betrokkenheid van beiden leidde tot verwarring. Hoewel Van der Drift stellingcommandant was, meldde Noordebos zijn vertrek niet aan hem maar aan Bruins, zijn regimentscommandant. Het bericht dat Van der Drift geruime tijd later van Bruins kreeg, stond wel in schrille tegenstelling met het gunstige beeld dat Noordebos hem tot dan toe had ge-

schetst. Toen vervolgens zijn verbindingen de ene na de andere uitvielen, beoordeelde Van der Drift de toestand veel te ongunstig en liet hij zijn bataljon in veel grotere haast en veel verder dan nodig was terugtrekken.

Deze factoren bij elkaar maakten dat het opgeven van de Zanddijkstelling grote gelijkenis vertoonde met dat van de Bathstelling. De zware infanteriewapens en veel van het geschut bleven, al dan niet vernield, achter. Lichte wapens werden later weggegooid en veel van wat tot het kanaal was meegenomen, verdween daar in het water. Van der Drift meende zich niet de tijd te kunnen gunnen de aftocht behoorlijk te organiseren en zo bleven ook hier een mitrailleurafweerscherm en bevelen over de terugtochtswegen en de hergroepering, enzovoorts, achterwege. In de loop van de avond slaagde in Kapelle een zekere reorganisatie, maar wat daar aanwezig was had geen militaire betekenis meer: een onbewapende gedemoraliseerde troep waarmee de officieren, voor zover zij zelf het moreel hadden weten te bewaren, geen raad wisten.

Het is in dit verband verhelderend een opmerking te maken over het eigenaardige optreden van lkol A. R. W. Gey van Pittius. Het laat iets zien van de noodsprongen waartoe bevelhebbers overgaan als de normale procedures van het leiding geven niet meer kunnen worden gehanteerd. Gey van Pittius was een gepensioneerde luitenant-kolonel der artillerie uit het KNIL. In de meidagen bevond hij zich als commissaris van het Nederlandsche Roode Kruis in de hoofdverbandplaats van Goes. Hij had als zodanig geen militaire bevoegdheden, maar op grond van zijn vroegere loopbaan stelde hij veel belang in de verdedigingsmaatregelen. Zijn functie gaf hem voldoende gelegenheid op diverse plaatsen de Zanddijkstelling te bekijken en in contact te komen met Nederlandse en Franse officieren. Aanvankelijk maakte Bruins dankbaar gebruik van zijn aangeboden diensten en zag in hem een inlichtingen- en liaisonofficier, nu hij zelf zijn commandopost niet kon verlaten of kon spreken met Guihard en Deslaurens.

Allengs werd de bemoeizucht van Gey van Pittius echter groter en nam zijn kritiek op de Nederlandse officieren, die hij te weinig doortastend vond, toe. Na de val van de Zanddijkstelling kon hij de wanorde niet langer aanzien en sprak hij, buiten afwezigheid van Bruins, de bij diens commandopost verzamelde troep toe. Hij probeerde hen te bewegen de strijd te hervatten en wees hen nieuwe opstellingen aan. Bruins liet dat, na ervan te hebben gehoord, over zijn kant gaan en Gey van Pittius belde vervolgens Van der Stad op

met het verzoek of hij hem niet het bevel kon geven over de bij Kapelle aanwezige troepen: hij meende dat zij, mits door een krachtig officier geleid, wel weer zouden willen vechten. Van der Stad ging daar niet op in, maar de volgende dag, toen de Fransen uit de Kanaalstelling waren verdreven, veranderde hij van gedachten. Hij verkeerde in de veronderstelling dat Bruins zich niet meer op Zuid-Beveland bevond en, om althans enige leiding aan de verdere terugtocht te geven, benoemde hij Gey van Pittius tot luitenant-kolonel der infanterie. Hij was daartoe gerechtigd sinds de Nederlandse regering in Londen hem de bevoegdheden van Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht had toegekend. Tevens gaf hij hem op schrift een bewijs mee dat luidde: „Ik geef hiermede Overste Gey van Pittius volmacht om op Zuid-Beveland te handelen naar eigen inzicht.” Platon, de hoogste Franse militaire autoriteit in Zeeland, sloot zich daarbij aan en zo kon Gey van Pittius optreden als feitelijke commandant van alle troepen op Zuid-Beveland, de functie die Guihard eigenlijk vervulde.

In de middag van 16 mei vond Gey van Pittius in Borssele Bruins en Van der Drift terug. Hij stelde hen voor uit het zuiden van het eiland, waar zij zich bevonden, flankaanvallen te doen op de naar de Sloedam trekkende Duitse colonnes. Van der Stad zou volgens hem kunnen zorgen voor het transport over water van de benodigde wapens, munitie en voeding. De twee regimentscommandanten weigerden hem te gehoorzamen op grond van de weinig specifieke volmacht die hij liet zien en omdat zij betwijfelden of de verslagen Nederlanders en Fransen weer tot vechten zouden zijn te bewegen.

Gey van Pittius legde zich daarbij neer en, na zijn uniform in dat van Roode-Kruiscommissaris te hebben gewijzigd, ging hij vlak na middernacht over de Sloedam, waar de Duitsers hem wegens zijn functie lieten passeren, naar het Franse bruggehoofd op Walcheren. Dezelfde nacht keerde hij terug, weer via de Duitse posten, en drong nogmaals bij Bruins erop aan een flankaanval uit te voeren, omdat hij had gezien dat de Duitse voorhoede erg zwak was. Bruins volhardde echter in zijn opvatting en besloot in de ochtend van 17 mei, op de melding van de Duitse nadering, te capituleren.

De rol van Gey van Pittius was daarmee uitgespeeld. In het verslag van zijn optreden kwam hij grotendeels terug op zijn taxatie van de bereidheid bij de resten van 38-RI en 40-RI, de strijd te hervatten. Voor de Commissie van Onderzoek verklaarde hij in 1947:

*Achteraf, nadat ik de gebeurtenissen rustig heb kunnen beoordelen, heb ik mij zelf moeten toegeven dat ik toen waarschijnlijk verkeerd gehandeld zou hebben door een actie te bevelen, omdat ik niet in voortdurend contact met de troepen en hun officieren was geweest, dus hun geestestoestand ook niet kon beoordelen.*

## **XXVI. AK en de SS Verfügungsdivision**

In de inleiding van dit artikel is uiteengezet dat het beeld dat tot nog toe is opgeroepen van de meidagen met enig wantrouwen mag worden benaderd. Het bergt de mogelijkheid in zich aan Nederlandse zijde gemaakte fouten, ongeacht of die te vermijden waren geweest, niet te onderzoeken of zelfs te verontschuldigen, door de Duitse superioriteit waartegen de Nederlandse defensie bij voorbaat kansloos was, voorop te stellen. Voor Zeeland gaat dat beeld, zoals is getracht aan te tonen, niet op: de ineensstorting was primair te wijten aan de falende bevelvoering van slecht werkende staven en foutief optredende officieren.

Deze factoren gaven aan andere, zoals de in het verleden veel genoemde demoralisatie, de kans hun ontredderende werking uit te oefenen. Hoezeer de moeilijkheden bij de bevelvoering ook te verklaren zijn uit overmacht — herinnerd hoeft slechts te worden aan de opvattingen van Durand — en hoeveel begrip men ook kan opbrengen voor hard werkende regimentscommandanten, die maar moesten zien hoe zij zich, met een staf van twee of drie man, een beeld vormden uit de gebrekkige inlichtingen, en hoe men ook onder de indruk kan raken van degenen die in de gevaren van het gevecht trachtten te redden wat er te redden viel, dat alles neemt toch niet weg dat bij de hier genoemde factoren en niet bij het vertrek van de regering of de capitulatie van Winkelman de hoofdoorzaak moet worden gezocht.

Vaak wordt ook aangevoerd dat de Nederlandse bewapening en zware uitrusting te weinig modern waren en dat de Duitsers op dat punt in het voordeel waren. Dat is in het algemeen genomen wel waar, maar het argument speelt in Zeeland geen rol. De motorisering leverde op de Zeeuwse wegen vooral problemen op en de pantserwagens werden door de Nederlandse pag vernield of tot omkeren gedwongen. De Duitse artillerie speelde bij de Bathstelling een geringe rol en richtte weinig schade aan. Bij de Zanddijkstelling ontbrak zelfs de tijd om haar te gebruiken, zo snel werd de stelling opgegeven. Daartegenover staat dat de Nederlandse artillerie in het laatste geval aanvankelijk juist zeer doelmatig werd gebruikt en het beoogde effect had.

Tot slot is men geneigd het Duitse succes toe te schrijven aan het vrijwel volledige luchtoverwicht. De geringe schade van de luchtaanvallen op de twee stellingen op Zuid-Beveland maakt duidelijk dat zij de versterkingen zelf op geen enkele manier stormrijp maakten. Wat wel werd bereikt, was dat de manschappen het gevoel kregen machteloos te staan tegen een indrukwekkende en ongrijpbare tegenstander. Na wat is gezegd over de plaats van de demoralisatie in de keten van oorzaken en gevolgen die uitliepen op de ineensstorting kan men niet beweren dat de verdediging in eerste instantie is bezweken aan dat effect van de luchtaanvallen. De Nederlandse ervaringen worden bevestigd door gegevens van Duitse zijde. In een „Tätigkeitsbericht” van de Afdeling Inlichtingen van de staf van XXVI. AK dat terugblijkt op de periode 10 mei—20 juni, en in andere stukken, wordt het effect van luchtsteun aan grondtroepen niet erg hoog aangeslagen. Het grootste probleem is het ontbreken van een directe radioverbinding tussen vlieger en commandant te velde. Daardoor hebben de piloten vaak moeite de voorste lijn van de eigen troepen vast te stellen en dat verhindert dikwijls effectieve ondersteuning. De grootste waarde van de luchtmacht was in mei '40 verkenning, het verzamelen van inlichtingen over de vijand en het toekomstige operatiegebied. Maar zelfs die moet niet worden overschat want „die sichersten und zuverlässigsten Nachrichten wurden durch Erdaufklärung gewonnen”.

Deze overwegingen mogen niet leiden tot de conclusie dat in Zeeland de Duitse opmars tot staan had kunnen worden gebracht. Van Duitse kant werden betrekkelijk zwakke strijdkrachten ingezet die zo nodig hadden kunnen worden versterkt. Een afgewogen oordeel echter over de kwaliteit van de Duitse eenheden die Nederland, en meer in het bijzonder Zeeland, aanvielen, valt bij de huidige stand van het onderzoek niet te geven. Zelfs ten aanzien van de Verfügungsdivision moet men nog een slag om de arm houden. Toch vallen wel enkele opmerkingen te maken die uitnodigen tot de vraag of de superioriteit wel zó groot was als in het algemeen wordt aangenomen.

Delen van de SSVD hadden aan de veldtocht tegen Polen meegedaan, en het spreekt vanzelf dat de daar opgedane ervaringen werden verwerkt in de opleidingen tijdens de periode van rust tot de „Westfeldzug”. Regelmatig werden de resultaten geëvalueerd en de archiefstukken hierover geven de gelegenheid iets te zeggen over het veelgeprezen oefeningspeil van de Duitse militair. Op 10 maart 1940 schreef von Küchler, commandant van de 18. Armee, een scherpe persoonlijke



brief aan Wodrig, bevelhebber van XXVI. AK, naar aanleiding van een pas gehouden cursus:

*Die Kompanie- und Batterie-Führerkurse in Wahn haben gezeigt daß vielen der dort kommandierten Offiziere das Handwerkzeug zur Führung ihrer Truppe fehlt. Nicht nur daß ihnen die einfachen Grundsätze der Feuerleitung fremd sind, es mangelt darüber hinaus vielfach an den elementaren Kenntnissen der Waffe, ihrer Leistug des Richtgerätes und seiner Verwendung.*

Op deze manier waren de cursussen zinloos omdat de deelnemers, bij gebrek aan de veronderstelde voorkennis, niets leerden. Hij drong dan ook erop aan zo snel mogelijk te zorgen de opleidingsachterstand in te halen en tot die tijd uitsluitend officieren bij de cursussen te detacheren, van wie mocht worden verwacht dat zij de stof zouden aankunnen. Wodrig zond de letterlijke tekst naar zijn divisiecommandanten met de opdracht iets daaraan te doen. De SSVD behoorde op dat moment tijdelijk niet tot XXVI. AK, zodat van die kant althans deze brief niet naar deze divisie ging. Over het oefeningspeil van de SSVD zegt de brief dus niets, wél over dat van de divisies waarmee de SSVD had samengewerkt en in mei 1940 weer zou samenwerken.

Het is duidelijk dat bij deze opleidingsgraad de conceptie van de Blitzkrieg — die een nauwe samenwerking tussen de diverse wapens, met name tussen infanterie, artillerie en cavalerie, veronderstelde — op losse schroeven kwam te staan, te meer daar deze samenwerking niet meer in de praktijk kon worden geoefend. De Poolse veldtocht had veel materieel en brandstof gevraagd en vooral met het laatste moest, tot de operatie in het westen, zuinig worden omgesprongen. Oefeningen op divisieniveau waren voor XXVI. AK verboden en men diende zich te beperken tot alarmerings-oefeningen, waarbij de troep de kazerne niet mocht verlaten, en tot stafoefeningen op papier, de zogenaamde „Planspiele”.

Als ieder ander leger had het Duitse te kampen met schaarsteproblemen. Bij de 18. Armee bleek dat al op de eerste oorlogsdag. Bezorgd noteerde de Oberquartiermeister in zijn oorlogsdagboek op 11 mei onder „Munitionswesen”:

*Bereits der 1. Kampftag hat gezeigt daß von einzelnen Einheiten Mun. für Panzerbüchsen und Sprenggranatpatronen für Pak in erheblichem Ausmaß verschossen worden sind. Da diese Spezialmunition für den Nachschub nur in sehr geringem Ausmaß zur Verfügung steht ist die Truppe dringend darauf hinzuweisen daß sie nur auf Ziele verschossen wird für die sie vorgesehen ist.*

De opmars van XXVI. AK door Brabant werd nog door meer problemen geplaagd, waarbij het optreden van de SSVD doet twijfelen aan het elitekarakter van het korps en de kwaliteit van de leiding. Zoals gezegd, overschreden op 10 mei de gewone infanteriedivisies het eerst de grens om het pad te effenen voor de 9. Panzerdivision en de SSVD. Nadat de Maasovergang was gelukt en de Peelstelling was doorbroken, begonnen de laatste twee aan hun opmars. Voor de belangrijke operaties aan de Maas en de Peellinie werd de SSVD dus niet gebruikt. Zij werd op 9 mei gealarmeerd, maar kreeg tot 11 mei de tijd om haar uitgangspositie tussen de Rijn en de Nederlandse grens in te nemen. Pas op 12 mei kwam zij bij de bruggen van Mook en Gennep aan. De opdracht voor deze en de volgende dag luidde, de infanterie te doorschrijven en in het spoor van de tanks naar Tilburg, Breda en Roosendaal op te rukken. Pas één keer kreeg zij dus een plaatsje in de spits.

Erg snel gingen zij echter niet, ondanks de volledige motorisering. Bij iedere waterovergang ontstonden grote, onontwarbare verkeersopstoppingen. De SSVD was daarbij paradoxaal genoeg in het nadeel omdat zij, anders dan troepen te voet of te paard, met de voertuigen moeilijker kon omkeren of van de geplande route afwijken. Het is opvallend dat de meldingen van de infanteriedivisies unaniem de verantwoordelijkheid voor de verkeerschaos bij de SSVD legden.

Het commando van het AK wees erop dat steeds gevaarlijke situaties ontstonden als eenheden hun bevolen doelen niet bereikten en de opmars als geheel vertraging opliep. De in file wachtende colonnes konden al te gemakkelijk doelwit worden van luchtaanvallen. In een stafbespreking van 23 mei blikte men terug op de tocht door Brabant en vroeg men bijzondere aandacht voor de verbetering van de verkeersregeling. Bij een zelfde bespreking op 16 mei was de officieren al een keer op het hart gedrukt liefst persoonlijk in te grijpen bij opstoppingen en niet te rusten voor de zaak weer in beweging was. Tevens diende men ervoor te zorgen dat alle onderdelen, ook de achterhoede, op de hoogte werden gesteld van afwijkingen van de route.

Aanvankelijk kon de SSVD de verkeersknopen wijten aan overmacht. Zij moest nu eenmaal door de gewone infanterie heen, en met haar voertuigen was zij gevoeliger voor de flesschalzen die ontstonden bij elke waterovergang. De pioniersafdelingen waren niet sterk genoeg om de talrijke vernielde bruggen op tijd te herstellen of te vervangen. In de loop van de opmars week de divisie

herhaaldelijk af van de voorgeschreven routes, zodat zij óf vastliep op niet geruimde versperringen óf, wat erger was, de wegen blokkeerde die voor andere eenheden, met name 256. ID, waren bedoeld. Toen de divisie op 13 mei bij Rijsbergen aankwam, was dat zowel te laat als op de verkeerde plaats. Von Küchler was daarover weinig te spreken omdat daardoor, zoals wij nog zullen zien, de belangrijk geachte frontvorming tegen Antwerpen gevaar liep. Zowel de SSVD als 256. ID was daarin een plaats toegewezen. De order voor de volgende dag beval dan ook haast te maken met de opbouw van dat front.

Deze gang van zaken en het gebruik van de divisie voor een weinig dringende operatie als de verovering van Zeeland maken het twijfelachtig of het een geharde elite-eenheid was. Als die twijfel gerechtvaardigd is, zal men uit het SS-karakter ook niet het ineensstorten van de verdediging van Zeeland mogen verklaren. Een laatste aanwijzing voor deze conclusie is dat de hele divisie na het voltooiën van de operatie op Walcheren, op 18 mei uit Zeeland werd teruggetrokken en vervangen door een zwak detachement van 225. ID. De divisie werd vervolgens ruim een week aan de strijd onttrokken en kreeg opdracht naar Kleef te gaan. Al snel werd dat marsbevel gewijzigd en werd de divisie ingedeeld bij de 4. Armee om zich bij de eenheden te voegen die langs de Somme door Frankrijk trokken. Na steeds van het ene naar het andere AK te zijn overgeplaatst, kwam de staf op 25 mei in Cambrai en kreeg de divisie een rol toebedeeld in de omvatting van de geallieerde legers in Vlaanderen.

Bovenstaande gegevens zijn geen stellig bewijs voor een herwaardering van de kwaliteit van de Duitse strijdkrachten in Nederland. Aanwijzingen zijn het, meer niet, die oproepen nauwkeuriger vast te stellen met welke problemen de Duitsers hebben geworsteld, welke fouten werden gemaakt en hoe de organisatie daarop reageerde en ze onschadelijk wist te maken. Slechts als daarover meer inzicht is verworven zal het mogelijk zijn de zwakke en sterke kanten van het Duitse leger te onderkennen en te bepalen wat de doorslag heeft gegeven bij het slagen van de uitvoering van „Fall Gelb”.

De Duitse gegevens over de aanval op Noord-Brabant en Zeeland, voor zover zij voor dit onderzoek zijn bestudeerd, geven een indicatie voor op zijn minst één van de verklaringen die men kan geven voor het succes. Juist op het punt waar Nederlandse eenheden te kort schoten, namelijk

het stafwerk, de voorbereiding en uitvoering van de leiding, duidelijkheid in de bevelslijnen, het verzamelen en verwerken van inlichtingen en de verbindingen, waren de Duitsers superieur. De oorlogsdagboeken, die op de verschillende staven werden bijgehouden, leggen daarvan onmiskenbaar getuigenis af.

Iedere staf, in het geval van Zeeland respectievelijk die van de SSVD, XXVI. AK en 18. Armee, stelden dagelijks een „Morgenmeldung”, „Abendmeldung” en een „Tagesmeldung” op voor hun naasthogere chef. De voorgeschreven tijdstippen waarop de meldingen binnen moesten zijn, waren zo gekozen dat elke staf bij de opstelling van zijn melding gebruik kon maken van die van de lagere eenheden. Behalve deze meldingen moesten de divisies in elk geval elke twee uur berichten over de jongste vorderingen en iedere bijzonderheid van belang moest ogenblikkelijk worden doorgegeven. Nauwkeurig bepaald was ook welke informatie de rapporten dienden te bevatten, zoals de precieze plaats van alle eenheden, zowel van de spits als van de hoofdmacht, de eigen verliezen, het moreel, de indruk van de tegenstander, de weerstoestand, het terrein en de op de volgende dag te maken vorderingen. Bij de beoordeling van de informatie moest rekening worden gehouden met de ouderdom ervan, dus met het tijdsverschil tussen de waarneming en de melding. Radiobereichten van het Regiment Deutschland aan de Zanddijkstelling hadden bijvoorbeeld zo'n anderhalf uur nodig om de divisiestaf te bereiken, en de informatie waarmee von Küchler werkte was in het algemeen een halve dag oud. Als verbindingsmiddel werd, behalve de radio, in principe de telex aanbevolen; gebruik van de telefoon diende tot noodgevallen beperkt te blijven.

In deze opzichten was veel geleerd van de veldtocht in Polen. Op 18 oktober 1939 vaardigde de afdeling operaties van de Generalstab des Heeres nieuwe richtlijnen uit ter verbetering van het stafwerk. Niet alleen werd de nadruk gelegd op het belang van het systematisch volgen van de procedures, ook werd herinnerd aan de noodzaak verkregen informatie te controleren en bij twijfel of onnauwkeurigheid dat te vermelden. In elk geval diende men zich te hoeden voor overdrijving. Andere richtlijnen bevalen snelheid in het doorgeven van inlichtingen en het onderhouden van continuïteit in de berichtgeving. Tevens moesten alle berichten in principe maar één keer worden doorgegeven, door één officier, om verwarring te voorkomen. Tot slot werd vastgesteld dat bij verplaatsing van commandoposten de laatste man pas

van de verlaten post mocht vertrekken als de nieuwe volledig in bedrijf was.

Richtlijnen als deze mogen vandaag vanzelfsprekend lijken en in hun eenvoud haast banaal aandoen, het zijn in gevechtssituaties, waar de goede beslissingen op de goede momenten de doorslag geven, juist deze fundamentele procedures, mits consequent toegepast, die de factoren toeval en tegenslag in toom houden en de balans tussen mislukken of slagen doen doorslaan.

### **Invloeden van buiten op de strijd in Zeeland**

In de tot heden verschenen werken over de strijd in Zeeland wordt de krachtmeting na de komst van de Fransen beschreven als een op zichzelf staand strijdtooneel. Voor een goed begrip is het echter nodig de blik te verruimen. In het geheel der Duitse plannen had Zeeland een vrij lage prioriteit. Dit blijkt duidelijk uit de bevelen die in de loop der meidagen dienaangaande werden gegeven.

Het bevel van 18. Armee aan XXVI. AK, uitgegaan de dag daarvoor om 20.30 u, legt het zwaartepunt op de aanval tegen de Vesting Holland, ten koste van de druk in de richting van Antwerpen en Zeeland. Het schrijft voor „bald weitere Kräfte für den Angriff gegen die Festung Holland von Süden her freizumachen”. De 9. Panzerdivision boog haar zuidelijke colonne naar het noorden af en pas toen het bezit van de Moerdijkbruggen zeker was, kon weer worden gedacht aan verder oprukken naar het zuiden.

Na de val van de Vesting Holland bepaalde de opmars tegen Antwerpen de strijd in Zeeland. In het kader van „Fall Gelb” rekende de Duitse legerleiding erop dat de Heeresgruppe B, en vooral de 6. Armee daarvan, een deel van de geallieerde legers België in zou lokken. De pantserdivisies van de Heeresgruppe A zouden na de doorbraak bij Sedan en het bereiken van de Kanaalkust bij Abbeville een splitsing teweegbrengen in de strijdkrachten van de tegenstander. Het verschijnen van de Frans-Engelse legers in België mocht echter niet leiden tot een verbinding tussen de Vestingen Holland en Antwerpen. Voortdurend keerde in de Duitse plannen, en later in de bevelen, de zinsnede terug dat bij de hoofdaanval op de Vesting Holland door Noord-Brabant, terdege rekening moest worden gehouden met flankaanvallen uit Antwerpen. In de „Aufmarschanweisung Gelb” die XXVI. AK op 9 maart 1940 van 18. Armee ontving, werd bezorgd de sterkte van de Belgische

troepen rondom Antwerpen vastgesteld, te meer daar de mogelijkheid bestond dat die door een Engelse landing zouden worden versterkt.

Tijdens de meidagen zou blijken dat de aanval op Zeeland nauw samenhang met de manier waarop Antwerpen zou worden veroverd. Toen de doorbraak naar het Sommedal was geslaagd, had de Scheldeovergang geen grote haast. Het „Armeebefehl” aan XXVI. AK van 15 mei sprak van het inleiden van de aanval op Antwerpen en gaf opdracht de uitgangstellingen daartoe in te nemen. Blijkens de notulen van een vergadering bij XXVI. AK op 16 mei beraadden Wodrig en zijn stafofficieren zich over de gevolgen van het oprukken van de Heeresgruppe A in Noord-Frankrijk, mede omdat hij wist dat binnen zijn eigen Heeresgruppe B de 6. Armee de belangrijkste taak had. Inderdaad kwam diezelfde avond het bevel van von Küchler, zoveel mogelijk brugslagmaterieel af te staan aan de 6. Armee. En de volgende dag luidde het bevel: „Vorerst kein Angriff auf Antwerpen. 18. Armee deckt Flanke 6. Armee die südl Antwerpen durchstößt”.

Uit het vestingkarakter van de stad en de troepen die men daar vermoedde, had de inlichtingenafdeling van het AK opgemaakt dat Antwerpen hardnekkig zou worden verdedigd. Deze indruk werd versterkt door een afgeluisterde radioboodschap van koning Leopold die aan de troepen had gezegd: „Colonels, officiers, soldats. Résistez jusqu'au bout pour la Patrie. Suis fier de vous. Léopold”. De Heeresgruppe-leiding had daarom besloten bij de verovering van Antwerpen niets aan het toeval over te laten en de hoofdmacht van XXVI. AK de tijd te geven zich bij de voorhoede aan te sluiten. Wodrig moest een defensief front onderhouden dat mogelijke tegenaanvallen kon weerstaan. Intussen zou de 6. Armee verder zuidelijk de Schelde oversteken en de stad insluiten.

Pas na de inneming van de stad (18—21 mei) bleek dat de Belgische achterhoede het XXVI. AK deugdelijk om de tuin had geleid en dat de stad door zwakke troepen werd verdedigd, om de terugtrekkende hoofdmacht de tijd te geven achter de kanalen bij Gent nieuwe posities in te nemen. Tijdens deze periode van 15 tot 18 mei, voorafgaande aan de aanval op Antwerpen, konden de troepen worden vrijgemaakt die Zeeland veroverden en had Wodrig de tijd om met Hausser in Woensdrecht te overleggen en het antwoord van de parlementair af te wachten. Op 16 mei veroorloofde hij zich als toeschouwer het doorbre-

ken van de Kanaalstelling bij te wonen. Luchtverkenningen hadden inmiddels aangetoond dat een landing op de Zeeuwse kust of het opstomen van een invasievloot over de Westerschelde niet te verwachten viel, en zo diende de bezetting van Walcheren vooral om definitieve zekerheid te verschaffen dat de scheepvaart op de Schelde door Duitse batterijen kon worden beheerst.

De Franse aanwezigheid in Zeeland werd in laatste instantie ook bepaald door gebeurtenissen van buiten. De successen van de Duitse 6. Armee hadden al op 12 mei geleid tot het besluit dat de hoofdmacht van de Franse 7e Armée niet voorbij Antwerpen mocht komen, en dat de noordelijker opererende eenheden zich vechtend moesten terugtrekken. Toen de omvang van de catastrofe bij Sedan duidelijk werd en de list van „Fall Gelb” werd doorzien, gaf dat de doorslag en op 17 mei zouden, ongeacht het verloop van de strijd, de Franse divisies bevel hebben gekregen Zeeland te ontruimen en zich beneden de Somme in veiligheid te stellen. Zeeland zou dan van buitenlandse hulp zijn verstoken en het is de vraag of onder die omstandigheden de Nederlandse troepen de strijd zouden hebben aangebonden en zich niet zouden hebben aangesloten bij de capitulatie van Winkelman.

#### Literatuur

- L. W. de Bree — *Zeeland 1940—1945*, dl 1. Middelburg (1979).  
L. de Jong — *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl 3, Mei '40. Staatsuitgeverij, Den Haag (1970).

#### Besluit

Wie meer dan oppervlakkig op de hoogte is van de beschreven gevechten zal hebben geconstateerd dat in dit artikel, behoudens de aan Duitse bronnen ontleende gegevens, weinig nieuws is verteld. Dat kon ook niet, aangezien wat de Nederlandse kant van het verhaal betreft geen nadere feiten ter beschikking zijn gekomen sinds de gevechtsverslagen en de daarop berustende literatuur. Vooral het werk van Kamerling bevat een schat aan gegevens en geeft een gedetailleerde beschrijving van het gebeurde. Deze beschrijving is echter strikt chronologisch en hecht meer waarde aan het geven van feiten dan aan het stellen van vragen of het trekken van conclusies. Waar dit toch gebeurt, zijn de gevolgtrekkingen summier. De oorzaak daarvan moet worden gezocht in het gebruikte bronnenmateriaal, dat voornamelijk was vervaardigd ten behoeve van onderzoekscommissies die het trekken van conclusies aan andere autoriteiten moesten overlaten.

In dit artikel zijn dezelfde gegevens opnieuw gebruikt, maar nu gegroepeerd rond de vraag naar de oorzaken van het ineensinken van de Zeeuwse verdediging. Deze op het probleem gerichte aanpak heeft geleid tot de in de loop van het verhaal ontwikkelde redenering.

- C. D. Kamerling — *De strijd in Zeeland. Mei 1940*. Den Haag (1954).  
P. Lerecouvreur — *l'Armée Giraud en Hollande 1939—1940*. Parijs (zj).  
O. Weidinger — Division Das Reich. Der Weg der 2. SS Panzerdivision „Das Reich”; in: *Die Geschichte der Waffen SS*, dl 2, 1940—1941. Osnabrück (1969).



## BOEKEN

**Grenadiers en Jagers in Nederland**, onder red. van dr. C. M. Schulten en F. J. H. Th. Smits, 160 blz., geïll. Uitg.: Staatsuitgeverij, Den Haag, 1980. Prijs: geb. f 65,—; ing. f 42,50.

In de Militaire Spectator van juli 1979 werd ruimschoots aandacht besteed aan het 150-jarig bestaan van de Garde Grenadiers en Jagers. Bij die gelegenheid werd in het editoriaal reeds aangekondigd dat dit gedenkboek zou gaan verschijnen. De omslagfoto van het maartnummer van het lopende jaar liet zien hoe HM de Koningin en ZKH de Prins der Nederlanden belangstelling deden blijken voor de kort daarvoor verschenen uitgave.

Die belangstelling is alleszins gewettigd. Het boek is een begerenswaard bezit voor een ieder die de Nederlandse krijgsmacht — en niet uitsluitend de Garderegimenten — na aan het hart heeft liggen. De redactie stond borg voor een verantwoorde inhoud en artistieke vormgeving, de Sectie Krijgsgeschiedenis van de Landmachtstaf leverde een reeks van zeer goed geschreven artikelen. Van die historische verhalen heeft — zonder de andere ook maar in het minst te willen tekort doen — het relaas van „De meidagen van 1940”, waarin de Garde Grenadiers voor hun vaandel de opschriften „Ypenburg 1940” en „Ockenburg 1940” verdienden, evenals de Garde Jagers voor wat betreft het laatstgenoemde opschrift, uiteraard in deze herdenkingsdagen bijzondere betekenis.

Het gedenkboek is in alle opzichten voortreffelijk verzorgd. Jammer is, dat om wille van de prijs niet de hele uitgave als gebonden exemplaren aan de markt kon worden gebracht: het vaak lezen en doorbladeren van boeken in paperbackuitvoering komt nu eenmaal de duurzaamheid van zo'n bezit niet ten

goede. Het is evenwel niet de bedoeling, dat aan te merken als een tekortkoming: wie ervoor in de buidel wil tasten, kan zich wel degelijk een gebonden exemplaar aanschaffen, zij het tegen een bij de verbeterde duurzaamheid passende meerprijs.

Misschien zou het overigens wèl als een gemis kunnen worden beschouwd dat het gedenkboek geen afbeelding bevat van de beide vandaals zoals die op het ogenblik worden gevoerd. Een kleurige afbeelding

daarvan, bijvoorbeeld in plaats van die van het oorspronkelijke vaandel (afb. 43), zou stellig niet hebben mistaan, te meer omdat de kwaliteit van de thans gereproduceerde afbeeldingen, om het even zwart-wit of in kleur, de daarvoor verantwoordelijke medewerkers tot grote eer strekt!

Kortom, dit gedenkboek verdient een uitgebreide lezerskring en zal daarin dan ongetwijfeld een enthousiast onthaal krijgen. Het is die ten volle waard.  
W. WALTHUIS

**Winkler Prins Encyclopedie van de Tweede Wereldoorlog**, dl 1, 328 blz., geïll. Uitg.: Elsevier, Amsterdam-Brussel, 1980. Prijs: f 89,— (bij voorintekening; daarna beide delen f 195,—).

In november van het afgelopen jaar liet Elsevier een onderzoek instellen naar de plaats van de Tweede Wereldoorlog in de belevings sfeer van een groep mensen die die oorlog wèl, en een andere groep die hem níét bewust heeft meegemaakt. Uit de daarbij verzamelde gegevens laat zich vaststellen dat over het algemeen de ouderen frequenter daarover praten dan de jongeren, en mannen vaker dan vrouwen. Duidelijk kan evenwel worden geconstateerd dat het overgrote deel van ons volk van tijd tot tijd gesprekstof vindt in hetgeen zich toen heeft afgespeeld. Niet zelden zijn het de media — films, tv-series, e.d. — die de aanleiding verschaffen tot het voeren van zulke gesprekken, vaak ook blijkt een gelezen boek het gesprekstema te hebben beïnvloed. Omdat de vraagstelling daarop niet was gericht, verschaft het onderzoek — dat voor belangstellenden ter inzage ligt bij opgemelde uitgeverij — geen informatie over de parate kennis van de gemiddelde Nederlander over de Tweede Wereldoorlog, die echter op grond van eer-

dere opinieonderzoeken niet al te hoog mag worden aangeslagen. Dat laatste, in combinatie met de klaarblijkelijke behoefte erover te praten, verklaart wellicht waarom nieuw verschijnende literatuur en lectuur over die episode gretig aftrek vinden. De moeilijkheid daarbij is dan veelal het juiste boek te vinden dat de lezer in staat stelt de leemten in de eigen kennis op verantwoorde wijze te vullen. In eerste instantie heeft die lezer dan ook behoefte aan een goed naslagwerk dat een algemene oriëntatie vergemakkelijkt en daarna zo mogelijk de weg wijst naar publicaties die hem gelegenheid geven zich meer te verdiepen in de details. Zoals bekend wordt een dergelijke beschrijvende en voorlichtende functie vervuld door de encyclopedie, een boek dat men derhalve ook in één adem pleegt uit te lezen maar dat men naar behoefte zal raadplegen. Een zodanig consultatief werk in de Nederlandse taal over de Tweede Wereldoorlog ontbrak tot dusverre. Een voorlopige kennismaking — zoals gezegd: men léest zo'n boek niet doch gebrúkt het — bevestigt zonder meer de verwachting die, ongezien, wordt gewekt door de faam van de uitgeverij en door de wetenschap dat de WP-redactie als gewoonlijk een keur van deskundigen heeft ingeschakeld voor het bewer-

ken van de verschillende deelonderwerpen. Niet alle teksten zijn geheel nieuw, een aantal daarvan kon — omdat de historische feiten immers geen wijziging meer ondergingen — met soms kleine aanpassingen worden overgenomen uit de Grote WP. In de bijdragen van de onderscheidene medewerkers wordt, althans voor zover zich bij het lezen van enkele passages liet vaststellen, geen pertinent waardeoordeel uitgesproken zodat de objectiviteit wel verzekerd lijkt. Wie een dergelijk oordeel zoekt, wordt daartoe verwezen naar de literatuur die aan het einde van de meeste informatie staat vermeld, terwijl bovendien bij verschillende artikelen zg. leeswijzers in de kantlijn zijn opgenomen die de lezer informeren over andersoortige lectuur waarin andere aspecten van hetzelfde onderwerp aan de orde komen. Ten slotte vergemakkelijkt een aantal, in een leidraad voor de gebruiker vermelde groeperingen van onderwerpen het eventuele gebruik van deze *alfabetische* encyclopedie voor hetzelfde doel als waarvoor gewoonlijk een *systematische* zal worden geraadpleegd: het opzoeken van informatie over een complex van samenhangende onderwerpen.

Al met al lijkt deze voortreffelijk verzorgde uitgave, rijk geïllustreerd en voorzien van enkele overzichtskaarten, zeker geschikt om te voldoen aan de vraag naar een gedegen bundeling van verantwoorde informatie over de oorlog die nog zovelen bezighoudt. Uiteraard kan pas een definitief oordeel over deze encyclopedie worden gevormd nadat ook het — waarschijnlijk in april of mei van dit jaar te verwachten — tweede deel zal zijn uitgekomen, maar gezien het bijzondere karakter van het meinumner van de Militaire Spectator werd het beter geacht niet daarop te wachten maar de lezers reeds nu opmerkzaam te maken op het verschijnen van deze aanwinst.

Verwacht mag worden dat dit boekwerk voor zeer velen de vraagbaak, wegwijzer en gids zal kunnen zijn bij het exploreren van een gebied dat nog steeds, en om tal van redenen, verdient dat de belangstelling van het Nederlandse volk daarop blijft gericht. Inderdaad een aanwinst, die voor de gebruiker stellig een veelvoud van de — in vergelijking met vaak aanmerkelijk minder verzorgde uitgaven — relatief lage prijs waard zal blijken. W. WALTHUIS

**Blitzkrieg. From the rise of Hitler to the fall of Dunkirk**, door L. Deighton, 319 blz., geïll. Uitg. Jonathan Cape, Londen, 1979. (Imp. v. Ned.: Keesing boeken b.v., Amsterdam). Prijs: f 32,—

De methode van oorlog voeren zoals die door de Duitsers ter voorbereiding op de Tweede Wereldoorlog was ontwikkeld en in de Spaanse Burgeroorlog aan de praktijk getoetst, heeft in de jaren 1939—'45 zeer sterk tot de verbeelding van de doorsneeburger gesproken. Daarbij werd, meestal op grond van de snel behaalde successen, gewoonlijk voetstoots aangenomen dat die betiteling werd gebezigd om daarmee het bliksemsnelle van die strijdwijze aan te duiden. Te betwijfelen valt of die verklaring inderdaad de juiste is, want uiteraard verschuift de kwalificatie „bliksemsnel” wanneer modernere middelen het tempo van de operaties blijken te hebben opgevoerd: de snelheid waarmee de Duitse legers in de Tweede Wereldoorlog terrein wonnen, werd grotendeels bepaald door gemechaniseerde en gemotori-

seerde middelen van transport die in onze tijd zouden worden beschouwd als veel te traag in een moderne bewegingsoorlog. Een andere, zeer aanvaardbare verklaring van de naam *Blitzkrieg* is dan ook dat daarmee niet het tempo werd bedoeld maar veeleer het bewegingspatroon. De Duitse tactiek was immers erop gericht het momentum in de aanval niet te doen verloren gaan, en daarom vermeed men het, te worden gebonden door vijandelijke weerstanden die derhalve werden omtrokken, waarna het aan volgende eenheden werd overgelaten die posities in een later stadium op te ruimen.

In zijn onlangs verschenen boek laat Len Deighton merkwaardigerwijs die vraag onbeantwoord; hij spreekt zich niet uit over de mogelijke afleiding van de term die hem de titel van zijn overigens uitstekende boek heeft verschaft. Pas op blz. 119 zegt hij: „Blitzkrieg (lightning war) came into common use as a word after the German armies had quickly encircled western Poland in September 1939”, waarna hij verder, op blz. 122, enkele zinnen wijdt aan de mogelijke

herkomst van de term. Op de volgende bladzijde zegt hij dan de definitie te hebben geaccepteerd uit de *American Heritage Dictionary*, die luidt: „A swift, sudden military offensive, usually by combined air and land forces”, om ten slotte (blz. 130), in zijn beschrijving van de nieuwe Duitse infanterietactiek die in het laatste jaar van de Eerste Wereldoorlog werd ontwikkeld en waarbij versterkte punten werden gepasseerd en overgelaten aan de volgende eenheden, te vermelden dat die „was not far short of what was later called Blitzkrieg”.

Met dat alles wil echter niet gezegd zijn dat Deighton de aanvankelijk door en Duitsers en geallieerden als overwinningrecept beschouwde tactische conceptie niet geheel uit de doeken doet; het mag echter wel worden gezien als een tekortkoming dat de schrijver die vraag niet heeft beantwoord, omdat die omissie de essentie van de beschreven strijdwijze daarmee in het midden laat. Het gevolg is dan ook dat dit boek méér een historisch verslag is geworden dan een analyse van een mogelijke wijze van tactisch optreden die uitsluitend zou moeten geven over de bruikbaarheid van een zodanige methodiek.

Deighton heeft inderdaad het relaas geschreven van de Duitse gevechtseveldsuccessen in de beginperiode van de Tweede Wereldoorlog. Om zijn lezers in te leiden tot dat onderwerp is hij begonnen bij de chaos in het Duitsland van na de Eerste Wereldoorlog, het obligate begin voor elke auteur die de opkomst van Hitlers militaire machtsapparaat wil plaatsen tegen de causale achtergrond daarvan. In die tekening toont hij andermaal zijn meesterschap met de pen, zoals dat reeds eerder bleek in o.m. zijn onthullende verslag van de Battle of Britain *Figther*. Ook ditmaal verhaalt hij weer tal van schokkende feiten uit de ruziënde en intrigerende Nazikliek, beschrijvingen die doen denken aan enkele van zijn fiction-boeken waarin ook zijn gedegen kennis van de Nazipartij ten grondslag heeft gelegen aan de opbouw van het geromantiseerde verhaal. In dit werk was echter geen plaats voor de romanvorm; de beschreven werkelijkheid was op zich overigens al rauw genoeg.

Het voorwoord voor dit boeiend geschreven boek werd verzorgd door General a.D. W. K. Nehring, die

eens Guderians chef van de staf was. Ook diens bijdrage ligt in wezen in dezelfde lijn als die welke door de schrijver werd gevolgd: Nehring be- toogt in kort bestek dat de Blitzkrieg door Duitsland had kunnen worden gewonnen als Hitler niet zo dom zou zijn geweest vóór Duinkerken te laten halt houden. Tot diezelfde conclusie komt ook Deighton die dat bevel van de Führer betitelt als „one fatal flaw”; het is een gevolgtrekking die wel móést aansluiten op de beschrij-

ving van de eclatante successen die de ontkende Duitse legers hadden behaald, hoewel uiteraard een vraag- teken moet worden geplaatst bij hun uiteindelijke overwinningskansen wanneer ook zonder dat halt hou- den de aantallen „als” en „indien” legio zouden zijn geweest.

Samenvattend gezegd, een goed boek, resultaat van een grondige kennis van de beschreven materie in combi- natie met een helder inzicht en een boeiende schrijfrant. W. WALTHUIS

**Djenghis Khan: 's werelds grootste veroveraar**, door L. de Hartog, 223 blz., geïll. Uitg.: Elsevier Neder- land b.v., Amsterdam, 1979. Prijs: f 29,50.

In een tijd waarin eens te meer een huivering door de mensheid waart omdat de expansiedrang uit het oos- ten zich manifesteert in een geweld- dadige veroveringstocht om andere stammen en volkeren onder het juk van de barbaren te brengen, is het goed de aandacht te vestigen op het kortelings verschenen boek over de man die door velen wordt beschouwd als het historische voorbeeld waar- mee, zoals zij vrezen, de huidige lei- ders in het Kremlin zich zouden wil- len identificeren. De schrijver van dit uitzonderlijk boeiende boek, de vooral bij de ouderen bekende kolonel der cavalerie b.d. (Leo) de Har- tog, ving zijn studie over de grond- vester van het Mongoolse Wereldrijk aan in 1941, tijdens zijn verblijf in het krijgsgevangenenkamp Colditz, waar het Franse *Comité d'assistance aux prisonniers de guerre en capti- vité* hem een hoeveelheid relevante literatuur verschaft. Zijn navorsin- gen, goeddeels onderbroken door de hervatting van zijn militaire loop- baan na de Tweede Wereldoorlog, resulteerden uiteindelijk in een uit- stekend gedocumenteerd — vele voet- noten, een uitgebreide bibliografie, een (ietwat summier) register en vijf duidelijke kaarten staan de lezer ten dienste — en bovenal zeer leesbaar boek.

Om de lezer gelegenheid te bieden zich op het onderwerp te oriënteren hanteerde de schrijver een van de militaire procedures afgeleide metho- de: in een beknopt gehouden eerste hoofdstuk beschrijft hij de factoren van weer en terrein alsmede de et- nische en sociologische aspecten van

het dertiende-eeuwse Mongolië; zon- der al te veel omslag introduceert hij vervolgens in het tweede hoofdstuk de jonge Temoedjin — geboren in 1162 — die zich na zijn uitverkiezing tot khan (omstreeks 1195) Djenghis liet noemen. Het ligt voor de hand dat, al ware het slechts om de onder- titel van het boek te accentueren, in de volgende hoofdstukken de nadruk sterk valt op de militaire prestaties van de Aziatische conquistador. Daar- bij is het bijna vanzelfsprekend dat tussen de regels door valt te lezen waarom de auteur zozeer werd ge- biologeerd door de verrichtingen van zijn hoofdpersoon: voor een doorge- winterde cavalierist van de oude stem- pel moet het immers verrukkelijk zijn geweest zich geheel te kunnen in- leven in veldtochten waarin de rui- terij het slagveld beheerste en waar- mee reeds rond 1200 werd bewezen dat een verantwoord gebruik van die tactische en strategische mobiliteit tot doorslaggevende successen leidde. Dat verantwoorde gebruik in tactiek en strategie doet De Hartog dan ook uitgebreid uit de doeken. Alleen daar- om al verdient het boek de grootste aandacht. De principes van het op- treden van ruitersformaties zijn be- paald niet van onwaarde geworden toen het paard werd vervangen door de tank. Integendeel. En al noemt de schrijver die principes niet expli- ciet, men behoeft werkelijk geen tacti- sch of strategisch expert te zijn om die onvergankelijke grondbeginselen als zodanig uit de tekst te kunnen peuren. Zo zou men zich kunnen voorstellen dat de onderscheidene op- leidingen van de verschillende offi- cieren en onderofficieren van de ca- valerie gebaat zouden kunnen zijn met het bestuderen van passages als bijvoorbeeld hoofdstuk V, dat hand- delt over het Mongoolse leger en daarvan zowel de organisatie als de wijzen van optreden van individuen

en collectiviteiten bespreekt. En even- zeer zou het denkbaar zijn dat lering wordt getrokken uit de beschrijving van Djenghis Khans aanpak, zoals die o.m. wordt uiteengezet in hoofd- stuk XII. Ten slotte zou het aanbe- veling verdienen indien een meer dan vluchtige kennisneming van de inhoud van dit boek kon worden be- werkstelligd ten behoeve van het gro- te legioen dergenen die andermans doen en laten slechts wensen te be- oordelen aan de hand van hun éigen maatstaven: dit boek verbloemt in genen dele hoe gruwelijk het optre- den van de troepen van Djenghis Khan vaak is geweest, maar maakt daarenboven veel van die zaken be- grijpelijk — zonder overigens de *ver- klaring* ook te aanvaarden als *excuus* — in het licht van de omstandighe- den waaronder zij zich afspeelden.

Of, zoals de schrijver het zelf for- muleert: „Men heeft de gewoonte Djenghis Khan af te beelden als een monster dat zich langs bloederige wegen voortbewoog: de plaatsen waar hij was geweest kenmerkten zich door hopen kadavers van vermoorde vre- delievende mensen en door ruïnes van steden, die vóór zijn komst wel- varende en bloeiende centra waren.

Voor al door de islam wordt hij ge- zien als een afschuwwekkende beul, die in de halve wereld de stilte van een kerkhof bracht. Inderdaad spre- ken verschillende bronnen over de bloeddorstige daden van de Mon- goolse Veroveraar. De hedendaagse onpartijdige onderzoeker, die de kro- niken uit die tijd analyseert, komt evenwel tot de conclusie dat Djenghis Khan, noch als Temoedjin noch la- ter als khan van de Mongolen, zich in wreedheid en vernielzucht van zijn tijdgenoten onderscheidde.”

Kortom, dit voortreffelijke boek zij met warmte aanbevolen aan een ieder die belangstelling heeft voor interes- sante onderwerpen uit de militaire geschiedenis. Hoewel de titel op zich- zelf nauwelijks reden zou kunnen ge- ven voor de veronderstelling dat de inhoud de hedendaagse militaire stu- dent aanknopingspunten zou kunnen verschaffen, kan zonder enig voor- behoud worden geconstateerd dat De Hartog — hoewel dat wellicht geens- zins zijn bedoeling is geweest — een zeer waardevolle bijdrage heeft ge- leverd tot de militaire studieboekery. Een boek, dat daarom een zeer uit- gebrede lezerskring meer dan ver- dient. W. WALTHUIS